مێژووی
خەباتی گەلی ڤێتنام

دانانی - محمد عباس جلال

وەرگێڕانی بەدەستکاری یەوە
فەرهاد هەمزە محەمەد

پێشکـــەشە :

- بە شەهیدانی قەسابخانەکەی سەبراو شاتیللا ٠

- بەو قارەمانانەی چەکی رووخاندنی رژێمـــە لە رزۆکە کـــەی خومەینی کۆنەپەرستیـــان هەڵگرتووە ٠

- بە شەهیدانی شارە کۆڵنەدەرەکەی مهابادو گشت شارەکانـــی تری کوردستانی ئێران ٠

- بەو خـەبات گێرانەی لە سەنگـەری شـەرەفـو مـەردایەتیدا چاولێك ئـــەنەن ٠

چاپخانەی اسعد ـ بغداد
١٩٨٤

پێشەکی

زۆر دەمێك بوو حەزم ئەکرد کە کتێبێك بە زمانی کـــــــــوردی سەبارەت بە خەباتی گەلی ڤێتنام بنا خنمــە ناو کتێبخانەی کـوردی‌یەوە ، ئەوەبوو کتێبێکم بە زمانی عەرەبی بە ناوی (قصة کفاح شعب فیتنـــام) دەسکەوت کە لە چاپخانەی (دار المعارف)ی میسری لە ساڵی ١٩٧٠ لـــە چاپ دراوە ،وە توانیم بە پێی توانای خۆم پاش هەندێك دەسکاری ئەم کتێبە وەرگێرمە سەر زمانی کـــــوردی ۰

پێش ئەوەی بێمە سەر ناوەرۆکی کتێبەکە چەند خاڵێك هەیە بە پێویستی ئەزانم بیان خەمە ڕوو :ـ

١ ـ لە کاتێکا ئەم کتێبە لەچاپ دراوە هێشتا گەلی ڤێتنامی خواروو بەردەوام بوو لەسەر خەبات دژی ئیمپریالیزمی ئەمریکا ،بەڵام ئێستـــــا کەلە ساڵەکانی هەشتادایین دەبینین ڤێتنامی خواروو سەربەخۆیەو لەگەڵ ڤێتنامی باکوور یەکیان گرتۆتەوە ۰ نووسەری کتێبەکە تەنهـــا باسی رزگاربوونی ڤێتنامی باکووری کردووەو پاشان کورتەیەکی لە خەباتـــی ڤێتنامی باشوور خستۆتە ڕوو ۰ بەڵام من لێرەدا پاشکۆیەکم خستۆتـــە سەر کتێبەکە کە بە درێژی لە خەباتی ڤێتنامی خواروو دەدوێ لەگـــەڵ چۆنیەتی یەکگرتنەوەی لەگەڵ ڤێتنامی باکــــــوور ۰

٢ ـ هەر دوابەدوای پاشکۆکە چەند بابەتێکی مێژوویی وئەدەبیـــم خستووەتە ســــەر کتێبەکــــە ۰

٣ ـ ژمارەیەکی زۆر زاراوەو ناوو ووشەم ڕوون کردۆتەوە ،چونکە وابزانم بەبوونی ئەم ڕوون کردەوەیە خوێنەر ئاسانتر لە کتێبەکـــــــە تێ ئەگـــــات ۰

ناوەرۆکی کتێبەکەلە سەرەتادا دێتە سەر باری ئابووری‌و جوگرافی ڤێتنام • بێ‌گومان بوونی ئەم بابەتە بە پێویست ئەزانم چونکە جـــۆری ناوچەکە کار لە تەکنیکەکانی شۆرش ئەکـــــات •

دوای ئەوە دێتە سەر مێژووی ڤێتنام کە ئەمەش دەکرێ بـــە دوو بەشەوە : پێش هاتنی ئیمپریالیزمی ئەوروپا ، ڤێتنــــام پاش هاتنـــی ئیمپریالیزمی ئەوروپـــــا •

ئەوەی جێگەی سەرنجە ئەوەیە کە بابەتی باری جوگرافی‌و ئابووری لەگەڵ بابەتی ڤێتنام پێش هاتنی ئیمپریالیزم کورتم کردۆتەوە ،وە ئەوەی پێویستی بە باس‌کردن هەبووە خستوومەتە ڕوو •

ئەم‌کتێبە لە مێژووی خەباتی گەلی ڤێتنام دەدوێ ،ئەو گەلـــــەی بەدرێژایی چەرخەکانی مێژوو دژی ئیمپراتۆریەتی چین‌و دژی دەسەڵاتـــی دەرەبەگی ،پاشان دژی ئیمپریالیزم خەباتی کردووە ،وە هەرگیـــــــــز مل کەچی ئەم چەوسێنەرانە نەبووە‌و سەری بۆ شۆڕ نەکردوون ،بەڵکـــو قوربانی داوە‌و لاوەکانیان لەم ڕێگەیەدا خۆیان بەخت کردووە • هیـــچ ڕۆژێك داوای ئاشتی بێ ئازادی‌یان نەکردووە ، •

گەلی ڤێتنام ئەو گەلەیە کە خاوەنی داستانە نـــەبەردی‌یەکـــــەی (دیان بیان نۆ)یە کە تیایدا لووتی ئیمپریالیزمی فەرەنسی بۆ هەتاهەتـــا لە ڤێتنامدا شـــــکا •

کونجو کەلەبەری ئەم گێتی‌یە نیە یەچاوی خۆیان لە ڕێگـــــەی فلیمەکانەوە قارەما نیەتی خەبات‌گێرانی ڤێتنامیان نەبینیبێ کە چـــــون

ئەمریکاییەکان سەرشۆردەکەن‌و دەیان بەزێنن ،وە تۆڵەی هەمــــوو گەلانی تریان لێ‌دەکەنەوە .

گەورەو بچووکی ئەم زەمینە نەماوە ناوی هۆشی‌منەی نەبیستبێ ، ئەو رابەرەی لە دوو شەڕی گەورەدا سەرۆکایەتی گەلی ڤیێتنامی کــرد دژی ئەوانەی بە ئاگرو ئاسن لەگەڵ گەلانی جیهاندا دەجووڵێنەوە .بــەو شەڕەی لەگەڵ گورگە برسییەکانی واشنتۆن کردیان سەلمـانـدیــان کە هێزی ماددی بەرامبەر مرۆڤ سنورێکی هەیە .

گەلی ڤیێتنام لە هەموو کــاتــو شوێنێکــدا دروشمی (خــەبات تــا سەرکەوتن) یان هەڵگرتووەو هەرگیز لە قوربانی‌دان سڵیان نەکردۆتەوە . نوێنەرانی بەرەی رزگاری‌خواز هەموو کاتێك ئەوەیان دووبارە دەکردەوە کاتێ دەیــان ووت :

(تا سەرکەوتن لە تێکۆشان ناوەستین ،ئەم شەڕەی بەسەرماندا سەپێنراوە دەبێت هەر کۆتایی بێت ،بەسەرکەوتن یان بە تێکشکــان ،بەڵام دوژمن دەبێ بزانێت ئەگەر دەیەوێ سەربکەوێت .ئەوا دەبێت لە سەرەتادا نەتەوەکەمان قەڵاچۆ بکات .هەر یەکێك لە ئێمەدا مــردن بەباشتر دەزانێت لە ژیانێکی دوور لە ئازادی‌و سەربەخۆیی کاتێــك گویمان لەم ووتانە دەبێت دوورنیە بــە پــروپاگــەندەیەکــی بــەرەی رزگاری‌خوازی دابنەین ،بەڵام رووداوەکانی رۆژانەی شۆرش بەتایبەتــی هێرشە بەجەرگانەکەی شۆرشگێران لە سالی ١٩٦٨ کە کەمتر لــە هەفتەیەکی خایاند ،تیایا زیاتر لە ٢٨ هەزار خــەباتگێــر کــوژران ،برینداریش لە ژمارە نەئەهات .ئا ئەم کارەساتەجەرگ‌برەو دەیەهــای تر نەیات توانی ووره بە گەڵ بەربدەن ،بەڵکو هەر سووربوون لەســەر دروشمەکەیان .

لەو شەڕەی وولاتە یەکگرتووەکان بەسەر ڤیتنامی‌دا سەپاند ،ئەمریکا زیاتر لە ٤٥٠٠ فڕۆکەی ناردە سەر خاکی ڤیتنام کە بەردەوام شـــارو گوندەکانیان دەکوتا ،بە تەن ئاسن‌و بۆمبای ژەهراوی‌یان فـــــــرێ ئەدا بە خوارەوە ، ئاگریان لە کێڵگەو دارستان‌و خانووەکان بەرئـــەدا

ئائەم هێزە گەورەیەی ئەمریکا کە نوێنەری شەڕە لە جیهانـــدا نەیتوانی کۆڵ بەگەلی ڤیتنام بدات ٠هەر ئەم گەلە بوو توانی هەیبەتـــی ئەو ئەمریکایە بشکێنێ کە لە رۆژهەلاتی ناوەراست‌و تەنانەت جیهانیش وەکو ئەفسانەیەك باسی هێزی سەربازی‌و چەك‌و ئازووقەی دەکەن ٠

دوای تێکشکانەکەی ئەمریکا لە ڤیتنام ،ئەمریکا هیچ دەرسێکـــی لەم هەرەس هێنانەی وەرنەگرت‌و لەسەر رێرەوە چەپەلەکەی خـــۆی هەر بەردەوام بوو ،هەروەك کورد ئەڵێ (تۆبەی گورگ مەرگە) ٠

نیکاراگوا باشترین بەلگەی قسەکانمانن ، کاتێك شۆرشگێـــران تەنگیان بە حوکمرانەکان هەلچنیبوو ، ئەمریکا هـــەولێکـــی بێ‌پایانـــی‌دا بۆ ئەوەی کورسی‌یەکەی رژێمی سۆمۆزا لە رووخان بپارێزێ ، بەلام گەلی نیکاراگوا بە خۆپیشاندان‌و لە رێگەی لوولەی تفەنگەکانیانەوە تـــەخت‌و تاراجی ئەم حوکمە بۆگەنە بەکرێ‌گیراوەیان تێك‌وپێك‌دا ٠

ئێستاش کە لەسالی١٩٨٣داین پاش تێك‌شکانە یەك‌لەدوای‌یەکەکانی لە ڤیتنام‌و ئەنگۆلاو٠ نیکاراگوا ٠٠٠٠ هتد دەیـــەوێت فریـــای رژێمـــی سلفادۆر بکەوێ نەیەلێ هەمان چارەنووسی رژێمە کۆنەپەرستەکانـــی پێشوویان هەبێ ٠هەر بۆ ئەم مەبەستـــەش چەندەها پسپۆری سەربازی و چەك‌و ئازووقە بۆ ئەم رژێمە رەوان دەکـــات ،تەنانـــەت سەربازیشـــی بۆ دەنێرێ نەوەك ئەم رژێمەشی لەدەست بچێ‌و لە ئەمریکـــــای لاتین. دەست بەتال بمێنێتەوە ٠

ئایا مێژوو دووبارە ئەبێتەوە ؟

تا شەڕی دووەمی جیهانیش کۆتایی هات ،گەلانی ئازادیخواز هیچ ڕەحنەیەکیان لە وولاتە یەکگرتووەکان نەئەگرت ،تەنانەت بە هەڵگری مەشخەڵی ئازادیو سەربەخۆیی گەلان دەدرایە قەڵەم ٠ بەڵام دوای ئەوەی لە ساڵی ١٩٦٧ لەگەڵ زایۆنیستەکان دەستی تێکەڵاو کردو بەشداری داگیرکردنی خاکی عەرەبی کرد ،وە دوای دەست تێوەردانەکەی لە ڤیێتنام ، هەروەها دوای هەوڵدانەکانی بۆ لە باربردنی هەموو بزوتنەوەیەکی سەربەخۆیی گەلان ،ڕای گەلانی جیهان بەرامبەری گۆڕاو خرابە ریزی وولاتە ئیمپریالیستو داگیرکەرەکانەوە ٠

بەڵێ زۆرجار مێژوو لە شێوە روخسارو مەبەستی تردا دووبارە ئەبێتەوە هەمووی دەساڵێك بەسەر تێکشکانەکەی ئەمریکا لە ڤیێتنام تێپەر نەبوو ،یەکێتی سۆڤیەت دەستی خستە کاروباری ناوخۆی گەلی ئەفغانستانەوە ،سوپایەکی بێ‌شوماری هاویشتە ناو خاکی ئەفغانستانەوە ،سەدان بنکەی سەربازی رووسی تیا دامەزراند ٠ بەڵام ئەمیان لە ژێر مەبەستو وویستێکی جیاواز لەوەی ئەمریکا ،گوایە دەیانەوێ رژێمێکی کۆمۆنیستی بەدیاری بۆ گەلی ئەفغانستان بەرن ٠

با گشت گەلانی جیهان ئەوە چاك بزانن کە یەکێك لە یاسا هەرە گرنگەکانی دەوڵەتە گەورەکان لە هەموو کاتو شوێنێکدا نارەزووکردنە بۆ دەست بەسەراگرتنو دەست خستنە کاروباری ناوخۆی دەوڵەتو گەلە بچووکەکان ٠

جگە لەمەی کە ووتمان یەکێتی سۆڤیەت بە پارەو چەکو تفاقـــی سەربازی دەستگیرۆیی رژێمی ئەسیوبیا ئەکـات تا بلێسەی شۆرشـــی گەلی ئەرتریای پێبکوژێنێتەوە ،فرۆکە دەنێرنە سەر شۆرشگێـــرانو شەهیدیان دەکەن. هەموو ئەم کارانە دەکات تەنها لەبەرئەوەی رژێمەکەی مەنگیستۆ رژێمێکی کۆمۆنیستیـیـــە .

٢٠ـ٧ـ١٩٨٣ کەرکووك

فەرهاد هەمزە محەمەد قوتابی لـــە

زانکـۆی سەلاحەریـن کۆلیجی زانستەکـان

شانۆی ژیـــان

پێش ئەوەی بێینە سەر باسی مێژووی گەلی ڤیێتنام کە پــــڕە لە گەلێك رووداوو گۆڕین کاری شارستانیو ڕامیـــاری ،پێویستە لـــە سەرمان ئەو زەوییـــە بناسین کـــە ئـــەم میللەتەی لـــە سەر ئەژێـــن ،ئەو بارە ئابووری‌یە جیاوازەی کە کارێکـــی گەورەی کـــردۆتە ســـەر پێکهاتنی گەلو کۆکردنەوەیانو پەرەسەندنی مێژوویـــی وشارستانـــی ڕامیـــاری .

باری جوگرافیو ئاووهەوا :

ڤیێتنام ئەکەوێتە بەشی رۆژهەلاتی نیمچە دورگەی هیندی چینـــی کە ئەویش دەکەوێتە خوارووی ڕۆژهەلاتی ئاسیا .

سنوورەکەی لە بەشی باکوورەوە چینی میللی‌یە ،لە رۆژئاواوەش لەگەل لاوسو کەمبۆدیا هاوسنوورە ،لە باشووریشەوە نیمچە دورگـــەی (مەلایۆ)یە ،بەلام لایە ئاوی‌یەکەی دوورگـــەی (تایوان) یـــان (فرمـــۆزا) دەوری داوە .

ئەگەر چاوێکی گشتی بە نیمچە دوورگەی هیندی چینی‌دا بگێڕین دەبینین دووی خاکەکەی لە زنجیرە چیای (ئەنام) پێك‌هاتووە کـــــە لە باکوورەوە بۆ باشوور کشـــــاوە .

ڕووباری (میکۆنگ) کە درێژی‌یەکەی ۲۷۰۰ کـم دەبێت ،لــــە بەرزایی‌یەکانی (تبت)ی ناوەڕاستی ئاسیاوە هەلدەقوولێو بە ڕۆژئاوای زنجیرە چیاکانی ئەمدا تێپەر دەبێت .

له باکووری ڤێتنامیشەوە بەرزاییەکانی (یانان) دەبینری کـــە رووباری سوور (سۆنگ هۆنگ)و دوو لقە سەرەکییەکەی ،رووبـــاری رەش (سۆنگدا)و رووباری روون (سۆنگلۆ)ی تێدا هـەڵدەقوولێت٠ درێژی رووباری سوور دەگاتە ١٢٠٠ کم ،بەڵام تەنها ٥٠٨ کم ی بـــە زەوی‌وزاری ڤێتنامدا تێپەر دەبێت ٠ئـەم سێ رووبارە لە نزیك شـاری (هانۆی)دا دەلتایەکی بە پیت دروست دەکەن کە بە دەلتای (تۆنکیـــن) ناسەراوە ٠جگە لەم رووبارانە رووباری وەك (سۆنگما، سۆنگکـا) ش لە ڤێتنامدا هـــەیە ٠

بەڵام ئەگەر بێتوو بڕوانینە چیاکانی ڤێتنام دەبینین بـــە زۆری کەوتوونەتە باکوورەوە وەك بەرزاییەکانی باکووری رۆژهەڵات کە بـە (فیت‌باك) ناسراوەو بەرزاییەکەی لە نێوان ١٠٠٠ـ٢٠٠٠م لە ئاستـی رووی دەریاوە دەبێت ٠

بەڵام لە زنجیرە چیاکانی باکووری رۆژئاوا کە بە (تای‌باك) ناسراوە بەرزترین لوتکە لوتکەی (ڤانسیبان)ە کە بەرزییەکەی خۆی لە ٣١٤٠م ئاستی ڕووی دەریاوە دەدات ٠

لە گرنگترین دەشتەکانی ڤێتنام دەشتی (تۆنکین)ە ،کە لـــەو نیشتەیە پێك‌هاتووە کە رووباری سوورو چەند لقێکی پێوەلکاوی هەڵیان گرتووە ، هەروەها دەشتی (کۆشین‌چین) لە نیشتەی رووباری (میکۆنگ) دروست بـــووە ٠

لە بارەی ئاووهەواشەوە ،ناوچەکانی باکوور لە زستاندا ساردە ،وە لە هاوینا گەرمە ،ناوچەکانی باشووریش بەهۆی نزیکییەوە لـــە هێلـــی یەکسان بە درێژایی ساڵ گەرمە ٠ ناوچەگە بە گشتی هـــەوای وەرزی

هاوین لە ئۆقیانووسەوە هەڵدەکانە سەری و دەبێتە هۆی باران بارین لە هاویندا ٠ جگە لەمە هەوای وەرزی زستانەش لە چینەوە ڕووی تێدەکات و دەبێتە هۆی باران بارین لە زستاندا ٠

باری ئابووری

لە شوێنێکی وەك ڤێتنام کە خاوەنی ئاووهەوای وەرزی بێت و ڕووی زەوی یەکەشی لە دەشت و بان و چیا پێك هاتبێ ،دەبینین ژیانی دانیشتوانیشی جیاواز دەبێت ٠

لە دەشتی تۆنکین و کۆشین چین و بە درێژایی دەشتە کەناری یەکان کە خاکێکی بە پیتیان هەیە ،دانیشتوان بە شێوەیەکی چڕ تیایدا کۆبوونەتەوە و بە کاری کشتوکاڵی هەڵدەسن کە برنج بەرهەمی سەرەکی یانە ٠جوتیاران جگە لە برنج بەرووبوومی تریش لە ناوچە دەشتەکاندا دەچێنن وەکو مۆز و بیبەر و هەندێ بەهارات لە باشووردا کە ئاووهەوایەکی گەرمی هەیە ،هەروەها سەوزە لە باکووردا کە خاوەنی ئاووهەوایەکی مام ناوەندیە ٠شان بەشانی ئەمانە بەرووبوومی تری وەك پەتاتە کە لە وڵاتانی ئەمریکاو ئەورووپاوە هێنراوە بە شێوەیەکی کەم دەچێنرێ٠ چاش لە چیاکانی ئەنامدا دەبینرێ کە بەشی ناوخۆی ڤێتنام دەکات و ئەوەی دەمێنێتەوە بۆ دەرەوەی دەنێرن ٠

جگە لە کشتوکاڵی دانیشتوانی ڤێتنام مەڕو ماڵاتیش لە ناوچە دەشتەکانداو ئەو ناوچە شاخاوی یانەی کە گژوگیای تیا دەروێ بە خێودەکەن ٠

ئەگەر بێتوو ئاورێك لە كانگای زەوی ڤێتنام بدەینەوە بۆمــان دەردەكەوێت كە زۆر دەوڵەمەندە ،بۆ نموونە خەڵووز لە كانە فراوانەكانی ناوچەی (هۆنجای) نزیك شاری (هایفۆنگ) لە باكووری ڤێتنامدا هەیە ،هەروەها قەصدیرو توتیاو قورقۆشم لە شێوی رووباری ڕوون لــــە باكووری رۆژهەڵاتدا هەیە ٠نشتووەكانی مسیش لە هەڵەتەكانـــی باكووری رۆژئاوادا دەبینرێ ٠جگە لە مانە زۆر بەرووبوومی كانزایـــی تریش هەیە كە سوودی لێوەرنەگیراوە وەك پلاتینو فۆسفات و زێـــر ٠٠٠هتد ٠لە رووی پیشەسازی قورسیشەوە پیشەسازی ئاسن لـــە شاری (تاینجوین) هەیە ،هەروەها پیشەسازی جیـاواز لـــە شارە سەرەكییەكانی تۆنكین لە باكووری ڤێتنامدا هەیە ٠ ســەرەڕای گشت ئەمانە پیشەسازی سـابوونو شووشـەو گـەلێك شتی تریشـ سەری هەڵــداوە ٠

ڤێتنام لە پێش هاتنی ئیمپریالیزمدا

دروست بوونی گەلی ڤێتنـــام

شوێنی جوگـرافی نیمچە دورگـــەی هیندی چینـــی وبــــاری جوگرافی‌یەکەی کاریکی گـەورەی کـردۆتە ســـەر دروست‌بوونـــی دانیشتوانی‌و رووداوەکان کە بە درێژایی چەرخەکانی مێژوو ڕوویداوە ·لە بەر شوێنە جوگرافی‌یەکەی ببوە یەکێك لە داهێلەکانی کۆچـــی مەنگۆلی‌یە کۆنەکان ،ئەم کۆچ‌کردنانەش لە وولاتی بـاووباپیرانـــەوە دەستی پێ‌کرد کە باکووری چیای هیمالایایە ·وەنەبێت ڕەگەزی مەنگۆلی تاکە ڕەگەز بێت کە کاری لە درووست‌بوونی دانیشتوانی هیندی چینیدا کردبێ ،بەڵکو ڕەگەزەکانی (خامیر) · کە خاوەنی ڕۆشبنیری‌یەکـــی هیندی بوون توانیان کاری سیاسی‌و رۆشنبیری‌و بازرگانی بکەنە سەر بەشەکانی باشووری هیندی‌چینی ·دیسان لەو ڕەگەزە گرنگانـــەی کە دانیشتوانی هیندی چینی پێك‌دێنن رەگەزی (شامپا)یە کە بنەڕەتیان بە تەواوی نەزانراوە ·بەم جۆرەو بە شێوەیەکی گشتی دەتوانین بلێین هیندی چینی دوو ڕەگەزی سەرەکی تێدا نیشتەجێ بووە :ـ

١ ئەنامی‌یەکان کە دەگەرێنەوە بۆ ڕەگەزی مەنگۆلی باکووری کە لە چەند قۆناغێکی مێژوودا رۆشنبیری چینی کاری‌تێ‌یان کردووە ·

٢ ــ کەمبۆدی‌یەکان کە رەگەزی مەنگۆلی باشوور دەنوێنن ،ئەمانـە رۆشبنیری هیندی کاری لێ کردوون ·

سەرەڕای ئەم دوو ڕەگەزە چەند ڕەگەزێکـــی تریش هەیە بەلام بــــە ڕێژەیەکی کــــەمتر ·

کەوابە گەلی فیێتنام لە ڕەگەزی (ڤیت) یان (ئەنام) پێکهاتـــووە کە ڕێژەیان دەگاتە ٨٧٪ ، بەڵام ڕەگەزەکانی تر ڕێژەیان کەمترەو بـــە ژمارە خۆیات لە ٤ملیۆن کەس دەدەن ٠

بەرەبەیانی شارستانیەتی ئەنـــام

پێش ئەوەی بچینە ناو مێژووی گەلی فیێتنام لـە پێش هاتنـــی ئیمپریالیزمدا پێویستە کاری ئەو شارستانی‌یە بێگانانە لە ســـەر ئەم گـەلە ڕوون بکەینەوە کـە هۆیەکەی دەگـــەڕێتەوە بۆ شوێنـــە جوگرافی‌یەکەی ،هەروەها دەبێت ئەوە بزانرێ کە چۆن گەلی فیێتنـــام توانی سوود لەو شارستانی‌یە بێگانانە وەربگرێو شارستانیەکی نـوێی لێ دروست‌بکـــات ٠

ووشەی هیندی چینی بەسەر ئەو نیمچە دورگەیەدا دابراوە کـە فیێتنام بەشی ڕۆژهەڵاتی پێک‌دێنێت ٠ ئەمەش ڕاستی‌یەکمان بـــۆ ڕوون دەکاتەوە کە شوێنی ئەم ووڵاتەیە لە نێوان دوو جیهانی گەورەدا کە هەریەکەیان خاوەنی ڕۆشنبیریو شارستانی تایبەتی خۆیانن ،جیهانی هیندی لە ڕۆژئاواو باشووری ڕۆژئاواوە ،جیهانی چینیش لە باکوورەوە ،کە هەریەکەیان کاریان لە ڕۆشنبیریو پەرەسەندنی مێژوویی گەلـــی فیێتنام کردووە ٠ وەنەبێت شارستانیو ڕۆشنبیری فیێتنامی تەنهـــا ئەم جیانەوە پێک‌هاتبێ ، بەڵکو توانیویەتی لە ئەنجامی تێکەڵاوبـــوون داگیر کردنو بازرگانی سوود لە هەندێك لایەنی وەربگرێو لەگـــەڵ شارستانیەتی خۆیدا لە قالبێکی نوێدا دایبرێژێت کـە بەدرێژایـــی چەرخەکانی مێژووی کۆنو ناوەڕاستو نوێ بەرگری لێ دەکـــردو دەیپاراست فیێتنامی‌یە کۆنە بنەڕەتەکان (ڤیت یان ئەنامی) لە بەرەبەیانی

مێژووی مرۆڤایەتی‌یەوە توانیویانە شارستانی‌یەك بنیان بنێن ،باشترین بەڵگە بۆ قسەکانمان ئەو دۆزینەوانەیە کـە زاناکان لە ناوچەکانـــی ڤێتنامدا دۆزیویانەتەوە ٠

لە شانشینە کۆنەکان شانشینی (ئۆلاك) کە شاری (کولوا) پایتەختـــی بوو بە نموونە ئەهێنینەوە ٠پاشاکانی ئۆلاك بـەرهەڵستی‌یەکـی زۆری حوکمڕانە چینی‌یەکانیان دەکرد ،تا ساڵی ١٧٩ پ٠ز کە ئەم بنەماڵەیە رووخاو پاش چەند گـۆڕانێك ڤێتنـام کەوتە ژێـر دەستی حوکمـــی چینی‌یـــەوە ٠

چین و داگیرکردنی ڤێتنـــام

تا کاتی یەکگرتنەوەی چین سێ خێزانی شایانە حوکمی چینیـان کردووە کە سێ‌هەمیان تا سەدەی سێ‌هەمی زایین حوکمیان گێـــــرا٠ شانشینە کانی ڤێتنامی کۆن بەردەوام هێرشی چینیان دەکرایە ســـەر بەڵام وەنـەبێت دەستەوئـەژنۆ دانیشتبێتن ،بەڵکـو بـەرەو ڕوویـــان بوونەتەوەو قوربانی‌یان داوە ٠

هەروەکو ووتمان لە سەرەتادا شانشینی ئۆلاك بەرهەڵستی‌یەکـــی زۆری داگیر کەرانی چینی کرد ،بەڵام بێ‌هوودە بووو لە دواییدا خـــۆی دایە دەستەوە ٠

بەم جۆر ناوچەکانی باکوورو ناوەراستی ڤێتنام هەر لە ساڵـــی ١١١پ٠ز تا ساڵی ٩٣٨ی زایین کە یانزە سەدە دەکات لە ژێر دەستـــی

داگیرکەری چینیدا دەینالآند . لەم ماوە دوورو درێژەدا ڤێتنام بـــە شێوەیەکی پچرپچر سەریەخۆیی وەرگرتـــــووە .

حوکمی چینی رژێمی دەرەبەگی بەسەر خەلکی ڤێتنامدا سەپانـــە ،باجێکی زۆری خستە سەر خەلـك ،لە رێگـەی بلاوکردنـەوەی بوذیو کۆنفۆشیۆسیدا پیتەکانی نووسینو رۆشنبیری چینبان بەسەر خەلکـدا هەروەها لەم ماوە درێژەی حوکمی چینیدا گەلی ڤێتنام ژمارەیەك شۆرشی بەرپاکردووە ،لەوانە شۆرشی جوتیاران دژی کۆیلایەتـــی زەویو بەرزی باج ،ئەم شۆرشە کورسی چینییەکانی هێنایە لەرزین ،تا ئەوەبـــور لە سالی ٥٤٤ی زایین بە شۆرشێکی فراوان دەرکران ،بەلام دوای ئەوە -ووبارە دەستیان بەسەر ڤێتنامدا گرتەوە .بەلام لە سالی ٩٣٨ی زاییں هێزی چینییەکان لە شەری (باشدانگ)دا بە تەواوی تێکشکاو ئـــەم سالە بە سالی کۆتایی داگیرکردن دادەنرێ .

لە سالی ٩٣٩ زایینی بریاری دروستبوونی شانشینی ڤێتنـــام درا بە سەرۆکایەتی سەرۆکی میللی (نچوکواین) .لەو رۆژەوە ڤێتنـــــام چووە قۆناغێکی نوێی ژیانییەوە کە تیایدا شارستانیەکەی پەرەیسەندو وولات یەکـــیگـــرت .

بارودۆخی ڤێتنام بەو شێوەیە مایەوە تا سالی ١٠١٠ی زایینـی کە خێزانی (لی) حوکمیان گیرا .لە کاتی حوکمرانی ئەم خێزانە توانرا وولات لە مولکدارە دەرەبەگە چینییەکانو لـە رژێمی دەرەبەگایەتـــــی ،زگار بکەن ،هەروەها وولات بـە دروستکردنـی پـردو جۆکەلــــەو هێنانەکایەوەی پرۆژەی ئاودێری بوژێنرایەوە .

دوای رووخانی خێزانی (ل) ،خێزانی (تران) هاتنە سەر حوکم که تا کۆتایی سەدەی چوارده حوکمیان گێرا ٠ لە سیفەتەکانی وولات لە کاتی حوکمرانی ئەم خێزانەدا دیاردەی پێشکەوتنی ئابووری و دروست بوونی کەسایەتی ڤێتنامی بوو لە بەشی سەرووی هیندی چینیدا ٠

لە گرنگترین ئەو کارەساتانەی بەسەر شانیشنی ئەنامدا هات سێ هێرشەکەی مەگۆلیەکان بوو کە سووپایەکی بێشوومارییان تیا بەکارهێنا ،بەلام گەلی ڤێتنام توانی بیان شکێنێو لە وولات دەریان پەرێنێ ٠سەرکەوتنی ئەنامیەکان بەسەر مەغۆلیەکان دەگەرێتەوە بۆ ئەو ستراتیجیەی (تران هۆنگ) گرتیەبەر کە توانی لە دانانی نەخشەیەك بۆ یەك خستنەوەی گەل لە رووی داگیر کەراندا سەربکەوێت ،هەروەها سەرکەوت لە رێکخستنی بەرگری سەربازی کە هەموو گەل هاوبەشی تیا بکات ،ئەم رێکخستنە بووە هۆی هێنانەکایەوەی جۆرە هاوکاریەك لە ژیانی کۆمەلایەتیو ئابووریدا ،هەروەها یارمەتی دروستبوونی کەسایەتی ڤێتنامیدا ٠

شارستانیەتی هیندی لە ناوەراستو خوارووردا

رەگەزی شامپا کە لە لێوارەکانی ناوچەی ئەنام نیشتەجێ ببوون لە باری زمانەوە سەر بە کۆمەلەی گەلانی (مەلایۆ بۆلێنزی)یە ٠

ئیمپراتۆریەتی چینی لەبەر دوو هۆی سەرەکی نەیتوانی سەربەم زمانە شۆربکات :ـ

١ ـ شوێنی ناوچە کەناری‌یەکان دووبورن لە بنکەی حوکمی
چینی‌یەوە کە ئەمەش پێویستی بە سوپایەکی گەورەو ئازووقەیەکی
ئێجگار زۆر هەیە .

٢ ـ سەختی‌و پارچە پارچەیی ناوچەکە وای لە خەلقی کرد کە
بە ئاسانی بەرهەلستی چینی‌یەکان بکەن .

ڕەگەزی شامپا توانی‌یان لە سەدەی دووەمی زایندا شانشینێک
(مملكة) دروستبکەن‌و شاری (لین‌بی) بکەنە پایتەختی کە ناوێکی
هیندیان (سمهابورا) لێنابوو . بەهۆی پێشکەوتوویی شارستانی هیندی
لە ناوچەکەو پێشکەوتوویی بازرگانی توانرا پەیوەندی بازرگانی
لەگەڵ چیندا ببەسترێ . بەلام خامیری‌یەکان کە لە دەشتەکانی باشووری
نیمچە دورگەی هیندی‌چینی‌و ناوچەی کەمبۆدیا نیشتەجێ ببوون توانیان
ئیمپراتۆریەتێ دروستبکەن ، پاشان توانیان دەستبگرن بەسەر
دەشتەکانی باشووری ڤێتنام .وە هەولی فراوانکردنی دەسەلاتی
خۆیاندا ،بۆ ئەم مەبەستە هەلسان بە داگیرکردنی شارەکانی
ڕەگەزی شامپا ،بەلام ئەوەندەی نەبرد لێیان سەندرایەوە

دروستبوونی کەسایەتی ڕۆشنبیری ڤێتنامی

ئەو داگیر کردنە دوورودرێژەی ڤێتنام لەلایەن چینەوە کە یانزە
سەدەی خایاند ،بوو بەهۆی کارتێکردنی شارستانی‌و ڕۆشنبیری چینی
لە ژیانی بەشی باکووری ڤێتنام . بوذی‌و زردەشتی بلاوبوەوە ،پەیکەرو
پەرستگاکان لەسەر شێوەی چینی دروستکران .هەروەها ئەدەبو
زمانی چینیش کاری خۆی کرد کە دەتوانرا بە شێوەیەکی ڕوون لە
بەکارهێنانی ئەپجەدی چینی لە نووسینی ڤێتنامی‌دا هەستی پێبکەین .

ئەم بارودۆخە تا نیوەی سەدەی سیبانزە بەردەوام بوو کـــــە بزوتنەوەیەکی رۆشنبیری بەهێز لەناو گەلی ئەنام دەستی پێکرد کـــە سەرکەوتنەکانی کـەلی ئەنام بەسەر داگیرکەری مەغۆلی بناغەکـــەی پتەو ئەکرد ،چونکە ئەمسەرکەوتنانەوای لەگەل کرد کە هەست بەکەسایەتی خۆی بکات ۰لەبەر ئەوە دەستی کرد بە پێگەیاندنی ئەوەی میللی بەزمانی نشتمانی هەروەها نووسینی چیینی گۆری بە جۆرێکی تری ئەبجـــەدی ئاســـــان ۰

سەرەڕای ئەم یەکیانی یە میللی دیسانەوە هەندێك گیروگـــرفت سەری هەلدا وەك ململانێی کۆمەلایەتیو نابووری نێوان خاوەن ملکـــە دەرەبەگەکانو کۆیلەکانو جوتیاران ،ئەمەش یەکێك بوو لەو پاشعـــاوە خراپانەی کە حوکمی چینی بەجێی هێشتبوو ۰

لە سەرووی ئەم هەموو گیروگـرفتانەوە توانرا زۆر پـــرۆزەی چاككردنی کشتوکالو رێکخستنی ئاودێری بهێترێتە کایەوە ،بـــەلام لە رووی حوکمداری یەوە چینێك لە وولاتا گەشەی کرد کـە بە(ماندارین) یان حوکمیداره ناوخۆیی یەکان ناسرابوون ،کە حوکمی لادێو شـــاره بچووکە کانیان ئەکردو هەولی بلەی بەرزتریان لە حوکمدا ئـــەدا ۰

لە ئەنجامی زیادبـوونـی بزوتنـەوەی جوتیارانو کشتیـاران دژی دەرەبەگەکان کە دەسەلاتیان لە کۆتایی سەدەی چواردەهەمدا رووی لـــە زیادبوون بوو ۰لە ژێر سەرۆکایەتی (هۆکای لی) بزوتنەوەیەکی نـــوێ دژی خێزانی (تران) سەریهەلدا، چونکە ئەم خێزانە لەگەل دەرەبەگو خاوەن ملکەکان دەست تێکەلاوابوو لە چەوساندنەوەی گەل ۰بەهـــۆی داواکاری یە پیرۆزەکانی ئەم جوولانەوەیە کە بریتی بوو لە چاککردنـــی

باری ئابووری‌و کۆمەڵایەتی‌و ڕۆشنبیری ،توانی ڕای گەل بەلای خۆیـــدا ڕابکێشێت‌و لە ساڵــی ١٤٠٠ی زایینی بـەسەر خێزانـــی حـــوکمداردا سەربکـەوێت .دوای ئەوەی هـۆکالی حـوکمی دەستگیر بوو بڕیـــاری ڕزگارکردنی کۆیلەی‌دا ،بەڵام تەنها توانی بەشێکی کەمی لێ بەئەنجـــام بگەیەنێت ،هەروەها نەیتوانی لە لەناوبردنی دەستەڵاتی ئۆرستۆقراتـــی‌دا سەربکەوێت . بەم جۆرە چەند گیرو گرفتێك سەری هەڵدا وەك زۆرانباری نێوان گەل‌و چینی ئۆرستۆقراتی ،هەروەها چەند تاکە کەسێکی خێزانی (تران) یاخی‌بوون‌و لە هەندێ شوێنی وولات حوکمیان ئەگێرا .ئـــەم گیروگرفتانە ڕێگای بۆ چینی‌یەکان خۆش کـرد کـــە لـە سەدەی ١٥دا ڤێتنام داگیر بکەن .پاش داگیرکردنی باکووری ڤێتنام ،چینی‌یەکـــان گەلێك ڕێگای جۆراو جۆریان بۆ لەناوبردنی گیانی نەتەوایەتی بەکارهێنا ،بەڵام هەموو ئەم ڕێگایانە بەرامبەو بەهێزی گەل چۆکی دادا .گـــەلی ڤێتنام وەنەبێت دەستەوئەژنۆ لەڕووی داگیرکەران وەستا بێت ،بەڵکـو شۆرشێکی فراوانی بەرپاکرد کە بە دەرکردن‌و ڕاونانی داگیرکـــەران کۆتایی هـــــات .

لە ساڵی ١٤١٨ زایینی شۆرشێکی میللی بە سەرۆکایەتی یەگێـــك لە خاوەن موڵکەکان بە ناوی (لی‌لوا) بەرپایوو ،کە بەرەبەرە توانـــی زۆر ناوچەی ڤێتنامی باکوور بخاتە ژێر دەستی‌یەوە .زۆر لە جوتیـــاران‌و ڕەحمەت کێشانی گــــەل بەپیـــــــری ئـەم شۆرشەوە چوون . حوکمدارانـــی چینیش ئـــەوپەڕی هێزیـــــان بـۆ سەرکوت کردنی ئەم جووڵانەوەیە خستەکار ،لە سەرەتادا پەنجا هەزار سەربازیـــــان خستە مەیدانی شەڕەوە، بەڵام بە تێك‌شکاوی گەڕانـەوە .دوای ئـەوە سەد هەزار سەربازی تریش بەشداری‌یان تیاکرد کە ئەنجامی ئەمانیش

لەوانی پێشوو باشتر نەبوو ٠پاشان لە ساڵی ١٤٢٧ زایینی سەدوو پەنجا هەزار سەربازی تر روویان لە مەیدانی شەر کرد کە لە ئەنجامدا لـــــە کانوونی یەکەمی هەمان ساڵدا لە شاری (شیالانگ) شەرێکی خوێنـاوی روویدا ،کە تیایدا سوپای چینی بە جۆرێك هەرەسی هێنا کە هەرگیـز خۆی نەگرێتــــەوە ٠

بەم جۆرە جارێکی تر حوکمی بێگانە لە سەر ڤێتنام لاچــــــوو وگەل خۆی حوکمی خـۆی کـردەوە ٠ کۆمەڵگـای ڤێتنامـی شـێوەی شانشینێکی جێگیری وەرگرت کە چینی ماندارین بەرێوەیان دەبرد ٠لە دیاردەکانی ژیانی نوێی ڤێتنام ئەم چەند خاڵە دەخەینە ڕوو :ـ

١ ـ زاڵ بوون بەسەر دیاردەی دەرەبەگایەتی کۆن ٠

٢ ـ سوپای دەوڵەت لە جوتیاران پێکهاتبوو ،دەبوایە هەمــــوو جوتیارێك مەشق لەسەر چەك بکات بۆ خزمەتی سوپا بەبێ ئەوەی ئیشی کشتوکاڵی فەرامۆش بکات کە بناغەی ژیانیانە ٠

٣ ـ بەهێز بوونی مەرکەزی ئایینی کۆنفۆشیۆسی لەناو گەلــدا ٠

٤ ـ رژێمی بەرێوەبردن لامەرکەزی بـــوو ٠

٥ ـ هەندێك رەگەزی وەك (ثای و شامپا) لەچیا سەختەکانــــدا مانەوەو ژیانێکی خێڵایەتی ئەژیان ٠ئەم ڕەگەزانە هەندێ یەکــــــەی بچووکیان دائەمەزراند ، بەڵام تەگەرە نەبوون لە رێگەی سەربەخۆیـی شانشینی ئــــەنام

پاش لاچوونی حوکمی بێگانە لەسەر ڤێتنـام ،ئیتر خێزانـــــە حوکمدارەکان لەناو خۆیاندا دەستیان کرد بەشەڕو ئاژاوەنانەوە کـــە ماوەیەکی زۆری خایاند ، تیایدا ژیانی گەلێك جوتیارو زەحمەتکێشــ بوو بە خۆراکی ئـــەم شەڕانـــە ٠

کار بەم جۆرە ڕۆی بەرێوە تا ئیمپریالیزمی ئەوروپا بیری لـــە داگیرکردنی ڤێتنام کردەوە :
بەم چۆرە دەبینین کەمێژووی کونو ناوەراستی ڤێتنام بریتییـــەلـــە خەبات لە پێناوی دروستکردنی کەسایەتیو شارستانی ڤێتنامی ٠

ئەم مێژووە پڕە لە وێنەی پرشنگداری ئەو بزوتنەوە میللییانەی کە جوتیاران پێیهەلسان دژی دەرەبەگو کۆیلایەتی٠ لەچاوخشاندێنك دا بەسەر مێژووی ئەم گەلــە قارەمانــەدا دەبینین هــەرگیز خـــۆی نەداوەتە دەست داگیرکەرانەوە ،بەلکو تا کۆتاییو تا دواتنۆکی خوێــن بەرهەلستیانی کردووە بۆ بەدەستهێنانی ئازادیو سەربەخۆیی ٠ئەم گەلە نەبەردە بەدرێژایی مێژووی کۆن وناوەند پارێزگاری لە رۆشنبیریو شارستانی خۆی کردووە کە لە ناخی ئەو کۆمەلەوە هەلقوولاوە ٠هەروەها هەرگیز ئەو شارستانییە بەهێزانە کاری لێنەکردووە کــە هەولـــی خۆسەپاندنی بەسەریدا داوە ،بەلکو هەروەك گەلانی تری ئازادیخـواز سوودی لە شاستانی داگیرکەران وەرئەگرێ ولە شارستانی ڕەسەنـــی خۆیدا دەیتوێنێتەوە ٠

چەرخی ئیمپریالیزمی ئەورووپا

سەرەتای هاتنی ئیمپریالیزم

بەدرێژایی سەدەی شانزەهەم ئیسپانیو پورتو گالییەکان لە دەریاکانی رۆژهەلاتدا پێشبڕکێیان دەکرد ٠لەگەڵ گەیشتنی پاپۆرە ئیسپانیو پورتوگالییەکان بۆ ئەو ناوچانە هەندێ نێرداوی کاثۆلیك(١) گەیشتە کەنارەکانی ئەنامو کەمبۆدیا ،کە لە سەرەتادا نەیان توانی دابەزنە ناوچەی تۆنکین نە باکوور ،ئەویش بەهۆی بوونی شانشینێکی بەهێز ،هەروەها بەهۆی خۆبەستنەوەی تەواوی گەلی ڤێتنام بە رۆشنبیری باووباپیرانەوە ٠ئەم نێرراوانە لەگەڵ بازرگانە پورتوگالیو هۆلەندییەکان دەهاتن بۆ ئەوەی شانبەشانی بازرگانە هیندییەکان لە مەلبەندە بازرگانییەکانی سەر کەناردا ئیش بکەن ٠

لە کۆتایی سەدەی شانزە ڤێتنامی یەکان دەستیان گرت بەسەر زەویوزارەکانی کەنارو شامپایان دەکرد ،وە دەستیان کرد بەبلاوکردنەوەی رۆشبنیریو دەسەلاتی خۆیان تیایدا ٠

---

(١) نێرراوە ئاینییەکانی ئەورووپا بەدەم مەبەستیان بلاوکردنەوەی ئاینی مەسیحی بوو ، بەلام لە ناوەرۆکدا رێ خۆش کەر بوون بۆ گەشەپێدانی دەسەلاتی ئەورووپاییەکان لەسەر ئەو ناوچانە ، کە ئەمەش سەرەتایەك بوو بۆ هاتنی ئیمپریالیزم ٠
ئەم نێرراوانە جگە لە ڤێتنام ڕوویان لە زۆر شوێنی تر کرد وەك لوبنان ، سوریا ، فەلەستین ٠٠ هتد ٠
ئەم نێرراوانە لە سەرێکی ترەوە کارێکی باشیان کردە سەر بزوتنەوەی رۆشنبیری لەو ناوچانە چونکە ژمارەیەکی زۆر قوتابخانەو چاپخانەیان لەو شوێنانە دائەمەزران ، هەروەها ئەمانە بوون بە هۆی هاندانو بوژانەوەی زانستو زیندووکردنەوەی بیروباوەری نەتەوایەتی لەنێو رۆلەکانی گەلدا

ف ٠ هـ ٠ م

ئیمپریالیستە کان گەلێك کێشەیان هاتە ڕێگا کەوا ئیتنامی یەکان بۆیانیان دانابوو ،لەبەر ئەوە بەدانانی چەند نێرداوێك لە وولاتدا ڕاوەستان ٠

هۆلەندی یەکانیش هەمان شێوە وویستیان دەست بەسەر هەندێ شوێنی کەناریدا بگرن ،بەلام هەموو هەلدانەکانی کۆمپانیای هیندی رۆژهەلاتی هۆلەندی بۆ جێگیر کردنی جێ پێ یان لە ئەنامی ناوەراست سەری نەگرت ٠

فەرەنسی یەکان لە چارەکی دووەمی سەدەی حەڤدەهەم هاتنە مەیدان ،کە لە سالی ١٦٢٥ زاینی یەوە یەکەم خۆلێ خشاندن روویدا ،کاتێك کە (ئەلکسەندەر دیرۆدس) سەری لەناوچەی (کۆشینچین) داو یەکەم (اسقفیة)ی(٢) لە ناوچەکە دامەزراند ، وە دەستی کرد بەلێکۆلینەوەی زمانی ئەنامیو فەرهەنگێکی تایبەتی بۆ ئەم مەبەستە دانا کە لە پیتیو لاتینی پێك هاتبوو ٠

چالاکی نێرداوی فەرەنسی هەر بەمەوە نەوەستا بەلکو کۆمەلەیەکی نوێ لە فەرەنسا پێك هێنرا بەناوی (کۆمەلەی نێرراوەکان لە دەرەوە) کە ئەندامەکان بریتی بوون لە لاوە مەسیحی یەکان ٠ئەم کۆمەلەیە هەموو توانایەکی بۆ مەسەلەی ئەم نێرراوانە لە هیندی چینی بەکارهێناو بەدرێژایی سەدەی حەڤدە ئەم تەنها بەبازووی خۆی کاری دەکرد بێ ئەوەی حکومەت یارمەتی بدات ٠

---

(٢) اسقفیة : جێگای کۆبوونەوەو دانیشتنی قەشەکان بوو ف ٠ ه ٠ م

نێرراوان ڕێگا بۆ ئیمپریالیزمی فەرەنسی خۆش دەکەن

لە سەردەمی لویسی چواردەهەمەوە یارمەتی حکومەتی فەرەنســـا بۆ ئەم نێرراوانە دەستی پێ‌کرد کە وویستی دەست بەسەر ناوچەکـــەدا بگرێت • بۆ ئەم مەبەستە هانی نێرراوانی داو بەپارە یارمـــەتـــی‌یانـــی‌دا ،هەروەها نارەزووی بەستنی پەیوەندی لەگەل ئیمپراتۆریەتی (سیــــام) هــــەبوو •

بیری دانانی موستەعمەریەکی فەرەنسی لە تەنیشت هند لە ســـالی ١٧٦٣ سەری هەلدا • بەهۆی یەکێك لە قەشەکانی فەرەنساوە توانــــی پەیوەندی لەگەل ئەمیر (نجوین ئانا) ببەستێت کە بە بەرهەلستی‌کردنـــی بزوتنەوەی میللی ناوخۆیی (تاءسن)ەوە خەریك بـــوو • ئەمیری ناوبـــراو داوای یارمەتی لە حکومەتی فەرەنسا کرد فەرەنساش هیچ پیسکەیی‌یەکی لە پێشکەشن کردنی یارمەتی بۆ ئەمیری ناوبراو نەنواند •

نەوەبوو ئەمیر نجوین توانی لە نێوان سالانی ١٧٩٢ ـ ١٨٠٢ی زاییـنـی بەسەر بزوتنەوەکـــەی (تاءسن)دا زال‌بـــێ‌و دەست بەســـەر تۆنکیـــن‌دا بکـــرێ •وە دووبارە ئێتنامی یـــەك‌خستەوە خۆی‌کـــرد بەسەرۆکـــــی ئیمپراتۆری‌یەتەکە کە ناوی (جیالۆنگ)ی لێ‌نا • ئەم ئیمپراتۆریەتە بـــووە لایەنگیری تەواوی نێرراوەکان‌و لە سەردەمی‌دا جۆرە پەیمانێك لە نێـــوان ئیمپراتۆرو حکومەتی فەرەنسا دروست بوو ،بەلام ئەم‌پەیمانە ئەنجامـــی باشی نابێت ئەگەر فەرەنســـا دەست‌بـــەسەر ناوچـــەکەدا نەگـــــرێ‌و موستەعمەرەیەکی تیا دروست نەکـــات •

دوای مردنی جیالۆنگ دوو حاکمی نو حوکمیان گرته دەست گـــــــــه دەستخستنه کاروباری ناوخۆ لەلایەن فەرەنسی یەکانەوە قەبوول نەکرداو دەستیان کرد بە ھاندانی ئەو بزوتنەوانەی کە دژ بەچالاکی نێرراوەکانن ٠لێرەدا دەرکەوت کە هەموو هیوایەکی فەرەنسا بۆ گرتنی هیندی چینی چووە گلەوە ،قەشەو نێرراوەکان تووشی کوشتنو برینێکی زۆربوون ٠

لە سەردەمی ئیمپراتۆر (تۆدۆك) هەوڵی زیندوگردنەوەی ئاییـــــه نشتمانی یەکان دەدراو نێرراوە مەسیحی یەکانیان بە تێکسدەری گـــــەلی ڤێتنام دەدایە قەڵـــــــەم ٠

لە ساڵی ١٨٣٩ پاپا دانی بە نێرراوە فەرەنسی یەکان لە هینـــــدی چینی نا ٠ لەوکاتەوە بزوتنـــەوەی نێرراوەکان لایەنگیری یەکی رەسمـــی وەرگـــــــرت ٠

بەم جۆرە فەرەنسا بۆ داگیرگردن بیانووی بۆ پەیدابوو ،بـــــۆ ئەم مەبەستە دەستی کرد بە ناردنی سوپا ،کە لە لایەن گـەلی ڤێتنامـــەوە بەرهەڵستی یەکی توندی لێدەکرا ئەم سوپایە توانی لە ساڵی ١٨٥٨شاری (دانانج) پاشان لە ساڵی ١٨٥٩ سایگۆن بگـرێت ٠ بـــەم جـۆرە ســێ بەشەکەی رۆژهەڵاتی کۆشینچین سەری بۆ داگیرکەری فەرەنسی شۆرکرد پاشان حاکمی فەرەنسی ئەمیراڵ (دیلاجراندی یە) دەستی کرد بە ناردنی سوپا بۆ سەر پاشماوەی کۆشین چین کە لە ئەنجامدا توانی بەتـەواوی داگیری بکاتو روو لە کەمبۆدیا بکات ،تا ئەوەبوو لەساڵی ١٨٦٣ پاراستی لەسەر ئاشکرا کـــــرد ٠

دەست گرتنی فەرەنسا بەسەر هیندی چینی‌دا

پاش دەست‌گرتن بەسەر کۆشین‌چین ،فەرەنسا توانی لە پێنج ساڵی داهاتوودا سێ وولایەتەکەی رۆژئاواش بگرێت ،هەروەها پاراستنی لەسەر کەمبۆدیا ئاشکرا کرد پاشان دەستی کرد بە رۆیشتن بەرەو میکۆنگ ۰

لە ساڵی ۱۸۷۳ یەکێك لە ئەفسەرە فەرەنسی‌یەکان هەڵمەتێکی بەربڵاوی گردەسەر دەلتای رووباری سوور بەمەبەستی چوونە ناو ناوچەی تۆنکین ،بەڵام لە شەرێکدا کوژرا ۰ئیتر فەرەنسی‌یەکان نەیانوویست سوپای تر بنێرن بۆ تۆڵەسەندنەوە ،لەبەر ئەوە دەستیان بە ووتووێژ لەگەڵ ئەنام کرد کە بە بەستنی رێکەوتننامەیەکی ئاشتی لە ساڵی ۱۸۷٤ دوایی هات کە بەو پێیە دەبێت ناوچەی تۆنکین لە رووی بازرگانی و چالاکی نێرراوانی ئایینی فەرەنسی کراوبێت ۰

ڤالاگی بازرگانی فەرەنسی یەکان لە ناوچکە دوژمنایەتی یەکی بۆ ڤێتنامی‌یەکان خوڵقاند ،ئەویش بەهۆی بەربەرەکانی کردنی بازرگانە نشتمانی‌یەکان ۰بەم جۆرە جووڵانەوەی دژ بەبازرگانی فەرەنسا پەیدابوو کە وای لە فەرەنسا کرد سوپایەك بە سەرۆکایەتی (فرانسیس گارنی‌یە) بنێرێ ،کە لە ئەنجامدا توانی شاری هانۆی داگیربکات ۰

لە ساڵی ۱۸۸٥ پاراستن لەسەر ئیمپراتۆریەتی ئەنام ئاشکرا کرا لە ساڵی ۱۸۸۷ فەرەنسا بریاری یەکگرتنی هەر چوار بەشە داگیرکراوەکەی هیندی چینی‌د ا(کۆشین‌چین ،کەمبۆدیا ،ئەنام ،تۆنکین)۰

له ساڵی ١٨٩٩ لاوسیش گیراو ئاشکرا کرا که هیندی‌چینی وەك یەکەیەکی سیاسی یەکگرتوو وایە که سەر بە فەرەنسایەو لە هـــــــەر پێنج بەشە ناسراوەکەی پێك‌هاتووە ٠

حوکمی فەرەنسا لە ڤیێتنـــام

فەرەنسا لە ڤیێتنامدا بە پێی باروددۆخی هەر ناوچەیەك پــەیرەوی یاسای دەکرد ٠دوای لێ‌بوونەوە لە داگیرکردنی ناوچەی کۆشین‌چین کــە بەشی باشووری ڤیێتنام‌دەنوێنێ ،دەستی‌کرد بەدانانی فەرمانبەرو ئەفسەرە فەرەنسی‌یەکان لە جێگەی سەرۆکە ناوخۆیی‌یەکان کە بــە (ماندارپـــن) ناسرابوون ،چونکە ئەمانە لەگەڵ حوکمی فەرەنسا تەبا نەبوون ٠

دوای تەواو بوونی حوکمی سەربازی لێکدانی بەشەکانی ڤیێتنـــام ،ئەمیراڵ (بۆنارد) کرا بە یەکەم حاکمی ناوچەکە ،بەلام گــەل بەمـــە ڕازی نەبوو تا ساڵی ١٨٦٣ لەسەر خەباتی خۆی سووربوو ،کـــــە لەم ساڵەدا فەرەنسا هەڵسا بە دانانی یاسایەکی نوێ کە بەشێوەیەکـــی ناراستەوخۆ حوکمی وولات بکات ٠هەموو سەرۆکە ناوخۆیی‌یەکانیـــان بۆ سەر ئیشە کۆنەکانیـــان گێرایـــەوە ،بــەلام لــە ژێر سەرپەرشتـــی فەرمانبەرە فەرەنسی یەکـــان ٠

بەهۆی سەرهەڵدانی ناکۆکی لە نێوانیاندا واز لــەم یاســایەش هێنراو بۆ فەرەنسا دەرکەوت کە حوکمی راستەوخــۆ باشترین ڕێگــەی دەســت بەسەرا گــــرتنە ٠

پاشان ئەمیراڵ (دی‌لاجراندی‌یە) هاتە سەر کورسی حوکم‌و یاسای ماندارینی هەڵوەشاندەوەو دەستی کرد بە دانانی فەرەنسی لە هەمـــوو نیش‌وکارێکـــــدا ٠

ئەم مووچە خۆرە لاوە فەرەنسی یانە هەلبژێردرابوونو خرابوونە کۆلێجی تایبەتی بۆ مەشق کردن لەسەر بەرێوەبردن ، بەلام کاروباری پیرانیلاریێ ئەنا سەرۆکە ناوخۆیی یەکان بەرێوەیان دەبرد ۰ ئەم سیاسەتە هیچ هەنگاوێکی باشی بۆ راکێشانی گەل نەنا ، بەلکو بەپێچەوانەوە بووە زیاتر رق هەلسانی گەل دژی فەرەنسی یەکانو دابو نەریتیان ، ئەمەش لە ئەنجامی ئەو خراپەکاری یەی کە ڤێتنامی یەکان رووبەرووی دەبوون لە لایەن ئەو لاوە فەرەنسی یە لە خۆبایی بووانەی کە بە دابو نەریتو شارستانی یەتیان فیزیان بە سەر گەلی ڤێتنام لێ ئەدا ئەم ئەنجامە فەرەنسی یەکانی ناچار کرد بۆ گەرانەوە بۆ حوکمی ناراستەوخۆ ئەویش بە بەکاهێنانی هەندێ حوکمداری ناوخۆ بەلام بە شێوەیەکی فراوانترو لە ژێر رێز گرتنێکی زیاتر بۆ یاسا بیشتمانی یەکان ۰ ئەم کارە بووە هۆی بەرەبەرە هێمن بوونەوەی ناوچەی کۆشین چین ، کە توانرا هەندێ چاککردنی ئابووری بهێنرێتە دی ۰ گرنگترینیان دروستکردنی بەندەری سایگۆن بوو لە سالی ١٨٦٧ کردنی بە مەلبەندی ناردنە دەرەوەی برنجی زیاد لە پێویست ۰

سەرەرای گرتنی گشت ناوچەکانی هیندی چینی کە بە گرتنی تۆنکین لە سالی ١٨٨٥کۆتایی هات ، ئیمپریالیزمی فەرەنسی نەیتوانی خۆی بە تەواوی جێگیر بکات ، بە هۆی دووبەروو بوونەوەیان لەگەل نەتەوەیەکدا کە خاوەنی شارستانیو رۆشنبیری تایبەتی خۆیاتن هەرچەندە گیروگرفتی ماددیو ئابووری بەزۆری سەری هەلئەدا ، بەلام کێشەی سەرەکی ئەوەبوو کە فەرەنسی یەکان نەیان توانی شارستانیو رۆشنبیری یان بەسەر گەلدا بسەپێنن ۰وە بە درێژایی حوکمیان لە ڤێتنام ناکۆکی ئایدیۆلۆجی هەر بەردەوام هەرەشەی لە فەرەنسا دەکرد

٠لەبەر ئەم هۆیانە لە كانوونی یەكەمی سالی ١٨٨٥ لیژنەیەكی تایبەتـی لە پەرلەمانی فەرەنسی كۆبۆوە بۆ لێكۆلینەوە لە باری ناوچە داگیركراوەوی‌كان ٠دوای سێ رۆژ بریاری دەست هەلگرتن لە ناوچەكە دەركــزا ئەویش لە ئەنجامی ئەو كیروگفتانەی فەرەنسا لە هیندیچینی بــــە گشتیو ڤیتنــام بەتایبەتی تووشی دەبــوو ٠

حكومەتی فەرەنسا ناچار بوو لیژنەیەكی تریش دابنا كە لە چەنـد قەشەیەك پێكهاتبوو بۆ دانی رژێمێك كــە هـاوكاری نێوان هێــــزی فەرەنسی‌و گەلی ئەنام مسۆگەر بكات ،وە بریاری ئاشتی لە وولاتـــدا بدات ،بەردەوام كاربكات لە پێناو هێنانەدی شارستانی فەرەنسی لـــە ناوچەكە هەلبكات ٠ لە ئەنجامدا (پۆل‌بەرت) هەلبژێردرا بە جێ‌نشینی هەمیشەیـی لەســەر ئەنــامو تۆنكین ٠پــۆل‌بەرت تەقەللای دانانـــی ئەوجوومەنێكی كــرد بۆ لەناوبردنـی ناكۆكـی نێــوان نشتمانـــی و فەرەنسی‌یەكان ،وە نزیك خستنەوەیان لەیەكتر ٠

دوای مردنی پۆل‌پەرت لە كۆتایی سالی ١٨٨٦دا ئەوانــەی بــوون بە جێ‌نشینی وەك (دی‌لانیسان‌و ئارمان رۆسۆ)ویستیان لەسەر هەمــان رێباز برۆن ،بەلام سەرنەكەوتن چونكە گەل‌و ماندارین سەیری ئــــەم ئەنجوومەنەیان دەكرد وەكو داردەستێك بۆ خۆسەپاندنیان بەسەر پیاوە نشتمانی‌یەكـــان ٠

حوكم تا سالی ١٨٩٧ بە شێواوی مایەوە كە لەم سالەدا (بــۆل دۆمیر) بوو بە حاكمی ناوچەكەو پەیرەوی سیاسەتی توندو كـــــرد ،رژێمە كەی وەرگێراو هەموو جۆرە حوكمێكی دایە دەست فەرەنسی‌یەكان لەگەل دانانی چەند راوێژكارێك لە ڤیتنامی‌یــە بەكرێ‌گیراوەكـــان

•هەرچەندە ئەم سیاسەتەی بۆل دۆمیر دەسکەوتێکی ماددیو ئابووری زۆری فەرەنسا گەڕاندەوە ،لە هەمان کاتدا بووە مایەی زیادبوونی قینی گەل بەرامبەر داگیرکەری فەرەنسی ،وە سەرەتایەك بوو بۆ هاوکاری نێوان سەرۆکە نشتمان پەروەرەکانو گەل بۆ رزگاربوون لە دەسەلاتی بێگانە •تا لەم کاتەوە سەرەتای بزوتنەوەی نیشتمانی دەستی پێکرد •

تا هەلگیرسانی شەڕی جیهانی یەکەم فەرەنسا هەر بە دوو دلی مایەوە لە نێوان سیاسەتی حوکمی راستەوخۆو ناراستەوخۆ •

لە سالی ١٩٠٢دا (بۆلبۆ) بووبە حاکمی ناوچەکەو هەولی چارەسەری ئەم هەلوێستەیدا ،وە چاوێکی تری بە سیاسەتی عاوبەشیکردنی نشتمانییەکان لە بەرێوەبردنو حوکمدا گێرا •لە ئەنجامدا بریاری دروستکردنی ئەنجوومەنی راوێژکاری لە تۆنکین دەرکرد •

ئەم حاکمە بۆ هێمن کردنەوەی رقی هەلچووی هاولاتیان هەندێك چاکەکاری کرد وەکو لایەنی خزمەتگوزاری تەندروستیو فێرکردن ،دابەش کردنی وولات لەسەر بناغەی یەکەی بەرێوەبردنی کۆن •

سەرەرای هەموو ئەمانە بلێسەی ئاگری شۆرشی لەبن نەهاتووی گەل لە ئەنام هەر دەگەشایەوەو تینی بۆ ناوچەکانی کۆشینچینو تۆنکین دەگوێزرایەوە ئەم بزوتنەوەیە بەیەکەم بزوتنەوەی داواکردنی رزگاری دادەنرێت هەروەك لەمەولا دەیبینین • کاتێك لە سالی ١٩٠٨دا ئەم شۆرشە لە توندترین شێوەیدا بوو (بۆلبۆ) لە کارخراو حاکمێکی نوێ بەناوی (کلۆبۆکۆسکی) لە جێگەی دانرا کە پەیرەوی سیاسەتی

توندوتیژکانی کــرد ،زانکۆکانی داخستو ئەنجوومەنی راوێژکــاری هەڵوەشاندەوەو ئەنجوومەنێکی نــوێی دروستکرد کــە سەرۆکــە بەکرێگیراوەکانی تیا دامەزراند ٠

بەڵام ئەم سیاسەتەش بێسوود بوو ،لەبەر ئەوە لــە ساڵی ١٩١١ حاکمێکیتر بەناوی (ئــەلبێرت سارۆیان) بوو بــە جێنیشنی حاکمــی پێشوو کە پەیمانیدا بەجێبەجێکردنی بەرنامەیەکی نوێ کە لەســـەر بناغەی سوود وەرگرتن لە هەڵەکانی رابردوو دانرا ٠بەپێی ئــــەو بەرنامەیە هەڵسا بە پێنج چاکەکاری :

١ ـ دامەزراندنی ئەنجوومەنی راپەراندن (مجلس تنفيذي) ٠

٢ ـ پتەوکردنی ئۆتۆنۆمی لە هەرێمە جیاوازەکان ٠

٣ ـ قەدەغەکردنی کاری دژوارو توندوتیژی دژی هاووڵاتیان لــە لایەن ڤەر نبەرە فەرەنسییەکانەوە ٠

٤ ـ بەکار هێنانی یاسا میللی یەکان لە ئاستە جیاوازەکاندا ٠

٥ ـ پێش کەشکردنی خزمەتگوزاری فێرکردن بــە شێوەیەکــی د ـــــراوان ٠

بەڵام ئەم چاككردنانەش گەلی قایل نەکرد ،لەبەر ئەوە فەرەنســـــا ناچاربوو سیاسەتێکــی نوێ بگــرێتەبــەر ،ئەویش بەهاندانــی بۆرژواو پاشماوەی دەرەبەگەکانو حوکمدارە کۆنەکانو خێترانە حوکمدارەکان بۆ هاوکاری کردن لەگەڵ لایەنە فەرەنسییەکــان بەمەبەستی راکێشانیــان

بەرەو حوكمی فەرەنسی، كە لە رێگەی ئەمانەوە دەتوانرێ دەست بەسەر گەلدا بكێشرێت ·

هەروەها فەرەنسا سیاسەتێكی بەربلاوی لە فێر كردندا بەكارهێنا بۆ بلاوكردنەوەی زمانی فەرەنسی‌و دروست كردنی رۆشنبیری‌یەكی فەرەنسی لە ناوچەكەدا بۆ هێنانەكایەوەی كۆمەڵە كەسانێك كە مێشكیان بە رۆشنبیری فەرەنسی زاخاو درابێ، تا لە خزمەتی بەرژەوەندی فەرەنسی كاربكەن(٣) ·

لەپاڵ سیاسەتی مژینی گەل‌و سیاسەتی دوو دلی لە حوكمی راستەوخۆو ناراستەوخۆ، سیاسەتێكی تایبەتی تری بەكارهێنا كە ئەویش سیاسەتی (جیاوازی بكە سەردەكەوێ) بوو · بۆ بەجێ‌گەیاندنی

---

(٣) ئیمپریالیزمی فەرەنسی سیاسەتی تایبەتی خۆی هەبوو لە هەڵسوكەوت كردن لەگەڵ گەلانی ژێر دەستەدا كە مەبەستی دەست‌بەسەرا گرتنیانە · بێگومان ئەم سیاسەتە لەگەڵ سیاسەتی وولاتە ئیمپریالیزمی‌یەكانی تردا جیاوازبوو ، بەلام لە ئامانجدا هەموو یەك دەگرنەوە ئەویش راووڕووت كردنی گەلانە · ئیمپریالیزمی فەرەنسی هەڵئەسا بە بایەخدانێكی تەواو بەلایەنی رۆشنبیری‌و فێر كردن ، قوتابخانەو چابخانەیەكی زۆری دەكردەوە رۆژنامەو گۆڤاری دەردە كرد· بەلام‌ئەم‌هەموو شتانە بەزمانی فەرەنسی دەنووسران ، جارجارێش زمانی نیشتمانی تیا بە كارئەهێنرا · ئەوەی لە گۆڤارو كتێبەكان تۆماردەكران هەموو رۆشنبیری وولاتی ئیمپریالیزم بوو · مەبەستی فەرەنسا لەم كارەیدا زاخاوكردنی مێشكی قوتابیان‌و خەلكی بە رۆشنبیری بێگانە بوو ، جگە لەمە تواندنەوەی هەستی نەتەوایەتی لەدڵ‌و دەروونی خەلكەكە بوو · ئەوساكە (بەپێی باوەڕی ئیمپریالیزمەكان) خەلكەكە لە بەر هەڵستی دەگەون چونكە هەستی نەتەوەیی‌یان لە دلدا نەماوە · بەلام خەیالیان خاوبوو · (ف·ه·م)

ئەم سیاسەتە نامرۆڤایەتی‌یەی دەستی‌کرد بە کارکردن بۆ قەدەغەکردنی هەموو جۆرە یەکگرتنێك لە نێوان ئەو یەکە سیاسی‌یە نوێ‌یانەی خۆی دایمەزراندوون ،دابەش‌کردنی هیندی چینی بۆ پێنج بەش کە کەمبۆدیا ولاووس‌و کۆشین‌چین‌و ئەنام‌و تۆنکینە دیاردەیەکی ئاشکرای ئەم سیاسەتە بوو ٠

جیاکردنەوەی لاووس‌و کردنی بە یەکەیەکی سەربەخۆ هۆیەك بوو بۆ دابڕانی گەلەکەی‌و قەدەغەکردنی یەك‌گرتن لەگەل گەلی کەمبۆدی ڤێتنامی بۆ سێ بەش دابەش کرد کە کۆشین‌چین لە باشوورو ئەنام لە ناوەراست‌و تۆنکین لە باکوور کە هەریەکەیان رژێمێکی بەرێوەبردنی تایبەتی بەسەرا سەپێنرا ٠

ئەمیش لایەنێکی روونی سیاسەتی (جیاوازی بکە سەردەکەوی)یە چونکە ئەم ناوچەیە پێش هاتنی ئیمپریالیزم بە ماوەیەکی دووروودرێژ خاوەنی یەکێتی‌یەکی سیاسی تەواو بووە ٠ دیسانەوە ئەم سیاسەتە بەرامبەر خۆراگری‌و وورە بەرزی گەل چۆکی دادا ٠

گەلی ئەنامی توانی یەکێتی‌و رۆشنبیری‌و شارستانی خۆیان بپارێزن ،وە هەرگیزاو هەرگیز بەوە رازی نەبوون کە شارستانیەتی باووباپیران لە شارستانیەتی فەرەنسی‌دا بتوێتەوە ٠

بزوتنەوە نەتەوەیی‌یە سەرەتایی‌یەکان

یەکێك لەو دیاردانەی کە سووربوونی گەلی ڤێتنام لەسەر نەتەوایەتی‌و شانازی کردنی بە کەسایەتی‌و رۆشنبیری خۆی دەردەخات

بزوتنەوەی بەرهەڵستی کردنی نێرراوە مەسیحی‌یەکان بوو لەلایەن ئـــەو پاشایانەی دوای جیالۆنگ هاتنە سەر تەخت ٠

گەل دژی حوکمی فەرەنسی بوو ، هەر کاتێـك فەرەنسا حوکمـی ڕاستەوخۆی بەکاربهێنایە ڕائەپەرین ،بەرپەچی لووت‌بەرزی فەرمانبەرانی فەرەنسی‌یان دەدایەوە کە بە داب‌و نەریتی خۆیان فیزیان بەسەر گەلـدا دەکرد ،هەروەها بە حوکمی ناراستەوخۆ قایل نەئەبوون ،چونکە ئـــەو سەرۆکە ناوخۆیی‌یانەی لە ماندارینیان هەڵئەبژارد ~~لیوونـــە~~ ببوونە ماشـــەی دەستیان بۆ جێ‌بەجێ‌کردنی سیاسەتە گڵاوەکانیان ٠

بێ‌گومان ئەم باردۆخە هەروا بە خۆرایی یەسەر جوتیاری ڤێتنامـی نەیە‌ نایەوێت بەڵکو لە دژی ماندارین‌و پیرانی وڵات کە داردەستی حوکمی بێگانەبوون شۆرشیان دەکـــــرد ٠

گەلی ڤێتنام هەر لە یەکەم ساتی ئیمپریالیزمی فەرەنسی‌یـــــەوە شۆرشێ بوو لەسەر ئیمپریالیزم ٠ نووسەری فـەرەنسی (بـــۆڵدی لاباری‌یە) لەکاتی هێرشی یەکەمی فەرەنسا بۆ سەر کۆشین‌چین لە ساڵی ١٨٦١ ئەم ڕاستی‌یە دەردەخات‌و دەڵێ :ــ

(ناوچەکانی بەرهەڵستی هەر لە خاکەوە هەڵدەقوولا ،هیچ شوێنێك نەبوو مەڵبەندێکی دیاری کراوی بەرهەڵستی بێت ، بەڵکـو بەرهەڵستی لـــە هەموو لایەکەوە بوو ،ژمارەیکی زۆر مەڵبەندی بەرهەڵستی هەبوو ،بـــە جۆرێك هەر ئەنامی‌یەك لە جێگە ی خۆیدا مەڵبەندێکی بەرهەڵستی بـــوو زۆر جوانترە ئەگەر بڵێین هەر جو تیارێك کە لە چاندنی مەرەزە کـــاری دەکرد لە جێگەی خۆیدا مەڵبەندێك بوو لە مەڵبە ندەکانی بەرهەڵستی) ٠

نووسەری نشتمانی (نجوین دن‌کیاو) توانی زیاتر ئەم قسانـــەی بڕلدی لابازی‌یە بسەلمێنێ ، کە لەم پارچە ئەدەبی‌یەدا هەڵوێستی ساڵــی ١٨٦١ی گەل ڕوون دەکاتەوەو دەڵێت :ـ

(هیچ سەربازێك لە ئارادا نەبوو کە تەنیــا ئیشی شــەڕ بێت ،بەڵکـــو ئەو دانیشتوانە لادێیيە ساکارانە بوون کە لە کێلگەکــــان ئیشیان دەکرد ،لەبەر خۆشەویستی خاکی باووباپیــران ڕوویان لــــە شەڕکرد ٠جلە سەربازی‌یەکانیان ئەو جلە کۆنانە بوون کە لە کاتــــی ئیش کردندا لە بەریان دەکرد بۆ بەدەست هێنانی بڕێك مەرەزە کــــە پێی بژین ٠چـــەکەکانیان بریتـــی بــــوو لە داری بامبۆ(٤) ،داوای شمشێرو تۆپیان نەئەکرد ، چاوەڕێی فەرمانی سەرۆکیان نەئەکــــرد ،ڕووبەڕووی دوژمن ئەبوون هەروەك دوژمن لە مەیدانا نەبێت ،بەبــــێ ترس لە گوللەو تۆپ‌و تفەنگەکانی دوژمن هێرشیان دەکردو لە دوژمنیــان دەداو دەیان ترساندن ٠لە کاتی هێرشدا دەنگیان سەر دەنگی تــــۆپ‌و تەقینەوەی بۆمباکان دەکەوت ،گوللە تۆپەکانی دوژمن بەفیرۆ دەرۆیـــی هەروەك نیشانەی خۆی نەزانێت) ٠

لە نێوان ساڵی ١٨٦١ەوە تا کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم گەل هــەر بەردەوام بوو لە سەر خەباتی خۆی ٠لەم ماوەیەدا ژمارەیەك سەرۆك لــــە نێو جوتیاران‌و سەرۆکە کۆنەکـانو هەندێ لە سەرۆکـە ئایینی‌یــــــە کۆنفۆشی‌یەکان هەڵکەوتن ئەم بزوتنەوەیە هەموو لادێ‌و شارو کێلگەیەکی گرتەوە ٠فەرەنساش ئەم جووڵانە وانەی بەهێزی سەربازی‌و چەکــــی زۆرو چاکەوە دامر کاندەوە ،بەڵام ئەوەنـدەی نەبـرد شۆڕشی تــــــر هەڵگیرسایەوە ٠

---

(٤) بامبۆ : جۆرە دارێکە لە ڤێتنامدا باوە ٠ (ف٠هـ٠م)

ئەم بەرھەڵستی یە سەرەتایی یانە ئەوەی کەم بوو کە سەرۆکێکی یەکگرتووو ڕێکخستنی تیا نەبوو ، ھەروەھا نەبوونی چەکی نوێو خیانەتکاری پیاوە ئابیینی یەکان وھەندێ لە سەرۆکە ناوخۆیی یەکان لە کەموکوڕی یەکانی شۆڕش بوون .

ھەموو ئەم بزوتنەوانە توێنرانەوە جگە لەو بزوتنەوەیەی کە لە ناوچەی شاخاوی (یانتی) سەری ھەڵدابوو کە یەکێك لە سەرۆکەکانی بە ناوی (ھوونگ ھۆسام) توانی لەو ناوچەیەی تیایدا یاخی بووە بەرھەڵستی حوکمی فەرەنسی بکات . بەڵام لە ساڵی ١٩٠٠وە فەرەنسا ھێرشی فراوانی دەکردە سەری ،تا ئەوەبوو لە ساڵی ١٩١٣دا ئەم بزوتنەوەیەش لەناوبراو سەرۆکەکەی بەدیل گیرا .

سەرەرای ھەوڵدانەکانی فەرەنسا بۆ ھێشتنەوەی گەلی ڤێتنام بەدا براوی لە جیھانی دەرەوە،سەرکەوتنەکانی ژاپۆن بەسەر رووسدا لە سەرەتای سەدەی بیستەم وای لە گەلی ڤێتنام کرد کە دەرك بە راستی یەك بکات ئەویش توانای گەلانی ئاسیایە بۆ راوەستان لە رووی ئەو ھێزە ئەوروپایی یەی کە بەرەو ڕۆژھەڵاتی دوور (الشرق الاقصى) کشاوە سەیر کردنێکی پاڵەوانانە سەیری سەرکەوتنی گەلی ژاپۆنیان دەکرد کە بووە ھۆی ھاندانی دروستبوونی یەکەم بزوتنەوەی ڕێکوپێك بە سەرۆکایەتی (فام بۆی کاو) کە سەرۆکایەتی چەند شۆڕشێکی جیاوازی کردووە دژی حوکمی فەرەنسی . ئەم شۆڕشگێرە گەلێك شوێنەو شوێنی کردووەو ھانی خەڵکی داوە بۆ داواکردن بۆ ھاتنە سەر تەختی ئەمیری نشتمانی (شۆنگ دی) کە یەکێکە لە نەوەکانی جیالۆنگ . بەڵام زۆرداریو چاوگێرانی فەرەنسا بەدوایاندا ناچاری کردن کەبەرەو ژاپۆن

هەلبێنو لەوێداتوانی‌یان‌لە ڕێگەی چاپ‌کردنی بلاوکراوەو بلاوکردنەوەی شیعرو ئەدەبی نەتەوایەتی گیانی نشتمان‌پەروەری بلاوبکەنەوە ، ئەویش بە ناردنی ئەم چاپ کراوانە بۆ وولات ٠

ئەم بزوتنەوە نشتمانی‌یە وای لە حاکمی ئەوسـای فەرەنسـی (ئەلبرت ڕۆس) کرد کە بەرنامەیەکی نوێ دابنێت بـۆ وەلام دانەوەی داواکاری‌یەکانی گەل ،بەلام تازە کـار لـە کار ترازاوە چونکـە داواکاری‌یەکانی گەل لە چاك‌کردنی دەستوورو بەڕێوەبردن پەڕیوەتەوە بۆ داواکردنی سەربەخۆیی تەواو ٠

سەرەڕای ئەم هەموو چاك‌کردنـانەی دەستـوور لە سـالی ١٩١٣ شۆڕشێکی بەتین بەرپابوو کە هەموو وولاتی گرتەوە ٠لەم کاتەشـدا نامیر شۆنگ‌و سەرۆکی نشتمانی (فام بۆی کاو) گەڕانەوە بۆ وولات ٠لە کۆتایی سالی ١٩١٣ حکومەتـی فـەرەنسا بـە دڕنـدانەتریـن شێوەی سەرکوت‌کردن شۆڕشی دامر کاندەوە ،دوای ئەوەی بیـری ڕزگـاری‌و سەربەخۆیی بووە ئامانجێکی میللی گشتی‌و زۆر گرانە بتوانرێ لە ڕووی شۆڕشگێرانەی گەلی ڤێتنام بوەستێ کە خاوەنی سەدان شەهیدی ڕێی ڕزگـاری‌یە ٠

ئەوەی شایانی باسە شۆڕشی سالی ١٩١١ی چین کە دروست‌بوونی کۆمنتانگ (پارتی نشتمانی بەسەرۆکایەتی تشان کای‌تشیك)ی بەدوادا هات بووە هۆی‌دروست‌بوونی پارتە سیاسی‌یەکان لە ڕۆژهەلاتی‌دووردا ،لە ڤێتنامیشدا پارتی نشتمانی ڤێتنامی دامەزرا کە ناوی (ڤێتنام ـ کواكـوان وانگك)ی لە خۆی‌نا ٠ئەم پارتە لە سالی ١٩١٤ یەکەم کۆنفرانسی لـە دەرەوەی وولات لە کانتۆن لە چین گیرا ، ئەمەش لە ئەنجامی ڕێگەنەدانی

فەرمانڕەوا فەرەنسی یەکان بە هیچ جۆرە چالاکی یەك لەناو وولاتدا کـە هەمیشە ئامادەی کرنی سەرۆکو لایەنگرانی بوون ٠

ماوەی نێوان هەردوو جەنگ

ماوەی نێوان هەردوو جەنگی یەکەمو دووەمی جیهانی ١٩١٤-١٩٣٩ بە چارەکە سەدەیەکی زۆرانبازی دادەنرێت لە نێوان حوکمی فەرەنسیو لایەنە نشتمانی یەکان لە ڤێتنام ٠لەم ماوەیەدا بزوتنەوەی نشتمانی یـــە تەواوی‌و بە شێوەیەکی ئاشکراو ڕوون گەشەی دەکرد ، ڕۆژ بەرۆژیشـ ناوەرۆکی فەرەنسا زیاتر ڕوون دەبۆوە ٠

لەم ماوەیەدا حکومەت هەڵسا بـــە لەناوبردنـــی رژێمی کۆمیـــۆن (کێڵگە کۆمەڵی یەکان) کە بووە هۆی پەیدابوونی چینێك لە موڵکـــــدارە کشتوکاڵی یەکان ،هەروەها بە هۆی لێسەندنەوەی کێڵگە لە جوتیارانو بەخشین بە فەرەنسی یەکانو لایەنە بازرگانی یە چەوسێنەرە کان چینێـــك لە بۆرژوا سەری هەڵدا ،جگە لەمانە چینێك کرێکاری بەستراو بـــــە (استثمار)ی فەرەنسی یەوە هاتنە مەیدانی ژیان ٠

بایەخ پێدانـــی حکـــومەت بە چاندنـــی (الغلات النقدية)(٥) وەفەرامۆش کردنی چاندنی بەروبوومی خواردەمەنی بووە هۆی بڵاوبوونەوەی هەژاری لە لادێکانی نشتمانو پاڵنان بە جوتیارانەوە بۆ کۆچ کـــردن لە لادێکانەوە بۆ شارەکان بـــۆ گەڕان بەدوای کـــارێکدا ٠ئەم کـــارەی

---

(٥) الغلات النقدية : واتە بەروبوومی نەقدی کە ئەو بەروبوومانـــە دەگرێتەوە کە حکومەت لە بە کارهێنانی ناوخۆدا سەرفی ناکـــات بەڵکو دەینێرێتە دەرەوە ، کە بـــەرامبەر ئـــەوە پارە وەردەگرێت (ف٠هـ٠م)

حکومەت بووە هۆی پەیدابوونی سەرمایەك لە کۆچ کردووان کە بەکرێیەکی زۆر کەم ئیشیان دەکردو لە کاتی بێکاریدا هیچ جۆرە مافو کرێیەکیان نەدەدرایێ کە پێی بژین ،جێگەی خەوتنیشیان بریتی بوو لە لاجادەو ریر دارەکـــــان ٠

بەم جــۆرە دەبینین کــە بــەرژەوەندی بازرگــانو دەرەبەگـــــو سەرمایەدارەکان بە مانەوەی فەرەنساوە بەسترابوو ٠ فەرەنساش ئەمەی بە هەلزانی بۆ فریودانیان ،لەبەر ئەوە دەستی کرد بــە بەڵێندان بـــەم کەسانە گوایە مافی دەستووری زیاتریان پێدەبەخشێ ٠

لە ماوەی دوای جەنگدا گەلێ کۆمەڵەی نشتمانی جیاواز دامەزرا ،پارتی نشتمانی ڤێتنامیش بەباشی گەشەی کردو دان بە بوونیانرا ،هەروەهـا گەلێ کۆمەڵەی تریش دامەزرا کە هەموویان داوای چاککردنی دەستوورو حوکمێکی نشتمانی ناوخۆیییان دەکـــرد ٠ بازرگانەکـــان مەبەستیان بەهێزکردنی چالاکی بازرگانی بوو لەگەڵ فەرەنسادا ٠

لەمەوە بۆمان روون بۆوە کە هەموو کۆمەڵەو پارتە نشتمانییەکان لە بارێکدا بوون کە پێچەوانەی خواستو داواکارییەکانی گەلی ڤێتنام(٦) بوون ،چونکە بەرژەوەندی ئەم کۆمەڵانە بە مانەوەی فەرەنساوە بەندبـوو

---

(٦) لەبەر ئەوەی ئەم کۆمەڵەو پارتانە لە چینی دەرەبــەگو بــۆرژوا دروست ببوو ، دەبینین کە ئەم جۆرە کەسانە ناتوانن خـــواستو ئامانجی گەلبهێننە دی چونکە بەدی هێنانی تەواوی ئامانجە کانی میللەت لە بەرژەوندی ئەم جۆرە کەسانە دەدات ،لەبەر ئــەوە تـــا ئەو کاتە لەگەڵ شۆڕشو جووڵانەوە نیشتمانییەکان دەبن کـــــە بەرژەوەندی خۆیانی تێدا بێت ،بەڵام لەوە بەدوا وازی لێ دێنـــن یان لەرێ لائەدەن ٠ بەشداری کردنیشیان لەسەرەتادا دەگەڕێتەوە بۆ هەستی نەتەوایەتی ئایینی ٠٠ هتد (ف٠هـ٠م)

ئەمەش لە کاتێکدا جوتیاران لە بەرمالدا دەیان نالاند ، کێلگەکانیان دابەش کرابوو ، هەژاریو نەخوێندەواری ببوە نەخۆشی یەکی کوشندەی ناو کۆمەل ، کرێکاران بەکرێیەکی کەمەوەو نەبوونی هیچ جۆرە خزمەتگوزاری یەك ڕۆژیان بەسەر دەبرد ، بێکاری ڕووی تێکردبوون ، تووشی چەندەها خراپەکاری دەبوون لەلایەن خاوەن نیشەکانەوە ، هیچ یاسایەك لە ئارادانەبوو مافی ئەم لێقەوماوانە بپارێزێ

هەلمەتی پروپاگەندەی سیاسی ناوخۆ چ لەلایەن ڕێکخراوە نشتمانی یەکانو چ لە لایەن جوتیارو کرێکارە ڕۆشنبیرەکانەوە هەر بەردەوام بوو • لە چیندا ڕێکخراوێك بەناوی (ڕێکخراوی گەلە زۆر لێکراوەکان) دروست بوو کە بایەخی بە ئەنام دەداو داوای جێکردنی (بانگەوازی ویلسون)ی(٧) دەکرد •

پەیوەندی نێوان کرێکارانو فەرمانبەران تێكچوو ، قوتابیان چەندەها خۆپیشاندانیان نواند بە تایبەتی دوای دروست بوونی (یەکێتی

---

(٧) پاش تەواوبوونی شەڕی جیهانی یەکەم کە بە شکانی ئەلمانو دەولەتی عوسمانی ، وە سەرکەوتنی سوێندخۆرەکان کۆتایی هات ، لە سالی ١٩١٩دا کۆنگرەیەك لە شاری پاریس لە نێوان دەولەتە شەڕکەرەکان بەسترا کە چارەنووسی جیهان لەسەر ئەنجامەکانی ئەم کۆنگرەیە وەستابوو •
ویلسۆنی سەرۆکی ئەمریکی لە سەرووی هەموویانەوە داوای سەربەخۆییو ڕزگاری گەلانی ژێردەستەی ئەکرد • بەلام داواکاریەکەی هیچی لێ جێبەجێ نەکرا • لە کۆتایی کۆنگرەکەدا بە ئاشکرا بڕیاردرا کە نابێت گەلانی ژێر دەستە هەروا بەجێ بهێلدرێنو کار بدرێتە دەستی خۆیان ، بەلکو دەبێت چاودێری کەرێکیان هەبێت • ئا لەم کاتەوە بیری ئینتداب بەسەر گەلاندا سەری هەلدا • (ف•ه•م)

شۆرشگێری قوتابیانی ئەنام)یان بە زمانی ڤێتنامی پێی دەڵێن (نان نی ئا)
فرید جرین دەڵێت : (لە گرنگترین هۆیەکانی تەشەنە کردنی گیانـــی
نەتەوایەتی لەناو گەلی ڤێتنام و بەرپابوونی بزوتنەوەی نشتمانی هەوڵدانی
فەرەنسیەکان بـــوو بـۆسەپاندنـــی شارستانێتی فـــەرەنسی
بەسەریانـــدا بەبێ ئەـــوەی کاربکـــەن بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی
ژیانی ڤێتنامی یەکان بۆ ئاستی ژیانی فەرەنسی یەکان . ئازادی سیاسی لە
هیندی چینی بە هەموو جۆرە رێگەیەکی سەرکوت کردن قەدەغە کرابـــوو
کەچی لە وولاتی خۆیاندا رێگەیان دەدا . هەروەها مێژووی داگیرکردنی
فەرەنسی لەگەڵ نەبوونی سیاسەتێکی فەرەنسی چەسپاو ،جگە لەمانـە
ئەو بارە ئابوورییە خراپەی کە لە ئەنجامی بە تالان بردنی بەرووبوومـی
وولات و بەکارهێنانی بەرووبوومـی سروشتی و مرۆڤی بۆ بەرژەوەنـــدی
ئا بووری فەرەنسا پەیدابوو . ئەم هەموو هۆیانە بوونە هەوێنی تەقینەوەی
ئاواتەکانی گەل بۆ رزگاربوون لەم حوکمە ئیمپریالیزمە ،تا ئەوەبـــوو
بە هەڵگیرسانی شەڕی جیهانی دووەم ئەو بارودۆخە هاتە کایەوە) .

ئەمانەی باسمان کردن هۆی ناوەکی بوون، بەڵام چەند هۆیەکـــی
دەرەوەیش هەیە کە ئەمە کورتەکەیەتی :ــ

١ ــ سەرکەوتنەکانی ئاسیا بەسەر ئەوروپادا پێش سەرکەوتنـــی
ژاپۆن بەسەر روسیادا ساڵی ١٩٠٥ .

٢ ــ پەیدابوونی بزوتنەوەی نشتمانی ئاسیایی لە هەندێ ناوچەی
دراوسێ پێش سەرهەڵدانی بزوتنەوەی نشتمانی چین لە ســـاڵی ١٩١١

٣ ــ سەرهەڵدانی بنەمای مافی دیاری کردنی چارەنووس لە دوای
شەڕی جیهانی یەکەم کە ویلسۆن (سەرەك کۆماری ئەوسای ئەمریکـــا)
بانگەوازی بۆ دەکـــرد .

٤ ـ پەیدابوونی بزوتنەوەی نەتەوەیی غاندی لە هیند ٠

هەموو ئەم بزوتنەوانە یارمەتی هۆکارە (عامل) ناوەکی‌یەکانـــی‌دا بۆ بەرپابوونی بزوتنەوەی نشمانی لە ڤێتنام ،وە پەرەسەندنی لـــــە داواکردنی چاککردنی دەستوورو ئازادی‌یە شارستانیـەکان (الحریـــات المدنیة) بۆ داواکردنی سەربەخۆیی‌و رزگاری ٠ پاش تێپەربوونی ماوەی نێوان هەردوو جەنگ ،لە ڤێتنامدا ژمارەیەك رێکخراوو پارتی سیاســـی دامەزرا کە ئەرکی بزوتنەوەی نشتمانی‌یان گرتبووە ئەستۆ کە ئەمانـــە گرنگـــــە کانیانن :

١ ـ پارتی نشتمانی ڤێتنام (کۆرك دۆن وانگ) کە لە ســــالی ١٩١٢ دروست بوو ،وە یەکەم کۆنفرانسی لە سالی ١٩١٤ لە چین بەست

٢ ـ یەکێتی قوتابیە شۆرشگێرەکان(ثان‌نی‌ثا)

٣ ـ دەستەی لاوە شۆرشگێرە ڤێتنامی‌یەکان یان (کۆمەلەی گەلـە زۆرلێ‌کراوەکان) کە لە سەرەتادا هۆشی‌منە(٨) دایمەزراند ، لە ســـالی

---

(٨) هۆشی‌منە لە سالی ١٨٩٠ لە (کیم لینی) لەدایكبووە ٠ باوکـــــی خاوەنی بڕوانامەی دکتۆرابوو لە ئەدەبی چینی ٠ لە منداڵیدا ناوی (نجوین سینە کۆنگ) یان لێنابوو ٠ لە سالی ١٩٠٠ دایکی کۆچی دوایی کـــــرد ٠
کاتێك تەمەنی گەیشتە دە سالی باوکی ناوی گۆری بۆ (نجوین ناە ثانە) ، لەم کاتەدا باوکی لەیەکێك لەقوتانجانەکان ناونووسی کرد لە سەرەتای لاویدا خۆی گەیاندە یەکێك لە رێکخراوەکان بەناوی رێکخراوی (بزوتنەوەی نوێ کردنەوە) کە ئامانجی کەم کردنەوەی باج‌و وازهێنان لە کاری دژواری دژی هاوولاتیان بوو ٠ لە سالی ١٩١١ بۆ ماوەی حەوت مانگ لە یەکێك لە قوتانجانەکان دەرسی دەووتەوە ٠ دوای وازهێنان لـە کاری دەرس ووتنـەوەژیانی =

١٩٢٥دا گۆڕی بۆ پارتێکی کۆمۆنیستی لە ژێر ناوی (تان نین کاسن مانگ‌دۆنگ) بارەگاکەشی لە باشووری چین بوو ٠

= ژێردەستەیی تەنگی پێ هەڵچنی‌و بەرێگەیەکی تایبەتی بەرەو دەرەوەی وولات ملی ڕێی گرتەبەر ٠ لە دەرەوەدا گەلێ ئیشی کردووە تەنها بۆ ئەوەی بژێ‌و نانی سك پەیدا بکات ٠ سەرەڕای ئەو ژیانە تاڵەی تیا ژیاوە هەمیشە ڕۆژنامەو کتێبی خۆێندۆتەوەو خۆی لە خوێندنی قوتانجانە نە پچڕاندووە ٠

پاش هەڵگیرسانی شەڕی جیهانی یەکەم بەرەو پاریس ڕۆی پاشان بۆ ئەمریکا کە لەوێدا دەیبینی سپی‌یەکان بەرۆژ نیوەڕۆ بێ بەزەیی‌یانە قولەڕەشەکات سەردەبڕن ، بەچاوی خۆی خۆپیشاندانی کرێکارانی بینی ٠ لە دەرەوەدا بەردەوام خەریکی نووسینی ووتارو لێکوڵینەوە بوو ، یەکەم ووتاری لە ڕۆژنامەی (لۆمانتیە)ی پاریسی لە یەکی حوزەیرانی ساڵی ١٩٢٢ بلاوکردەوە کە نە خراپەکاری رژێمی سەرمایەداری دەدوا ٠

لە ماوی ژیانیدا لە دەرەوەی وولات گەلێك ناوی جیا جیای لەخۆی نابوو وەك (نجوین ئای کووك ،لی ثوی ، فوونگ صون نهی ، شاوتشین ، تونگ شان سۆ) ، بەڵام‌لەدواییدا ناوی (هۆشی‌منە)ی لە خۆی نا کە تامردن ئەم ناوەی بەخۆیەوە پاراست لەساڵی ١٩١٩ بۆ یەکەم جار دەنگی گەلی ڤێتنامی گەیاندە کۆنگرەی پاریس ٠ لە ساڵی ١٩٢٠ بوو بە ئەندام لە پارتی کۆمۆنیستی فەرەنسی ٠

بەیانیان لە ستۆدیۆکان فلیمی دەشوشتەوە ، کاتەکانی تری ڕۆژیشی بە چالاکی سیاسی دەبردەسەر ٠

لە ساڵی ١٩٢١ بەیارمەتی پارتی کۆمۆنیستی فەرەنسی توانی ڕێکخراوی (دەستەی وولاتە ژێردەستە کانی ئیمپریالیزم) دروست بکات کە هەموو ئەو بزوتنەوە شۆڕشگێرانەی دەگرتە خۆی کە لە ژێر دەستی ئیمپریالیزمی فەرەنسی دا بوون ٠
لە ساڵی ١٩٢٣ هۆشی‌منە گەیشتە مۆسکۆ بۆ بەشداری کردن لە کۆنفراسی یەکەمی جوتیاران ، کە لە ئەنجامدا بە ئەندامێکی =

٤ ــ دروست بوونی دوو پارتی کۆمۆنیستی تر له سالی ۱۹۲٥ ٠

= لیژنەی راپەڕاندن (اللجنة التنفيذية)ی کۆنفرانسەکە هەڵبژێردرا وەکو نوێنەرێکی جوتیاران له ناوچه داگیر کراوەکـــــان ٠
له کانوونی یەکەمی سالی ۱۹۲٤ گەیشته کانتۆن له چین بـــــۆ هەلگیرسانی شۆڕشی ڤێتنامی ٠
له سالی۱۹۲٦ کتێبێکی بەناوی (رێگای شۆرشگێڕانه) بلاوکردەوه
له سالی ۱۹۲۷ بەرەو شەنگەهای ، یەکێتی سۆڤیەت ، برۆکسل ، فەرەنسا ، ئەلمانیا ، سویسرا ، ئیتالیا گەشتی کرد ٠
لەپایزی سالی ۱۹۲۸ ئەوروپای بەجێهێشت‌و رووی له تایلاند کرد بۆ یارمەتی دانی جوولانەوەی ڤێتنامی‌یەکان لەوێدا ٠
لەسالی ۱۹۳۳ رووی له یەکێتی سۆڤیەت کرد ، لەوێدا لـــــــه (پەیمانگەی) لێکۆلینەوەی نیشتمانی‌و ئیمپریالیستی) کاری دەکرد٠
دوای ئەوه گەڕایەوه بۆ چین بۆ خـۆ گـەیاندن بـه بزوتنـەوەی وولاتەکەی ٠ له ۱۹ی ئایاری سالی ۱۹٤۱ بەرەی (فیتمنـــه)ي دروست کـــــرد ٠
له سالی ۱۹٥٤ بوو به سەرۆکـی حکومەتـی کـــۆماری ڤێتنامی دیموکـــــرات ٠
هۆشی‌منه دوای ئەوەی تەندروستی لەشی تێك دەچێ‌و هەمـــوو جۆره هەولدانێ بۆ ڕزگارکردنی بەئەنجام نەگەیشت ، له رۆژی ٤ ئەیار له سالی ۱۹٦۹ چاوه گەشەکانی بۆ هەتا لێك ناو مردن ئەم خەبات‌گێڕەی راپێچاو بەرەو گۆرستانی تەنگی بـــــرد ٠
له ۲۹ی ئایاری هەمان سالدا یادی له دایك‌بوونی ۷۹ سالـــــەی گێـــــــردرا ٠
لەسالی ۱۹۷٤دا حکومەتی ڤێتنامی دیموکرات لەشاری هانـۆی‌دا پەیکەرێکی بۆ ئەم شۆڕەسواره دروست‌کرد ٠
ئەم خەبات گێڕه له گەورەترین دەرگاوه ناوی خـۆ خسته مێژووەوه ، توانی گەلێکی مردوو بژێنێتەوه ، سەرۆکایەتی میللەتێکی لەدوو شەڕی گەورەدا کرد ٠ خەباتەکەی دژی فەرەنسا به پاك کردنەوەی وولات له ئیمپریالیزمی فەرەنسی کۆتایی هات ، بەلام ئەو شەڕەی دژی وولاته یەکگرتووەکان (ئەمریکا) گێڕای ئەوەی سەلـــاند که هێزی ماددی سنوورێکی هەیه بەرامبەر بەمرۆڤ ٠ بەلام ئەوەی جێی داخه ئەوەیه که بەچاوی خۆی یەکێتی ڤێتنامی نەدی ٠

٥ ـ لە ساڵی ١٩٣٠ هۆشی‌منە هەڵسا بە یەکخستنەوەی هــەر سێ پارتە کۆمۆنیستی‌یەکان بۆ یەک پارتی کۆمۆنیستی هیندی‌چینی بۆ کارکردن لە کۆمنتـــــرن ٠

هەر لە ســـاڵی ١٩٢٥ەوە شۆڕشگێران دەستیان کـــرد بــە تەقاندنەوەی بۆمباو نارنجۆک لە شارە گەورەکانو مەڵبەندەکانــی میری‌دا ٠لە ساڵی ١٩٢٩ دا لە شاری سایگۆنو هانۆی‌و هایفۆنگ ژمارەیــەک خۆپیشاندان روویدا کــە بــووە هۆی لێکدانــی چــەکدارانــەی نێــوان خۆپیشاندەرانو فەرەنسی‌یەکان ،وە لە هەردوو شەوی ٩ـ١٠ی شوباتی ساڵی١٩٣٠دا لە شاری(ین) لێکدانێکی چەکدارانە لەگەڵ فەرەنسی‌یەکان روویدا کە لە ئەنجامدا زیاتر لە دە ئەفسەری فەرەنسی کوژران ٠وەسەر لەبەیانی هەمان رۆژ دەیان نارنجۆک هاوێژرایە ناو خانووبەرەکانــــــی میری‌و مەڵبەندەکانی بەرێوەبردنو کۆمپانی‌یە فەرەنسی‌یەکان لە هانۆی کەنێک رووداوی‌تر لە شارەکانی تری ڤیتنام روویدا ، وە تێکچوونـــــی باری شارەکان بە درێژایی هەردوو ساڵی ١٩٣٠ـ١٩٣١ هــەر بەردەوام بوو ٠بەڵام ئەم بزوتنەوانە بە هێزێکی گەورەی سەربازی بۆ ماوەیەکــی کورت دامرکێنرایەوە ئەم هەموو تێکچوونەی بــاری وولات فەرەنسای ناچار کرد کە دەست بکات بە زیادکردنی ژمارەی نشتمانی‌یەکان لــە پایەکانی (مناصب) حکومەتدا ،هەروەها رژێمی مانداری‌نی لەگەڵ هەندێک گۆڕران گێڕایەوە کە شێوەی لەحوکمی ناوخۆیی فەرەنسا بچێت ،لەهەمان کاترا یارمەتی بۆ نێر راوە ئایینی‌یەکان زیاد دەکرد بۆ ئەوەی چالاکی‌یان زیاد بکات لە راکێشانی نشتمانی‌یەکان بەرەو مەسیحی کاثۆلیکی ،تــا بیان‌کات بە هۆیەک بۆ نانەوەی ئاژاوە لە نێوان ریزەکانی گەلدا ٠ بــۆ ئەم مەبەستە لە ساڵی ١٩٤٠ دەستی کرد بە دامەزراندنی ژمارەیـــەک قەشەی نیشتمانی و پێکهێنانی (اسقفیة)ی نشتمانی بۆ کێش‌کردنــــی

دانیشتوان بەرەو لای خۆی شەڕی دووەمی جیهانی هەڵگیرساو گەلی ڤێتنامیش گەیشتونە پلەیەکی بەرزی پێگەیشتنی سیاسی ،وە سوورە لەسەر ڕۆیشتن لە ڕێگەی سەربەخۆیی‌و ڕزگاری بێ‌گەڕانەوە .

٤ بەرپابوونی شەری جیهانی دووەم‌و پاش شەڕ لە کۆتایی سالی ١٩٣٩ بە خاڵێکی گۆرینکاری دادەنرێت لە مێژووی جیهاندا .

زۆرانبازی چەکدارانەی نێواندەوڵەتە هاوپەیمانەکان(فەرەنسا ،ئینگلتەرە ئەمەریکا ،یەکێتی سۆڤیەت)و دەوڵەتە سوێندخۆرەکان (ئەڵمانیا ، ئیتالیا ژاپۆن) ، وە بەشداری کردنی ڕوسیاو وولاتە یەکگرتووەکان لە شەڕدا لەگەڵ درێژەکێشانی شەڕ لە گشت بەشەکانی جیهاندا ،ئەمانە بوونە هۆی دروست بوونی هێزێکی ناوخۆیی نوێ کە یارمەتی گەلانی ژێر چنگی ئیمپریالیزمیدا بۆ بەهێزکردنی بزوتنەوە نەتەوەیی‌یەکانیان ،هەروەها گەلێك ڕێبازی نوێ بۆ بەگژاچوونی هێزی ئیمپریالیزم دروست‌بوو کە لەسەر بناغەو بنەمای نوێ دارێژرابوون . باشووری ڕۆژهەڵاتی ئاسیاش پەیدابوونی دووهێزی نوێی بەخۆیەوە بینی ،ئەویش ژاپۆنە کە لەم شەڕەوێرانکاری‌یەدا چووە پاڵ سوێندخۆرە کان ،هەروەها چین کە تیایدا هێزە کۆمۆنیستەکان‌و پێشکەوتووخوازەکان لە بەربەرەکانی‌یەکی توندا بوون .پەیدابوونی ئەم دوو هێزە سالانی شەڕدا کارێکی گەورەی کردە سەر ژیاندنەوەی گیانی شۆرشگێری لە وولاتانی باشووری ڕۆژهەڵاتی ئاسیا بە شێوەیەکی گشتی‌و لە ڤێتنام بە شێوەیەکی تایبەتی .

لە کۆتایی شەڕدا هێزە ئەوروپایی‌یە کۆنەکان گەڕانەوە بۆ باشووری ڕۆژهەڵاتی ئاسیا بۆ سەتدنەوەی دەسەلاتیان . وولاتە یەکگرتووەکانی

ئەمریکاش بە ئاراستەیەکی نوێ خۆی هەلقورتاندە ناو مەسەلەکـــەوە ئەم بەشداری کردنەی ئەم جارەی وەك ئەو بەشداری کردنە نەبـــوو کە لە بەرەنگاری کردنی فاشیستو نازی‌یەکاندا کردی ، بەلکو ئەمجارە ئامانجی وەستاندنی پەرەسەندنو پێشکەوتنی کۆمۆنستی‌یە هەروەك لـــە زمانی دبلۆماسی‌یە ئەمریکایی‌یەکاندا هاتووە کە دەیان ووت مەبەستمان پاراستنی گەلانە لە مەترسی کۆمۆنیستی بە هەموو جۆرە هۆکارێکـــی سەربازی یان سیاسی یان ئابووری ۰

سالانی شەڕو دوای شەڕ بە قوناغێکی گرنگ دادەنرێ لەمێژووی هیندی چینی کە تیایدا گەلی ڤیتنام ئامادەیی خۆی بۆ رزگارکردنی وولات ئاشکرا کرد(۹) ۰

داگیر کردنی ژاپۆنیو گەشەکردنی ڤیتمنە

لە سالی ۱۹٤۰ هێزی فەرەنسا بەرامبەر هێزی ئەلمانیـــای نازی شکاو ژپۆن توانی لە نێوان سالانی ۱۹٤۰ــ۱۹٤۲ زۆر لە ناوچەکانـــی باشووری رۆژهەلاتی ئاسیا کە (مەلایۆ ، سەنگافورە ، بۆرما ، ئیندونیسیا وفلیپین) دەگرێتەوە داگیر بکات ۰ دەرووەها بەپێی رێکەوتننامەی تۆکیۆ

(۹) شەڕی جیهانی دووەم بە خالێکی گۆران‌کاری گرنگ دادەنرێ لـــە مێژووی گەلانی ژێر دەستە چونکە پاش شەڕی دووەمی جیهانـــی گـــەلانی ژێردەستە هوشیار بوونەوە لە زۆر راستی گـــەیشتن ، لەبەرئەوە دەستیان کرد بە خەبات کردن ، وە هەلگرتنی چەکـــی رزگاری لەروو داگیرکەراندا ، ئەوەبوو ژمارەیەکی زۆریان توانی‌یان خۆیان لە ژێر چەپۆکی خوێن مژانی جیهانی رزگار بکەن ۰ ئـــەو گەلانەی تائێستا لەژێر چنگی ئیمپریالیزم ماون بەردەوام لـــە تێکۆشاندان بۆ پاك کردنەوەی وولات لە ئیمپریالیزمو نۆکەرانـــی (ف۰هـ۰م) ۰

که له ئەیلولی سالی ١٩٤٠ له نێوان ژاپۆن و حکومەتی فیشی مۆرکرا(١٠) ،ژاپۆن هیندی‌چینی داگیرکردو ئاشکرای کرد که بەپێی ڕێکەوتن‌نامەکە مافی حوکم کردن و بەرگری کردنی له هیندی‌چینی هەیە ٠

حکومەتی فیشی جەنەڕاڵ (دی‌سۆ)ی کرد به حاکمی هیندی‌چینی ،سیامی‌یەکان (تایلاندی‌یەکان) ئەمەیان به هەڵزانی بۆ گێرانەوەی دەستەڵاتیان بەسەر لاوس و بەشەکانی کەمبۆدیا که ماوەی نیو سەدەیە فەرەنسا له دەستیانی کردۆتەوە ٠

دوای بەستنی ڕێکەوتن‌نامەی تۆکیۆی دووەم له ئاياری سالی ١٤٩١دا سیام گەیشتە ئامانجەکانی چونکه بەپێی ئەم ڕێکەوتن نامەیە فەرەنسا دەستی له سیام و بەری ڕۆژئاوای میکۆنگ و دوو هەرێم له هەرێمەکانی کەمبۆدیا کردەوە ٠ هەروەها ژاپۆنیش هەلسا بەگێرانەوەی وولایەتەکانی باکووری مەلایۆ بۆ شانشینی سیام ،که ئەمەش لەکاتی ئیمپریالیزمی بەریتانی‌دا لێی زەوت کرابوو ٠

بارودوخ بەم شێوەیە ڕۆی بەرێوە ،بەلام دوای تەواوبوونی شەڕ شێوەی سنوورەکان گەڕایەوە باری جارانیان ٠

بەلام ڤێتنام به هەرسێ بەشەکەیەوە بارێکی تایبەتی وەرگرت ،ژاپۆنی‌یەکان ڕێگەی نووسینگەی فەرەنسی‌یەکانی سەر به حکومەتی فیشی‌یان دا (که مل‌کەچی سوێندخۆرەکان بوو) بۆ بەردەوام بوون

---

(١٠) حکومەتی فیشی ئەو حکومەتەیە جەنەڕاڵ بیتان دروستی کرد له جێگەی حکومەتی دیگۆل ، پاش ئەوەی حکومەتی فەرەنسا له سالی ١٩٤٠ خۆی دایە دەستەوە ٠ ف٠ھ٠م

لەسەر کاروباری بەڕێوەبردنو حوکم گێران لە بەشەکانی ڤێتنام ،چونکە ژاپۆنی یەکان تەنها بە داگیر کردنی سەربازی شوێنە ستراتیجی یەکانەوە وەستان کەنزیکەی ٣٥ هەزار سەربازیان لەو ناوچانەدانا .

حوکمدارە فەرەنسی یەکان خۆیانیان لە بارێکی زۆر شڵۆقدا دەبینی چونکە مانەوەیان لەسەر کارەکەیان نابێتە هۆی نێخۆش‌بوونیان لـــــە بەرهەڵستی کردنی حکومەتی ژاپۆن ، لە هەمان کاتیشدا زۆر لەگەشەکردنی گیانی نەتەوایەتی دەترسان . بزوتنەوەی نشتمانی ڤێتنامیش تـــــەواو گەشەی کردبوو لە تێکۆشاندا بوون دژی داگیرکەری ژاپۆنی .کەچـــی فەرمانبەرە فەرەنسی یەکان زۆر لەم بزوتنەوەیە دەترسان ،لەبەر ئـــەوە هەموو توانایەکیان بۆ بەرهەڵستی کردنی ئەم گەشەکردنە خستبووە کار .

حاکمی فەرەنسی (دیسۆ) لـــە کاتـــی حوکمڕانـــیدا توانـــی دوو شۆرشی کۆمۆنیستی لە کۆشینچین دامرکێنێتەوە ،ئەمەش وای لـــــە شۆرشگێران کرد کە دەست بکەنەوە بەکاری نهێنی .

لە ساڵی ١٩٤١دا پارتـــی کـــۆمۆنیست لـــە هیندی‌چینی بڕیـــاری دەستکاری کردنی سیاسەتی خۆیدا ،ئەویش بە دروست کردنی بەرەیەکی نشتمانی کە هەموو ئەو دەستەو تاقمانە بگرێتە خۆی کە دژی دەسەڵاتـــی بیگانەن ، تەنانەت دەرەبەگەکانیش مافی چوونە ناو ئەو بەرەیەیان هەیە بەم جۆرە ئەم بەرەیە لـــە کۆنگرەیەکـــی زۆر لـــە ڕێکخـــراوو لایەنـــە نشتمانی یەکان لە ژێر سەرکردایەتی هۆشی‌منەدا دروست‌بوو ،ئـــــەم کارەش دوای ڕێگەدانی چین‌لە کۆنفرانسێکی نشتمانیدا کەلە چین بەسترا بە ئەنجام گەیەنرا .لە کۆتایی کۆنفرانسەکە بڕیاری دروست بوونی ئـــەم بەرەیەیاندا بە ناوی (بەرەی ڕزگاری ڤێتنام) یا (ڤێت‌منە) کە کـــــورت

کراوی ناوی بەرەکەیە بە زمانی نشتمانی (ڤیێتنام دوك لاب دۆنگ منەهەزی)(١١) ٠

یەکێك لە ئەندامانی بەرە بە ناوی (خۆنجوین جیاب) ناردرا بۆ ڤیێتنام بۆ رێکخستنی جوولانەوەیەکی پێشڕەو ٠ جەنەڕاڵ جیاب لە ساڵی ١٩٤٢دا لەگەڵ کۆمۆنیستەکانی چیندا لەناوچەی (یانات)کاری دەکرد کە توانی نزیکەی سەد هەزار جەنگاوەر کۆبکاتەوە(١٢) ٠لە دواییدا جەنەڕاڵ جیاببوو(١٣) بە گەورەترین لایەنگیرو بڵاوکەرەوەی بیروڕاکانی ماوتسی تۆنگ دەربارەی شۆڕش ٠

---

(١١) پاش دروست بوونی ڤیتمنە ، ئەم بەرەیە لە هەموو هەرێم و کونج و کە لەبەرێکی وڵات تەشەنەی کرد ٠ لاوان بەکوڕو کچەوە دەچوونە ناوی‌یەوە ٠ شانەکانی بەرەبەرە لە بەڕێوبەرایەتی‌یەکانی وڵات بەرێژەی لەسەدا سەد بڵاوبۆوە بەجۆرێك وای لێ هاتبوو کە هەموو کاروبارێکی وڵات ئەندامانی ڤیتمنە دەستیان بەسەردا گرتبوو ٠ بەڵام لەبارەی رۆژنامەوە ، هۆشی منە بڕیاری دەرکردنی رۆژنامەیەکی هەفتانەی دەرکرد بەناوی (ڤیات لاب) واتە (ڤیێتنامی ئازاد) ٠ف٠ه٠م

(١٢) لە گرنگترین ئەو گیروگرفتانەی کە ڕووبەڕووی شۆڕشی ڤیێتنام بووەو گیروگرفتی پەیداکردنی چەك و ئازووقە بوو ٠ هەر خەبات گێڕێ خۆی بەرپرسیاری پەیداکردنی چەکەکەی خۆی بوو ، ئیتر چەکەکە هەر جۆرێك بێ گرنگ نیە (شمشێر ، خەنجەر تفەنگی ڕاو ، بارود ٠٠هتد) ٠ لە هەندێك ناوچەدا میللەتەکە پارەیان کۆدەکردەوەو لە وڵاتی چین تفەنگیان بێ دەکڕی ٠
دەبوایە هەر خەبات گێڕێك گوریسێکی لەگەڵ خۆیدا هەلبگرتایە بۆ مەشق کردن لەسەر راوکردنی خائینان ٠
لیژنەی باڵای بەرە بڕیاری بنیان‌نانی کارگەیەکی دەرکرد بۆ دروست کردنی نارنجۆکی دەستی و لوغم ٠ ئەم کارگەیە پێنج تا شەش کرێکار ئیشیان تێدا دەکرد ٠ ئەم کارگەیە دوای شۆڕشی ئاب فراوانی تێکەوت ،وە توانی خزمەتێکی باشی شۆڕشی ڤیێتنامی بکات ٠ ف ٠ ه ٠ م

(١٣) جەنەڕاڵ جیاب ئەو جەنەڕاڵە سەربازی‌یە ڤیێتنامی‌یەیە کە توانی شۆڕشی گەلی ڤیێتنام بەرەو سەرکەوتن بەرێت ٠ =

ژاپۆنی‌یه‌كان زۆر به هه‌له تێگه‌یشتبوون كاتێك كه وویستیـــــان ڤیتمنه بكه‌ن به دارده‌ستێك بۆ ده‌ست به‌سه‌راگـــــرتنی ڤێتنـــام ،وه به‌كار هێنانیان بۆ خزمه‌تـی به‌رژه‌وه‌ندی سیاسه‌تـی ژاپۆنی‌یه‌كـــــان به‌لام ئه‌وه‌ی روویدا پێچه‌وانه‌ی بیركردنه‌وه‌یان بوو چونكه ڤیتمنـــه چه‌ند نوێنه‌رێكی خۆی بۆ وولاته یه‌كگرتووه‌كان نارد بۆ داواكردنـــــی یارمه‌تی سه‌ربازی ،ئه‌مریكاش داواكه‌یانی وه‌رگرت ٠به‌م جۆره به‌هـــۆی یارمه‌تی‌یه‌كانی ئه‌مریكا ،ڤیتمنه به‌رهه‌لستی داگیركه‌ری ژاپۆنی كـــردو توانی‌یان ده‌ست به‌سه‌ر زۆربه‌ی تۆنكین‌دا بگرن ٥ به‌م شێوه‌یه هۆشی‌منه له سه‌ره‌تادا یارمه‌تی ئه‌مریكاو لایه‌نگیری چینی نشتمانی دژی داگیركه‌ری ژاپۆنی به‌كارهێنا ٠

---

(٠) ئه‌م جه‌نه‌راله هه‌ر له چوارده سالی‌یه‌وه بوو به ئه‌ندام له رێكخراوه شۆرشگێره نهێنی‌یه‌كان ٠ پێش هه‌لگیرسانـی شه‌ڕی دووه‌مـــی جیهانی كاری شۆڕشگێری ناچاری كرد كه له چیندا نیشته‌جێ بێ ، له‌و ماوه‌یه‌دا كه له ڤێتنام دووركه‌وتبۆوه حكوومـه‌ت خێـــزان‌و كوڕه‌كه‌ی له‌ژێر ئازارو ئه‌شكه‌نجه‌دا كوشت ، هـه‌روه‌ها بـــرای خێزانه‌كه‌شی له سێداره دا ٠

ئه‌م جه‌نه‌راله هیچ كاتێك شه‌ڕی به پیشه‌ی خۆی نه‌ئه‌زانی ، به‌لكو زۆر خولیای ئاشتی بوو منالی خۆش ده‌وویست ، مرۆڤێكـی زۆر هێمن‌و ساردو سڕ بوو ، هه‌ر له‌به‌ر ئه‌مه‌ش هۆشی‌منه پێی ده‌ووت :ــ به‌فرو بورکانی له‌یه‌ك كاتـــدا ٠

جه‌نه‌ڕال جیاب بڕوانامه‌ی لیسانسی له زانكۆی هانۆی له سالی١٩٣٧ وه‌رگرتووه ، هه‌روه‌ها له سالی ١٩٣٩ دكتۆرای له زانسته‌كانـــی ئابووری‌دا هێناوه ، سه‌ره‌ڕای ئه‌مانه‌شـ زۆر له‌زانستی مێـژووی سه‌ربازی‌دا (علم التاريخ العسكري) شاره‌زابوو به جۆرێك كـــــه قوتابیه هاورێكانی ده‌گێڕنه‌وه كـه ئه‌یتوانـی له‌سه‌ر ته‌ختـه زۆر به‌ووردی وێنه‌و نه‌خشه‌ی هه‌موو پیلانه‌كانی شه‌ڕی ناپلیۆن بكێشێ و ٠ هـ ٠ م

ئاشکراکردنی سەربەخۆیی

لە سالـی ١٩٤٤دا فەرەنسی یـەکان بە یارمەتـی هاوپەیمانـــە ئەمریکایی یەکان توانیان دابەزنە کەنارەکانی ڤێتنـــام ٠

ژاپـۆن ترسی مانـەوەی فەرەنسی یەکانـی لە مەلبەندەکانـــی بەرێوەبردنو حوکمکردندا لێنیشت ،لەبەر ئەوە بڕیاری گرتنی هەمـــو ئەو فەرەنسی یانە درا کە لە ڤێتنامدا بوون ،وە ڕێکەوتن نامەی تۆکیـۆی سالی ١٩٤٠یان هەلوەشاندەوەو ئیمپریالیزمی فەرەنسی لە هیندی چینی کۆتایی هات ٠پاش دوورخستنەوەی فەرەنسی یەکان ،ڤیتمنە بـــووە ناقە لایەن کە سەرکردایەتی سیاسیو بەرهەلستی کردنی ژاپۆن بگرێتـە ئەستۆ ٠ لە مارتـی سالـی ١٩٤٥ ژاپۆنی یەکـان تـوانیان بـە تەواوی سەرببکەون بەسەر سەربازگە فەرەنسی یەکانو نەیانهێلن ٠

لەسەر شانۆی ڕووداوەکانی ڤێتنام جگە لە هۆشی منە یەکێتکی تریش هەلکەوت ئەویش ئیمپراتۆریەتی ئەنامی خانەنیشن (باودای) بوو ٠لـە سالی ١٩٤٥ ژاپۆنی یەکان ویستیان لە کاروباریان بەکاری بهێنن ،بـۆ ئەم مەبەستە داوایان لێکرد کە جاڕی سەربەخۆیی بدات ٠ئەویش بـە ناچاری ئەمەی کـــرد ٠

کۆمۆنیستەکانو نەتەوەیی یەکان دانیان بە حکومەتەکـەی باودای بەکرێگیراودا نـــەنا ٠

کاتێک وولاته یەکگرتووەکانی ئەمریکا بۆمبا ئەتۆمیەکەی خۆی هاویشته سەر هیرۆشیما(١٤) ،جیهان لە کۆتایی شەڕ نزیک ئەبۆوە ۰لە ٧ی ئابی ساڵی ١٩٤٥ هۆشیمنە بڕیاری دروستبوونی لیژنەی رزگاری میللی ڤیێتنامی دەرکرد ،وە هەر خۆشی سەرۆکایەتیەکەی بە دەستەوەگرت ۰

---

(١٤) لە مانگی ئابی ساڵی ١٩٣٩ زانای فیزیاوی بەناوبانگ ئەلبێرت ئەنشتاین بۆ سەرۆکی ئەمریکا (رۆزفلت)ی نووسی کە بەپارچە کردنی ئەتۆم هێزێك پەیدا ئەبێت کە توانای لەهەموو بۆمباکان زیاترە بۆ وێرانکاری ۰
ئەوەبوو بۆ یەکەمین جار ئەم بیرە ئاخنرایە مێشکی ئەم خوێن ڕێژەوە ۰ لە ئەنجامدا بەشێوەیەکی نهێنیو دوای پێنج ساڵ کارکردن کە ١٢٥ هەزار مرۆڤ لە ئەمریکا بەشداریان تیاکرد بۆمبای ئەتۆم هاتە کایەوە کە دوو ملیۆن دۆلاری تێچوو ۰
لە ٢٦ی تەمموزی ساڵی ١٩٤٥ دا سەرۆك ترۆمان بانگەوازێکی بۆ گەلی ژاپۆن نارد کە بەبانگەوازی پۆتسدام ناسرابوو ، تیایدا داوای خۆ بەدەست دانەوەی هێزی ژاپۆنی کرد بێ ئەوەیدەست بۆ ووشەی بۆمبای ئەتۆمی ڕابکێشێ ۰ ژاپۆن بەم بانگەوازە قایل بوو ،بەڵام زیاتر چاوەڕوانی ووتووێژێکیان بوو کە یەکێتی سۆڤیەت ببێ بە ناوەند لە وتووێژەکە ۰ هێشتا هیچ وەڵامێکی ڕەسمی لەلایەن ژاپۆنەوە دەرنەچووبوو ، ئەمریکا خوێنمژی گەلان بڕیاری تاقیکردنەوەی بۆمبا ئەتۆمیەکەیانیان دەرکرد ۰
لە ٣ی ئابی ١٩٤٥ ئەم بڕیارە دوور لە مرۆڤایەتیە دەرچوو و شاری هێروشیما وێران کرا ، لە ماوەی چەند چرکەیەکدا هەزاران کەس سووتێنرا،زۆربەی دانیشتوان کوژرانوبریندار بوون ، چەند کەسانێکی کەم نەبێ خۆیان شاردەوەو روویان لە پەناگەکان کرد بەڵام ئەوانیش پاش بیست سی ڕۆژ لەبەر ئازاری تیشکی گامای کوشندە چاویان لێکنا ۰
پاش دوو ڕۆژ لەم کارەساتە جەرگبڕە بالوێزی ژاپۆن داوای لە یەکێتی سۆڤیەت کرد بۆ ئەوەی ببێ بە ناوەندێکی ووتووێژ ۰
لە کاتێکدا ئەنجوومەنی بەرزی بەرگری ژاپۆن بەندەکانی بانگەوازی پۆتسدامی لێك ئەدایەوە ، لە رۆژی ٩ی ئابی هەمان ساڵو لە =

لە هەمان کاتداو لەرۆژی ٨ی ئابدا ئیمپراتۆر باودای بانگەوازێکی باودای بانگەوازێکی بۆ جەنەراڵ دیگۆل نارد ،تیایدا ئاشکرای کــــرد کە گەلی ڤیێتنام بە مانەوەی دەسەڵاتی بێگانە رازی نیە ٠بەڵام دیگۆل هیچ بایەخێکی بە بانگەوازەکە نەدا چونکە شتێکی زۆر کەمی دەربارەی ڤیێتنام دەزانی‌و هەموو توانایەکی بۆ گێرانەوەی حوکمی فەرەنسا خستبووە کار٠

لە قۆناغی یەکەمی خەباتدا هۆشی‌منە داوای یارمەتی لە ئەمریکـــا دەکردو متمانەی دەکردە سەر لایەنگیری چین ،بەڵام لەم قۆناغەی دواییدا خۆی ئامادە کردبوو بۆ بەرپاکردنی خەباتی میللی‌و سوود وەرگرتن لــەو بارەی باودای تیایەتی ٠ئەم هەنگاوەی هۆشی‌منە یە حیکمەیەکی سیاسی زۆر بەهێز دادەنرێ چونکە باودای لای هەندێ لە خێڵە ڤیێتنامیەکــان خاوەنی لایەنگیری‌یەکی زۆر بـــــوو ٠

لە ٢٨ی ئابدا هۆشی‌منە بڕیاری هەڵوەشاندوەی لیژنەی رزگــاری میللی دەرکرد ،وە حکومەتێکی نشتمانی نوێی دامەزراند کــە خـــۆی سەرکردایەتی کردو باودای کرد بە راوێژکاری بەرزی ئەم حکوومەتـــە ،وە زۆربەی وەزیرە کانی لە کومۆنیستەکان بـــوون ٠

بۆ پاراستنی هەڵوێستی خۆی‌و پشتگیری کردنی بڕیارەکەی پشتی بە بانگەوازی فەرەنسی بۆ مافــی مرۆڤ‌و بانگــەوازی ئەمریکا بـــــۆ

= کاتژمێری یانزەی سەر لەبەیانی‌دا بێ بەزەیی‌یەکانی واشنتـــۆن بۆمبایەکی تریان هەڵدایە ناو نشاری ناگازاکی ، بەڵام ئەنجـــامی وێران‌کاری ئەم بۆمبایەی دوایی کەمتر بوو لەهی پێشوو ، سەرەڕای ئەمەش ژمارەی بەرکەوتووان گەیشتە ٧٣٨٨٤ کوژراوو ٦٠ هەزار بریێـــدار ٠
ف ٠ هـ ٠ م

مسۆگەرکردنی سەربەخۆیی دەولـەتان بەست ،وە هیچ پـەنجەی بـــۆ بەیاننامەی کۆمۆنیست رانەکیشا • بەم شێوەیە حکومەتی ڤێتنامی نوێی سەربەخۆ دامەزرا دوای ئەوەی باودای وازی لە کورسی خۆی هێنـــــاو بوو بە راوێژکاری بەرزی حکومەتی نوێ • بەلآم فەرەنساو هاوپەیمانەکانی دانیان بەم سەربەخۆییەدا نــــەنا •

لە هامان سالدا جەنەرال دیگۆل یەکێتی فەرەنسای ئاشکرا کرد کە لە فەرەنساو مولکەکانیو موستەعمەرەکانی لە پشت دەریاوە (فیمـا وراء البحار) پێك هاتووە کە هیندیچینیش یەکێك بوو لەو شوێنانە •

گەلی دلێری ڤێتنامیش بەرهەلستی ئەم پرۆژە گلآوەیان کـــــردو سووربوون لەسەر پتەوکردنی بناغەی کۆمارە خۆشەویستەکەیان •لـە کاتێکا حکومەتی هۆشیمنە گەشەی بەم سەربەخۆییە دەدا ،رێکەوتننامەی پۆتسدام بەسترا بەبێ ئەوەی فەرەنسا ئامادەبووبـێ • بەپێی ئـــەم رێکەوتننامەیە پێویستە لەسەر حکومەتی چینی نشتمانی تا هێلی پانی ١٦ بەرەو باکوور لە هیندیچینی داگیر بکات ،وە ئینگلتـەرەش دەبێـت دەست بەسەر باشووری هێلەکەدا بگرێت •

چاوورِاوە سیاسییە سەرەتاییەکـــان

پاش بۆمباکەی هیرۆشیما هەولی دووبارە داگیرکـردنەوەی ڤێتنـام درا ، ئەمەش بە چەند چاوورِاوێکی سیاسییەوە بەسترابوو ،کە لـــەم چەند خالآنەی خوارەوە کورتیان دەکەینەوە :ـ

١ ـ ئارەزووی بەتینی فەرەنسا لە گێرانەوەی دەسەلآتی لە ڤێتنـامو بەشەکانی تری هیندیچینیو ـ جێبەجێکردنی بریارەکانی کـۆنفرانســی

(برازافیل)ی سالی ١٩٤٤ که لەو کۆنفرانسەدا دامەزراندنی کــــۆماری فەرەنسای چوارەم لەسەر شێوەی یەکێتی فەرەنسی ئاشکراکرا ،ئــــەم کۆمارەش لە فەرەنساو گشت موستەعمەرەکانی پشت دەریا دەگرێتــەوە .

٢ – لایەنگیری کردنی فەرەنسا لەلایەن ئینگلتەرەوە بۆ گێـرانەوەی پایەی لە رۆژهەلاتی دووردا .

١ – ڕێبازێکی ئەمریکی تەقەللای دوور خستنەوەی فەرەنسای لە ناوچەکـە دەدا . لە سالی ١٩٤٥ رووداوەکان بە شێوەیەکی خێرا پەرەیان سەنـد ،چینی نشتمانی باکووری ڤیێتنامی داگیرکرد . هۆشەمنەش ئـــــەمەی بە هەل زانی بۆ بەهێزکردنی ڤیێتمنە بەهۆی یارمەتـی چینیەکـانەوە ،وەکو قۆناغێك بۆ بەدیهێنانی سەربەخـۆیی‌و رزگـاربوون لە چنـگ داگیر کەری ژاپۆنی . بەلام بەریتانیا دەبوایە بە هاوبەشی لەگـــەل فەرەنسا بـەشی باشوور داگیربکـات داوای هاتنەوەی دەسەلاتـــی فەرەنسای بۆ ناوچەکە دەکرد . لە هەفتەی یەکەمی ئەیلوولی سالی ١٩٤٥ هێزێکی گەورەی بەریتانـی‌و هیندی لەژێـر سەرکـردایەتی (دۆگلاســ جریسبی)لە سایگۆن دابەزی ،بەلام هێزەکانی فەرەنسا دواکەوتن‌و لــە ٣ی ئۆکتۆبەر گەیشتنەجێ ،سەرنجیان‌دا بار زۆر شێواوە چونکە ڤیێتمنە ئەنجوومەنێکی ڕاپەراندنی دامەزراندووەو سەربەخۆیی راگەیاندووە.هێزی بەریتانیاش توانیویانە ژاپۆن دەربکەن‌و دیلە فەرەنسیەکان ئازاد بکـەن ،وە لە دژی ڤیێتمنە چەکداریان کردن کە لە ئەنجامدا خـۆیان تووشـــی زیانێکی گەورە کـــرد .

کار لە رووی سیاسەتی فەرەنسا زیاتر ئالۆز بوو چونکە لـــــە کانوونی دووەمی سالی ١٩٤٦ ڤیێتمنە هەلبژاردنێکی گشتی سازدابوو، لە ئەنجامدا هۆشی‌منە کرا بە سەرۆکی حکومەت .لەبەر ئەوە فەرەنســا

شان‌بەشانی سیاسەتی گێرانەوەی دەسەلاتی سەربازی پەنای بـــۆ سیاسەتی هودنەی کاتی بـــرد ٠

لە مارتی هەمان ساڵدا هۆشی‌منە کەوتە ووتوویژ لەگەل فەرەنسا بە سەرۆکایەتی (سانتینی) کە لە ئەنجامدا رێکەوتن‌نامەیەکیان مۆرکـرد ،بە پێی ئەم رێکەوتن‌نامە :ـ

فەرەنسا دان بە رزگاری ڤیێتنامدا دەنێت وەکو یەکەیەك (وحـدة) لە یەکێتی هیندی‌چینی فیدرالی ،دان نان بە ئۆتۆنۆمی ڤیێتنام لە ژێـــر سێبەری یەکێتی فەرەنسا ،هێزی فەرەنسی دەتوانێت لە باکووردا جێگەی هێزی چینی نشتمانی بگرێتەوە ٠

هۆشی منە لەبەر دوو هۆی سەرەکی بەم رێکەوتن‌نامەیە قایل بوو :ـ

١ ـ رزگاربوون لە هێزی چینی

٢ ـ دەرك‌کردن بەوەی کە ڤیتمنە لـەو کاتەدا نـەی ئەتوانـــی رووبەرووی سوپای بە هێزی فەرەنسا ببێتەوە ، کە یارمەتی‌یەکی زۆری لە وولاتە رۆژئاوایی‌یەکانەوە بۆ دێت ٠

لە سەر ئەم بناغەیە ڤیتمنە سیاسەتێکی نوێی گرتەبەر کە بریتی‌یە لە خەباتی بەردەوام‌و درێژخایەن تا جێ‌بـەجێ‌کردنـی یەکێتی‌و رزگـاری وولات ٠

بە تێپەربوونی چەند مانگێکی ساڵی ١٩٤٦ بەربەرەکانی‌یەکـــــی گەورە لە نێوان حکومەتی کۆماری ڤیێتنام بە سەرۆکایەتی هۆشی‌منـــــە

له لایەكو مەندوبی سامی حكومەتی فەرەنساو هێزە چەكدارەكانی لەلایەكی ترەوە بەدیاركەوتن ·

ئامانجی حكومەتی ڤیێتنام یەكخستنەوەی هەر سێ بەشەكەی ڤیێتنام (تۆنكین ، ئەنام، كۆشین‌چین) بوو · بەلام فەرەنسی‌یەكان كۆشین‌چینیان بە ناوچەیەكی داگیركراوی فەرەنسی دائەنا ، ئەنام و تۆنكینیش بە (محمیات)ی فەرەنسی‌یان دەژمارد ·فەرەنسا دەستی كرد بەكار بۆ جیاكردنەوەی كۆشین‌چین‌و كردنی بە ناوچەیەكی حوكمی سەربازی ئەویش بە لێدانی بە تینی لایەنە بەربەرەكانی كەرەكان ·

ووتوویژ لە نێوان نوێنەری هۆشی‌منەو نوێنەری حكومەتی فەرەنسا بەردەوام بوو بە مەبەستی جێبەجێ كردنی بەندەكانی پەیماننامەی مارت

بەلام ئەمجارە ووتوویژ بۆ یەكجاری سەرنەكەوت بەهۆی سووربوونی حكوومەتی ڤیت‌منە لەسەر سەربەخۆیی‌و یەكێتی ڤیێتنام ،وە سووربوونی فەرەنساش لەسەر جیاكردنەوەی كۆشین‌چین‌و سەربەخۆیی ڤیێتنام لەژێر سێبەری یەكێتی فەرەنساو یەكێتی هیندی‌چینی· بەدوای ئەم سەرنەكەوتنە فەرەنسی‌یەكان دەستیان كرد بە هێرش بردنە سەر نشتمان‌پەروەران لە رۆژی ١٩ی كانوونی یەكەمی سالی ١٩٤٦ گوللەبارانی كۆمەلێك ڤیێتنامی كردلە هانۆی ،كە لە ئەنجامدا ژمارەی كوژراوان‌و بریندارا‌ن گەیشتە نزیكەی شەش هەزار كەس لە رۆژی دوای كارەسا تەكە هۆشی‌منە بانگەوازی بۆ فەرەنسا دەركردو ئامادەیی گەلی ڤیێتنامی بۆ ئاشتی دەربری ·فەرەنساش پێشنیازی ڤیت‌منەی بە بەستنی هودنە قەبوول كرد ·لە رۆژی ١١ی ئایاری سالی ١٩٤٧ مەندوبی فەرەنسا (پۆل موسی) پەیوەندی هۆشی‌منەوە كردو ئەم چوار مەرجەی خستە روو :ـ

١ ـ چەك داماڵینی هێزی چەكداری ڤیێتنامی ٠

٢ ـ هێزەكانی فەرەنسا لە هەر لایەكی ڤیێتنام مافی هاتووچۆیـان هەیـــــە ٠

٣ ـ بەرەڵلاكردنی سەربازە دیلە فەرەنسی یەكانو بێگانەكان٠

٤ ـ بەرەڵلاكردنی هەموو گیراوە مەدەنی یە فەرەنسی یەكانو ئـــەو ڤیێتنامی یانەی كە لایەنگیریانن ٠

دیسانەوە وتوویێژ نەگەیشتە ئەنجامەكانی بـەهۆی سووربوونـــی فەرەنسا لەسەر مەرجەكانـــی ٠

بەمجۆرە هەموو هەوڵدانەكانی حكومەتی فەرەنـــسا بۆ گێـــرانەوەی دەسەڵاتی پێشێل بـــــوو ٠

هەر لە قەسابخانەكەی هانۆی رۆژی ١٩ی كانوونی یەكەمەوە دەستی كرد بە پەیرەوی كردنی سیاسەتێكـی نـوێ ئەویـش بـە گێرانـەوەی دەسەڵاتیەتی بەو هێزەی هەیەتی ،بەڵام دەبێت بۆ فەرەنسا روون بێ كـە ئەم سیاسەتەش رووبەرووی ئەو بەرگری یە میللی یە دەبێتەوە كـــــە ئاڵای خەباتی درێژخایەنی هەڵگرتووە بۆ پاككـردنەوەی وولات لــــە ئیمپریالیزمو نۆكەرەكانی ،وە گەیشتن بە سەربەخۆیی و یەكێتی ٠

خەباتی یەکـــەم

هەر لەو کاتەوەی گەلی ڤێتنام بۆی دەرکەوت کە فەرنسا دان بـــە داواکاری یەکانی نانێت لە سەربەخۆیی و یەکێتی ڤێتنام بۆیان روون بووە کە خەبات تاقە رێگەیە لە پێشیاندا .

هەرچەندە لە پێش ساڵی ١٩٤٧ هەندێك شەڕو شۆڕ هەڵگیرسـا ،بەڵام رۆژی ٢٢ی کانوونی یەکەم بە رۆژێکی پڕشنگدار دادەنرێ لـــە مێژووی ئەم خەباتە کە بە قەسابخانەکەی هانۆی دەستی پێ کـــرد .

پاڵ پێوەنەرەکانی خەبات

هەر لە رۆژی راگەیاندنی کۆماری فەرەنسای چوارەم و دامەزراندنی یەکێتی فەرەنسا ،فەرەنسا وەکو موستەعمەرەیەك سەیری ڤێتنامی دەکرد کە دەبێت ملکەچی رژێمی نوێی فەرەنسـا بکات .لـــە ساڵـــی ١٩٤٦ جەنەڕاڵ دیگۆل ئارەزووی گێرانەوەی ئەو نەمری یەی دا کە ئیمپراتۆریەتی فەرەنسا لە پێش شەڕدا هەیبوو ،هەروەها سوور بوو لەسەر پاشکۆیەتی (تبعیة) ڤێتنام ئەگەر بە زۆریش بێت .

لەپاڵ ئەم هۆیە سیاسی یەوە هۆیەکی تریش هەبوو کە ئەویشـــی ئابووری یە .هەر لە رۆژی داگیرکردنی ڤێتنامەوە وویستیان سەرمایەداری فەرەنسی دەست بەسەر وولاتدا بگرێت ،بۆ نموونە لە ساڵی ١٩٣٩دا ٩٧٪ی سەرمایەی بەکارهێنراو (مستثمرة)ی کۆمپانیاکانی چاککـــردن و بەرهەمهێنانی کشتوکاڵی لە ڤێتنام سەرمایەی فەرەنسی بوو ،سەرمایەی بێگانەی تری وەك ئینگلیز و ئەمریکا گەیشتبووە ٢٪ ،ئەوەی دەمێنێتـــەوە دەکاتە ١٪ سەرمایەی نشتمانی ڤێتنام بـــوو .ژمـــارەی ئەو دەستـــە فەرەنسی یانەی لە مەیدانی بازرگانی ناوخۆدا کاریان دەکرد ٧٩ دەستـــە

بوون کە سەرمایەکەیان خۆی لە ۲٥ ملیار فرەنگ دەدات. هەروەها فەرەنسی‌یەکان دەستیان گرتبوو بەسەر بازرگانی بەرهەمە سەرەکی‌یەکانی وەك برنج‌و گەنمەشامی‌و رۆن کە ۸۸٪ی نێرراوەکانی (صادرات) ساڵی ۱۹۳۸ ی ڤێتنام بوو .جگە لەمانە ڤێتنام کرابووە بازارێك بۆ ساغ‌کردنەوەی کەل‌وپەلی بەرهەم‌هێنراوی فەرەنسا ،بۆ نموونە ڤێتنام ۸۹٪ی پێویستی‌یەکانی لە چنراوە لۆکەیی‌یەکانی‌و ۹٤٪ی جل‌وبەرگی دووراو ، ۷۷٪ی ئۆتۆمبیل‌و پێداویستی‌بەکانی‌و ۹۲٪ی ئامێرە دروست‌کراوەکانی لە فەرەنسای دەکڕی .ئەم شتانە لە بازاڕی ڤێتنام بە زیاتر ۱٥٪ی نرخی بنەڕەتی خۆی دەفرۆشرا .

ئەو سوود وەرگرتنە گەورەیەی فەرەنسا لە ئابووری ڤێتنامدا دەستی دەکەوت پاڵی‌پێوەنا کە جارێکی‌تر دەست بەسەر خاکی ڤێتنامدا بگرێت بۆ بەکارهێنانی ساماانەکەی لە ئابووری فەرەنسادا .

سەرەڕای ئەم هۆیانەی باسمان کردن هۆی تریش هەبوو هانی فەرەنسای دەدا بۆ دووبارە داگیرکردنەوەی ڤێتنام ،لەوانە یارمەتی‌دانی فەرەنسا بوو بە ماڵ‌و چەکی جەنگی لە لایەن ئەمریکاوە بۆ بەردەوام بوون لەسەر رێگەکەی بێگومان مەبەستی ئەمریکا لێرەدا بەرهەڵستی‌کردنی بڵاوبوونەوەی کۆمۆنیستی بوو .

گەلی ڤێتنامیش سەربەخۆیی‌و رزگار بوون لە چنگی سەرمایەداری بێگانەی کردە تاقە ئامانجی خۆی‌و رێگای خەباتی درێژخایەنی گرتەبەر ،وە هەموو هێزەکانی گەل بە دەوری ئەم خەباتەدا کۆبوونەوە بۆ خۆئامادەکرن بۆ شەری ژیان یان مردن .وە نەبێت ئەمە یەکەم تاقی‌کردنەوەی گەلی ڤێتنام بێ ،بەڵکو بە درێژایی مێژوو بەرهەڵستی

هەموو هێزێکی بێگانەی کردووە ٠ڕووبەڕووی چینودەرەبەگە کـــان وەستاوە سەرەرای ئەو هێـــزو دەسەڵاتـــەی هـــەیان بـــووە ٠لە ڕووی ئیمپریالیزمی فەرەنسی وەستاوە هەرچەندە خاوەنی چەك‌و تفـــاقـــی زۆر بووە ،شەڕی ژاپۆنی کردووەو چۆکی دانەداوەو ملکەچی نەبووە ٠

ئێستاش هیچ شتێکی نوێ نیە بچێتە ناو کۆڕی خەباتێکی نـوێوە ،گەل هوشیاربۆتەوەو فێری ووشەی پیرۆزی دیموکراتی‌و سۆشیالیستـی یەکسانی‌و مافی چارەنووس بـــووە ٠

بێگومان هۆی سیاسی‌و مەعنەوی زیاتر لـە ئارەزووکردن بـــۆ ڕزگاری ئابووری وولات پاڵی بە گەلەوە نا بۆ تێکۆشان(١٥)٠

قۆناغەکانی خەبات

هەر لە ڕۆژی ٢٢ی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٦ەوە گەلی ڤێتنـــام بەردەوام‌و بەبێ وەستان وولاتی لە ئیمپریالیزمی فەرەنسی پاکدەکـردەوە تا ئەوەبوو لە ٦ی ئایاری ساڵی ١٩٥٤ گـەورەترین پایـەگای فەرەنسی بە ناوی (دیان بیان فۆ) شکێنرا ٠ئەم ماوەیە بە سێ قۆناغی سەرەکیـدا تێپەڕ بـــوو :ـ

---

(١٥) شتێکی ئاشکرایە کە لە هەموو شۆڕشە نەتەوەیی‌یەکاندا هـــۆی مەعنەوی هۆی سەرەکی شۆڕشە نەك ئابووری ، چونکە گەل لـــەم جۆرە شۆڕشەدا کاتێك رادەپەرێ کە هەست بە چەوساندنـــەوەی نەتەوایەتی دەکات ، زمانەکەی قەدەغە دەکرێت ، هەست بـــە بوونی رژێمێکی شۆڤێنی‌و فاشیست ئەکات ٠
لەم کاتەدا باری ئابووری ئەو میللەتە هەرچەندە باش بێ شۆڕش هەر هەڵدەگیرسێت ٠ ف٠هـ٠م

قۆناغی یەکەم : ئەم قۆناغە لە ٢٢ی کانوونی یەکەمی سالی ١٩٤٦ کە خەباتی تیا دەست پێکرا تا سالی ١٩٤٩ی خایاند ٠

ئەوەی لەم سێ ساڵەدا بە ئەنجام گەیەنرا بریتی بوو لە بنیات نانی هێزی سەربازیو جێبەجێ کردنە یەکێتی گەلو سوپا لە مەیدانی خەباتدا ،هەروەها سوود وەرگرتن لە تاقی کردنەوەکانی شەڕ ٠جەنەڕاڵ جیـــاب کە گەورەترین جەنەڕاڵی ڤێتنامی یە دەستی کرد بە کۆکردنەوەی هێزێکی سەربازی کە ژمارەیان ئەگەیشتە دە هەزار چەکدارو لە تۆنکین مەشقیان دەکرد ٠ئەم سوپایە دەستی کرد بە پەلاماردانو هێرش بردنە ســــەر هێزی فەرەنسی ،بەلام لەم شەرەدا زیانێکی زۆر بەهێزی گەل کەوت کــە هەرگیز چاوەڕوانی نەئەکرا ٠لەبەرئەوە جەنەڕاڵ جیاب دووبارە دەستــی کردەوە بە کۆکردنەوەی هێزەکانی لە ناوچە شاخاوی یەکان بۆ مــەشق پێ کردنیانو ئامادەکردنیان لە ڕووی مەعنەویو فیکری یەوە ٠

ئەو شەڕانەی لەم قۆناغەدا دەکران زۆر دیاری کــراو بوون ،وە خۆئامادەکردن بوو بۆ قۆناغی دووەم ٠

قۆناغی دووەم (١٩٥٠ـ ١٩٥٣) :ـ ئەم قۆناغە گەلێك جوولانەوەی مەزنی ڤیتمنەی بەخۆیەوە بینی ٠لە سیفەتەکانی ئەم قۆناغە ئەمانەن :ـ

١ ـ گەیشتنی ماوتسی تۆنگ لە سالی ١٩٤٩ بۆ سنووری تۆنکین کە بووە پالپشتێك بۆ ڤیتمنە کە پەنای بۆ بەرنو کۆمەکی سەربازی لــێ وەرگـــــرن ٠

٢ ـ سەرکەوتنی جوولانەوەی ڤیتمنە لە دەست بەسەراگرتنی لادێو زۆربەی شارەکان دەست بەسەراگتنێکی سیاسی بە تایبەتی ناوچەکانــی ناوەراستو ناوچەکانی کۆشینچین لە باشوور ٠

٣ ـ بە درێژایی ناوچەکانی سنوور فەرەنسا سیاسەتی (خۆقایم‌کردن لە پشت شوورەکان)ەوەی گرتەبەر ،وە دەستی‌کرد بە دانانی بنکەی سەربازی لە هەر یەکە لە (لاوکای ، هاچیانگ ، کاوبانگ لانگ‌سوون ، سوون‌کان ، هاوینە) .

٤ ـ دوای ئەوەی فەرەنسی‌یەکان مەودای پشتگیری کردنی گەلیان بۆ ڤیتمنەو گردبوونەوەیان بە دەوری هۆشی‌منە بۆ دەرکەوت چاووڕاوێکی (مناورة) نوێیان گرتەبەر ،ئەویش داوایان لە باودای (ئیمپراتۆریەتی ئەنامی خانەنشین) کرد کە لە سایگۆن بە ئیمپراتۆر دایمەزرێنێ تاوەکو ببێت بە بەربەرەکانی‌کەرێك بۆ کۆماری ڤێتنام کە هۆشی‌منە سەرۆکایەتی دەکات ،چونکە وایان باوەڕ دەکرد کە گەلی ڤێتنام لە دەوری باودای کۆدەبنەوەو هێزی میللی روو لە کزی ئەکات . بەلام ئەنجامی ئەم چاووڕاوەشی لە جێبەجێ‌کردنی نیازەکەی پێشێل بوو .

٥ ـ جۆرێك لە شەڕی سارد یان شەڕەقسە لەسەر گیروگرفتی ڤێتنام سەری هەلدا .وولاتە سۆشیالیستەکان لە پێشیانەوە روسیاو چین‌و یۆغۆسلاڤیا لایەنی حکومەتی ڤیتمنەیان دەگرت ،ئەمریکاو وولاتانی رۆژئاوای سەرمایەدرایش لایەنی حکومەتی ڤێتنامی مەرکەزی‌یان دەگرت کە فەرەنسا لە سایگۆن دایمەزراندووە ،بەلام ئەویش هیچی لە رێرەوی خەبات نەگۆڕی .

لەم قۆناغەدا جەنگ بەم شێوەیە دەڕۆی بەرێوە :ـ

١ ـ جەنەڕال جیاب فەرمانی لێدانی ڕاستەوخۆی بە سوپای ڤیتمنە نەدا تا وەکو ئۆکتۆبەری سالی ١٩٥٠ کە خۆی‌و سوپاکەی

توانیان بنکەی فەرەنسی یەکان پەکخەنو دەستیان بەسەردا بگـرن • لە ئەنجامی ئەو شەڕە زۆرانەی روویدا کە لە رۆژی ١٧ی ئـۆکتۆبـەرەوە دەستی پێ کرد تا ئابلووقەدان کۆتایی هات ٦٠٠٠ سەربـازی فەرەنسـی نەناوچوو ،ئەمە سەرەڕای ئەو چەکە زۆرەی کەوتە دەست ڤیتمنە •

٢ ـ جەنەڕاڵ جیاب بەردەوام سوپاکەی زۆرو بەهێز دەکردتـــا ژمـارەی گەیشتە ٨١ تیپی چـــــــەکدار • لە رۆژی ١٣ی کانوونی دووەمی ســـاڵی ١٩٥١ دەستی کــــــــرد بە پەلاماردانـــی شاری هانۆی •لەوکاتەدا سەرۆکـی گشتی هێزی فـەرەنسی لــــــە هیندی چینی جەنەڕاڵ (دی لاتر تاسینی) بوو کە بیری لە بەرهەڵستـــی کردنی سوپای ڤیتمنە کردەوەو بۆ ئەم مەبەستە پیلانێکی سەربازی دانا •لە ڕۆژی دوای هێرشەکە شەڕێکی توند لە دووری ٣٠میل لە باکـووری رۆژئاوای هانۆ ی روویدا کە فەرەنسی یەکان هەموو جـۆرە هۆیەکـــی ئامرۆڤانەو چەکی بەهێزو ناپالمیان تیا بەکارهێنا •شەڕ کۆتایی هـات بە کوژرانو بریندابوونی نزیکەی ٦ هەزار سەربازی سوپای ڤیتمنـــە ،وە بەدیل گرتنی پێنج سەدی تـــــر •

٣ ـ جەنەڕاڵ دی لانز هەڵسا بە هێرشێکی بەرپەچدانەوەی فراوان بۆ سەر بنکەی (هواین) کە دەکـەوێتــە دووری ٣٠میــــل لــە باشووری رۆژئاوای هانۆی کە هێزەکانی ڤیتمنەی تیا جێگیر بووە •ئامانجی دی لاتر لەم هێرشەدا دەست بەسەرا گرتنی بنکەکە بوو بۆ پچراندنی رێگــــەی یارمەتی ناردنی ڤیتمنە بەرەو باشوور •لە تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥١ دوای شەڕێکی توند کە هەموو جۆرە هۆیەکی کوشتار دژی ڤێتنامی یەکان بەکارهێنرا توانیان دەست بەسەر بنکەکەدا بگرن •

٤ ـ جەنەڕاڵ جیاب بۆ رزگارکردنی بنکەی (هواین) ستراتیجیەتی لێدانی یەك لەدوای یەکی بەکارهێنا ٠ ئەم لێدانانە فەرەنسی یەکانی ناچارکرد کە لە نیوەی یەکەی ساڵی ١٩٥٢دا بنکەکە بەجێبهێڵن ٠ بەم جۆرە ئەو ڕێگەیە بۆ ڤیتمنە گەڕایەوە کە بەباشوورەوەی دەبەستێ ٠

٥ ـ پاش مردنی جەنەڕاڵ دیلاتر لە کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٥٢ جەنەڕاڵ (سالان) کرا بە سەرۆکی سوپای فەرەنسا کە بەردەوام بوو لەسەر سیاسەتی لێدانی دڕندانەی گەلی ڤێتنام بۆ دەست بەسەراگرتنی لادێکان بەهێزو تۆقاندن ٠

٦ ـ (سالان) هەوڵی لێدانی هێزەکانی ڤیتمنەو گەمارۆدانی بنکەکانی‌دا ،بەڵام پاش هەموو گەمارۆدانێك هیچ هێزێکی ڤیتمنە لە ناوچە ئابلووقەدراوەکەدا نەئەبینرا (ئەمەش تاکتیکێکی سەرکەوتووانەی شەڕی ڤیتمنە دەردەخات ٠ ف٠هـ٠م)

قۆناغی سێهەم : ئەم قۆناغە کە دوا قۆناغی خەبات بوو بە دامەزراندنی جەندڕاڵ (ناڤاری) یەوە بەسترا لە تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٣ ٠ ئەم سەرۆکە نوێیەی سوپا دەستی کرد بە زیادکردنی هێزەکانی تا لە باکووری ڤێتنام گەیشتە ١٠٠ هەزار سەرباز ٠ لە ئەنجامی هەموو ئەو پیلانانەی کە دیلاترو سالان دایان نابوو سوپای فەرەنسی توانی دەست بەسەر ٥ هەزار لادێی ناوچەی تۆنکین دا بگرێت ،لە کاتێکا سەرجەمی گشتی لادێکانی ناوچەکە ٧ هەزار لادێ بوو ٠ شانبەشان ئەم دەست بەسەراگرتنەی فەرەنسا جۆرە شەڕێکی نوێ دەستی پێکرد کە هەریەك لە فەرەنسی یەکان و ڤیتمنە ستراتیجی یەتی تایبەتی خۆیان تیا بەکارهێنا ،ڤێتنامی‌گان لاوسیان داگیر کردو گەیشتنە دەوروبەری پایتەختی

پاشایەتی ئەمیرێکی کۆمۆنیستیان کرد بە سەرۆکی حکومەت ۰ئـــەم حکومەتەش دەستی کرد بە داواکردن بۆ حوکم کردنی وولات ۰
لێرەدا ڤیت منە ویستی بەشێك لە هێزی فەرەنسی یەکان بکشێتـە دواوە بۆ دووبارە دەست گرتن بەسـەر لادێ کانـی باکـوور ۰بـەڵام لە لای فەرەنسی یەکانەوە دەست بەسەراگرتنی بنکەی (دیان بیان فۆ) کـــە چەند میلێك لە سنووری لاوسەوە دوورە بە مێشکی جەنەڕاڵ ناڤاری یەوە هات ۰فەرەنسا دوو مەبەستی هەبوو لـــەم کارەیدا :ـ

١ – بەکارهێنانی (١٦) وەکو بنکەیەك بۆ لێدانی ئەو ڤیت منە یانەی کە بەرەو لاوس دەڕۆیشتن ۰

٢ ـ کۆکردنەوەی هێزەکانی ڤیت منە بەدەوری قەڵاکەداو لێدانیان لێدانێکی کوشندە ۰

بەڵام ئەم پلانەی جەنەڕاڵ ناڤاری لەبەر ئەم هۆیانە سەرنەکەوت :ـ

١ – دووری بنکەی دیان بیان فۆ لە مەڵبەندی سوپای فەرەنسی یەوە لە هانۆی کە دەگاتە دوو سەد میل ،کەئەمەش وای لێ کردن متمانـــــە بکەنە سەر هێزی ئاسمانی بۆ هێنانی ئازووقە ۰

٢ ـ کەوتنی دیان بیان فۆ لە ناوچەیەکی شیوی نزمدا کە چـوار دەوری چیایە ،ئەمەش وای لێ ئەکات کە ئاگری تۆپەکان بەشێوەیەکـــی راستەوخۆ بیان پێکێ ۰

---

(١٦) واتە بەکارهێنانی قەڵای دیان بیان فۆ ۰ ف۰هـ۰م

٣ - هەڵەی هەڵسەنگاندنەکانی جەنەڕاڵ ناڤاری کەوای بـــاوەڕ نەکرد کە ڤیتمنە تۆپی قورسی نیەو ناتوانێت زیاتر لە ٢٠ هـــەزار چەکدار کۆبکاتەوە ،ئەو کاتە لێدانیان ئاسان دەبێت ۰

بەڵام ئەوەی روویدا ئەوەبوو کە ڤیتمنە بەردەوام بـوو لەســەر لێدانەکانی لە لاوس‌دا ۰جەنەڕاڵ جیاب بینی کە ناڤاری هەلێکی لەباری هێناوەتە کایەوە ,بۆ ئەوەی ڤیت منە دەستی خۆی بوەشێنێ ،لەبەر ئەوە دەستی کرد بە کۆکردنەوەی هێزەکانی لە ڤیتنام‌و لاوس بۆ ئابلووقەدانی بنکەکە ، ئەم هێزانە لە بەرزاییەکانی دەوروبەری قەڵای دیان بیـــان فو جێگیربوون ۰ڤیت‌منە توانی تۆپی قورس لە چینەوە وەربگرێت ۰بنکەکە هەر لە رۆژی ٢٠ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٣ەوە تا ئاداری ساڵـی ١٩٥٤ بە ئابلووقەدراوی مایەوە ،کە لەم‌ماوەیەدا جەنەڕاڵ ناڤاری هەستی بە سەرنەکەوتنی پلانەکەی کـــرد ۰

لە کاتی ئابلووقەدانەکەدا ناڤاری ژمارەیەك بەرەی جەنگی کردەوە بۆ ئەوەی سوپای ڤیتمنە خەریك بکات ,بەم بەرانـەوە ئەوســا دەست بەسەراگرتنی قەڵاگە ئاسان دەبێت بەڵام بۆی دەرکەوت کە ڤیتمنە لـــە هەموو لایەکەوە بەرگری دەکات‌و سوپاکەی تەنها ئەو سوپایە نیـــیە کە ئابلووقەی قەڵاکەی داوەو ژمارەی دەگاتە ٨٠ هەزار چەکدار ،بەڵکـو هەموو ڤیتنامی‌یەك سەربازی ئەم سوپایەن ۰ لـە مارسی ساڵـی ١٩٥٤ جەنەڕاڵ جیاب فەرمانی هێرش بردنی راستەوخۆی دەرکرد ۰بـــەم جۆرە دوای هەفتا رۆژ شەرو پێکادان قەڵای دیان بیان فۆ کەوتە دەست ڤیتنامی‌یەکـــان ۰

لە کاتی ئابلوقەدانەکەدا فەرەنسی یەکان پەنایان بردەبەر ووتووێـــن هەر بۆ ئەم مەبەستە لە ٢٦ی نیسان کۆنفرانسی جنێف کرایـــــەوە ،بەڵام ئابلوقەدان هەر بەردەوام بوو تا ئەوەبــوو لــە رۆژی ٦ی ئایاری سالی ١٩٥٤ قەلای دیان بیان فۆ بە تەواوی کەوتە دەستیانو جــەنەراڵ دی کاسترۆ وئەفسەرە سەربازی یەکان بە دیل گیران(١٨) ٠

فەلسەفەی خـەبات

شەڕی یەکەمی ڤێتنامی لە نێوان دوو هێزی ناهاوتا بوو ،هێـزی فەرەنسا کە دەگەیشتە ٢٥٠ هەزار چەکدار ،هێزی فرۆکەوانی خۆی لــە ٥٢٨ بەتالیۆن (وحدة) دەدات ،پایۆرێك (اسطول) لە ٣٩٠ پارچـــەی دەریایی و ٢٦ تیپی تۆپچی پێكهاتووە ،جگە لەمانە ٢٣٠ هەزار لــــە سوپای نشتمانیو بەکرێ گیـراوان پشگیـری یان دەکـــرد ،وولاتـــە یەکگرتووەکانیش دەوری خۆی چاك بینیو ٨٠٪ی خەرجی فەرەنسا کــە دەگەیشتە ٥٠٠ ملیۆن دۆلار پێش کەشی سوپای فەرەنسی دەکـــرد ،ئەمە سەرەرای ئەو تەقەمەنی یەی ئەمەریکا لە سالی ١٩٥١ دەیدا بـــە

---

(١٧) لەبەر ئەوەی بەم شەرە سوپای فەرەنسی لە ڤێتنام دەرپێنـرا ، حکومەتی ڤێتنامی سۆشیالیست لە سالی ١٩٧٨ دا ئەم قەلایــەی کرد بە شوێنەوارێکـی سەیرانگەیـیو پەیکەرێکـی نیشانـــەی سەرکەوتنی لێ دامەزراند ٠
لەو شوێنەو گردەکانی دەوروبەری کە گەورەترین سەرکەوتنـــی مەزنی هێزەکانی ڤێتنامی تیا هاتەدی مۆزەخانەیەکی ســەربازی تیا دامەزرێنراوە ٠ ف٠هـ٠م

(١٨) لەم رۆژە مێژوویی یەدا هۆشی منە ووتی
(هیچ سوپاو چەکێك ناتوانێت زال بێ بەسەر گیانی قوربانی دان لەدلو دەروونی ڤێتنامی یەکان ف٠هـ٠م

فەرەنسا کە دەگەیشتە ٦ هەزار تەن لە مانگێکا ،ئەم ژمارەیە لە سـالی ۱۹٥۳ بۆ ۲٥۰۰۰ تەن بەرزبۆوە ،پاشان ۸۸ هەزار تەن .لـە سەرووی ئەم هەموو یارمەتی‌یانەوە پردێکی ئاسمانی لە نێوان پاپۆری حەوت لـە ژاپۆن‌و فلیپین‌و لە نێوان تۆنکین کرابۆوە بۆ ناردنی یارمەتی‌و ئازووقـە بەشێوەیەکی خێرا .هەروەها ۲٥۰ فرۆکەوانی ئەمەریکـایی لە کـردەوە کوشتاری‌یەکاندا هاوبەشی‌یان دەکرد .تا ئەم هێزە گەورەیەی باسمـان کردن گشتی بـــەرەو ڕووی گـــەلی ڤیێتنام کرابۆوە کـە خاوەنی پارەو چەکێکی زۆر کەم بوون ،کەچی لە کۆتاییدا گەل شـەڕی بـــەلای خـــۆیدا راگێشت .

بێ‌گومان دیاردەی سەرکەوتنی گەلێکی بێ‌دەرامەت لەسەر ئـــەم هێزە بێ‌شومارە کارێکە پێویستی بەشی‌کردنەوە هەیـە .بەلام هیـــچ شی کردنەوەیەك لە ئارادا نیە تەنها ئەوە نەبێت کە ئەم گەلە قارەمانە شەرێکی مەردانەیان کرد کە لەسەر فەلسەفەیەکی تایبەت بنیان لرابـــوو (فەلسەفەی خەبات کردن تا سەرکەوتن). ئەم فەلسەفەیە لە مێشکی سێ مرۆفی ژیرەوە هەلقوولاوە :هۆشی‌منە ئامانجەکانی خەباتی دیاری کـردو هیوا کانی ژیاندەوە .

-ترۆنگ شن : بناغەو هەنگاوەکانی خەباتی داڕشت .

-جەنەڕال فۆنجوین جیاب :ـ بە چەمکی (مفهوم) رێکخستنی دیاری کراو سوپای رێکخستو تا سەرکەوتن سەرۆکایەتی کـــرد .

هۆشی‌منە توانی لە کۆبوونەوەکانی سالی ۱۹۳۹دا بە هاوبەشـی کۆمیتەی ناوەندی پارت ئامانجەکانی گەل دیاری بکات کە بریتی‌یـــە

به رزگاربوون له دەسەڵاتی بێگانه که دەرەبەگەکان دەپارێزێ ،هەروەها زاڵ بوون بەسەر ئەو چەوساندنەوەیەی که له بەرژەوەندی سەرمایەداری فەرەنسیو ژاپۆنی‌یه رزگاربوون له دەسەڵاتی بێگانه به هەنگاوی یەکەم دادەنرێ که هەنگاوەکانی تری بەدوادا دێت وەك چاککردنی کشتوکاڵو دابەش‌کردنی زەویوزارو پێگەیاندنی پیشەسازی ،هەروەها به کارهێنانی سامانی کانەکان بۆ قازانجی گەلو له پێناو بەرزکردنەوەی ئاستی ئابووریو کۆمەڵایەتیو رۆشنبیریو تەندروستی گەلی ڤێتنام له رێگەی هەڵمەتەکانی پێناساندنو هوشیارکردنەوەدا که کادرانو لاوانی پارت له هەزاران گوندی ڤێتنام پێی هەڵسان لەم ئامانجانه گەیشتن گەل نیشکی هاتنەدی ئەم ئامانجانەیان دەبینی که هەزاران ساڵه به درێژایی سەردەمی دەرەبەگایەتیو دەسەڵاتی بێگانه بۆی تێدەکۆشن ٠

بەڵام ترۆنگ شن که ناوی (دانگ ئکسوان کۆ)ی له خۆی نابوو کتێبێکی به ناوی (خەبات سەردەکەوێت) له ساڵی ١٩٤٧ به زمانی ڤێتنامی دانا که خەباتو هێڵەکانی خەباتی تیا دیاری کردووه :ـ

١ ـ ئامانجی خەباتی گەلی ڤێتنام جێبەجێ‌کردنی شادیو ئازادیو رزگاریو دیموکراتیو ئاشتی‌یه له رێگەی دروست کردنی ڤێتنامێکی نوێی یەکگرتوو ٠

٢ ـ ستراتیجیەتی ئەم خەباته خەباتی درێژخایەنه چونکه بەرەنگاری هێزێکی گەورەتر له خۆی له رووی تەکنەلۆجی‌یەوە بووە ،وە پێویسته سوود له کات وەربگیرێ بۆ لێدانی ئەم هێزه لێدانێکی بەش‌بەش له هەر دەرفەتێکی گونجاودا ،وە چاوەروان کردنی گۆرانی رای گشتی فەرەنسیو جیهانی بۆ دژ وەستانی کوشتبار ،که خۆراگرتنی درێژخایەن بناغەی ئەم گۆرانەیه ٠

خەباتی تەواو (نضال متكامل الاجزاء) متمانه دەگـــانه ســـەر نیانی تێکۆشەری تاك که له سوپای تێکۆشەراندا کۆدەبێتەوەو هێزێکیان دەداتێ ،وە پالیان دەنێت بۆ سەرکەوتن • ئەم گیانەش باوەر کردنە بـــە ئامانجەکانو رازیبوونە بە کارکردن• ئەو کاتە مەشقی بەردەوامی گیانیو مەعنەوی دەبێتە بناغەی دروست کردنی تێکۆشەران •

٤ ــ بەهێزکردنی خەبات پێویستی بەکاری سیاسی ناوخۆ هەیـە بۆ بەجێگەیاندنی یەکێتی گەل ،بەلام مەبەست لـــە خەبات لـە دەرەوە بۆ پەكخستنی دوژمنو بێهێزکردنی مەرکەزی سیاسیەتی •

٥ ــ دانانی سیستەمێکی (نظام) ئابووری بەستــراو بە خـەباتەوە ،وەتەرخان کردنی هەموو چالاکیەکی بۆ خزمەتی شۆرش شانبەشانـی پاراستنی پێویستیەکان بێئەوەی زیاد لە پێویست سەرف بکرێ •

٦ ــرۆشنبیریو زانستی لەسەر پلانی نەتەوەیی زانستی میللی بڕوا بەرێوە • ترۆنگ شن خەباتی بۆ سێ قۆناغ دابەش کــــرد :ــ

یەکەم قۆناغی بەرگری ـ: لەم قۆناغەدا دوژمن ستراتیجیەتـــی پەلاماردان بەکاردەهێنێ بۆ داگیرکردنی بنکەکان ،لەبەر ئەوە ئەرکـــی تێکۆشەران لێرەدا پەلەکردنە بۆ دەست بەسەراگرتنی بنکەکان دەست بەسەراگرتنێکی سیاسیو سەربازی ،وە دەبێت واز لـە دوژمن بهێنـرێ با هەر خەریکی چاککردنو دروستکردنی رێگەوبان بێت بۆ مەبەستی هێرش بردنو فراوان کردنی مەیدانی شەڕ •

دووەم : قۆناغی هاوسەنگی هێزەکـــان

لێرەدا هێزەکان هاوسەنگ دەبن ،لەم کاتەدا دوژمن پەنا دەباتـە بەر بەرگری کردن لە ئەنجامی پەلامارە لەناکاوەکانی شۆرشگێران ٠لـەم قۆناغەدا هێزەکانی خەبات ئەو توانایەی نیە کە بەردەوام بێ لەسەســەر رۆیشتن بۆ پێشەوە ،وە پێویستە هەمیشە ئامادەی گەڕانەوە بن بـــۆ شۆێنە بنەرەتی یەکانیان ،هەروەها دەبێت هێرش کردن لەم قۆناغـــەدا بچووك بێت چونکە هەمان کاریگەری هێرشێکی گەورەی هەیە ٠لە هەمان کاتدا دەبێت شۆرشگێران هەولی گرتنی بنکە گرنگەکانی بدەن ،یـــا مەرکەزی ئەو شۆێنە بەهێز بکەن کە بە دەستیانەوەیە ٠

بە شێوەیەکی گشتی ئەم قۆناغە بە قۆناغـی گۆڕانی تـەرازووی هێزەکانو رزگاربوون لە هەندێ کۆسپ دادەنرێت بۆ رێگە خۆش کردن بۆ هێرشی بەرپەچدانەوە ٠

سێهەم :قۆناغی هێرشی بەرپەچدانەوەو بەربلاو (مرحلة الهجـوم المضاد والشامل) لێرەدا تەرازووی هێرشی بەرپەچدانەوەی گشاتـــی ئاوەژوو دەبێتەوە کە تیایدا دەست بە هێرشی بەرپەچدانەوەی گشتـــی دەکرێت ٠لەم قۆناغەدا هێزی سوپای میللی زیاد دەکـاتو سوپـــای دوژمنیش تووشی شکستی دەبێت ئەویش لە ئەنجامـی نزم بوونـەوەی گیانی مەعنەوی لە ناو پیاوەکانیدا ٠گرنگترین خاسیەتی تەکتیکی کــــە پێویستە هێزەکانی گەل ڕەچاوی بکەن توانای ئەم هێزانەیە بـــــۆ کۆبوونەوەی بە پەلەو هەلسان بە هێرشی لە ناکاو پێش ئەوەی هەلسن بە هێرشی رێكوپێك ٠ترۆنگ شن ئەوەی راگەیاند کە ئەم سێ قۆناغـە پەرەسەندنی گشتی پلانی خەبات دەردەخات ،وە دەتوانرێ بـە بـــێ

بارودۆخ‌و ئەنجام‌و تاقی‌کردنەوەکان لەوانەیە درێژخایەن بێ یا ماوەیەکی کورت تیا بمێنێتەوە ٠ئەم پلانە بە تەواوی بەسەر هەر سێ قۆناغەکەی شەڕی هیندی‌چینی تا ئەو کاتەی قەڵای دیان بیان فۆ گیرا جێ‌بەجێ بوو ٠وە ئەو دەسکاری‌یەی لەم پلانە کرا دەگەڕێتەوە بۆ دۆخی هێزی دوژمن‌و بەردەوام بوونی دەستگیرۆکردنی بە سەربازو چەك‌و ئازووقە لەلایەن هێزە گەورەکانی وەك ئەمەریکاوە ٠

بەڵام جەنەڕاڵ جیاب بایەخی بە کاری سیاسی لە شەڕدادا ،وە پێویستی ئاراستەکردنی شەری ئاراستە کردنێکی سیاسی‌و سەربازی پێکەوە دووپات کردەوە چونکە کاتێك ئاستی سەربازی دوژمن بەرز دەبێت گەل ناچار دەبێت بە دوای هۆیەکی بەرزبوونەوەدا بگەڕێت کە ئەویش هۆی سیاسی‌و مەعنەوی‌یە ٠جیاب ئەم سێ قۆناغەی بەست بە قۆناغێکی گرنگی پێش دەست پێ‌کردنی خەبات کە لە کاتی خەباتیشدا هەر بەردەوام دەبێت ،ئەویش قۆناغی خۆئامادەکردنی تەواوی ماددی‌و مەعنەوی‌یە ٠

ئەوەی لەسەر گەل پێویستە ئەمانەن :ـ

١ ـ بنیات‌نانی بنەمایەکی رەوشت بەرزی کە تیایدا تێڕوانینی گەل‌و تێروانینی تاك یەك بگرێتەوە ٠٠

٢ ـ بەرەپێدانی بەروبوومی ماددی بە بەر هەم هێنان‌و سۆگەرکردنی یارمەتی وولاتە دۆستەکان ٠

٣ ـ هێنانەکایەوەی بارێکی دەولەتی گونجاو بۆ شەڕ کە تیایدا بتوانرێ ڕاو سۆزی گەلانی دۆست رابکێشرێ ٠

٤ ـ بەهێزکردنی گیـانی مەعنەوی سوپای گـەل‌و بنیات‌نانـی باوەڕکردن بە سەرکەوتن لە دڵ‌و دەروونی گەلدا ·

سەرەڕای ئەوەی جیاب ئەم بناغە پێویستی‌یانەی سەرکەوتنی دانا، بەڵام لە ساڵی ١٩٥١ هەڵەی کرد لە لێدانی دوژمن پێش ئەوەی هـەموو لایەنەکانی قۆناغی خۆئامادەکردنی ماددی‌و مەعنەوی تەواو بووبێ ، نەبەر ئەوە گەڕایەوەو لە ساڵی ١٩٥٣ دووبارە خۆی ئامادەکردەوە بۆ لێـدانی دوژمن ·

سەرەتاکانی (مبادیء) جـەنەڕاڵ جیـاب تەنها بەدیاری کردنـی قۆناغەکانی خەباتەوە دیاری‌کردنێکی ستراتیجی نەوەستا بوو ، بەڵکـو بایەخی بە ڕێکخستن‌دا کە بەردەوامی خـەبات تا ڕاکێشانی جەنگـەکە مسۆگەر دەکات ·

پێش ساڵی ١٩٥٠ تەنها سوپای نیزامی هەبوو کە لە سەربازگەکان مەشقیان دەکرد ، بەڵام لەو ساڵـەوە هێزەکانی خەبات بۆ سێ بەشـ دابـەش کرا :

١ ـ نیزامی‌یەکان : تەنها بۆ شەڕکردن تەرخان کرابوون‌و لـە سەربازگەکاندا دەژیان ·

٢ ـ ناوخۆیی‌یەکان : دوای ئەوەی لـە سەربازگەکـان مەشقیان پێدەکرا کاری شەڕیان پێدەسپاردن · لەپاڵ بەرگری‌کردن‌و هێرش بردن مەشقیان بە هێزە میللی‌یەکانیشن دەکـرد · ئەمانـە لـە هەرێمـە جۆربەجۆرەکاندا دەژیان ·

٣ – هێزی میللی : ههموو لادێکان پڕبوون له تێکۆشهران که بـه ڕۆژ له کێلگهکان ئیشیان دهکردو به شهو چهکیان ههڵدهگرت بۆ هێرش بردنه سهر دوژمن ٠

له ئهنجامی ئهم ڕێخستنه نوێیهدا دهڵتای سووری ناوچهی تۆنکین که فهرهنسییهکان تیایدا نیشتهجێ ببوون بووه ناوچهیهکی خهبات ، وه دهست بهسهرا گرتنی فهرهنسییهکان له ناوچهگه زۆر رووکهش بوو ٠

بهم جۆره خهباتی گـــهلی ڤێتنـــام پشتی دابووه فهلسهفهیهکـی تایبهتییهوه که بریتی بوو لـــه بهستنی خهباتی سیاسی بـــه خهباتـی عهسکهرییهوه ، بۆ ئهوهی گهل توانایهکی مهعنهوی بهرز پهیدا بکاتو هاوسهنگ بێت لهگهڵ ئهو پێشکهوتنه تهکنهلۆجییهی دوژمن٠سهرهڕای ئهمهش خهبات لهسهر پلانێکی قۆناغی دانرابوو کـــه بهرهو سهرکهوتنی تهواو دهچێت ، ههروهها خۆراگرتنو رازی بوون به خهباتی درێژخایـهن تا سهرکهوتن ٠

ئهو رێکخستنانهی جیاب خستیه خهباتهوه کارێکی گهورهی کـــرده سهر یهکێتی گهلو سوپا که به جێبهجێکردنێکی ووتهکانی ترۆنگ شن دهژمێردرێ که دهڵێت خهبات متمانه دهکاته سهر یهکێتی چونکه پهیوهندی گهلو سوپا وهك ماسیو ئاو وایه ٠

ئهگهر ئهمه فهلسهفهی خهباتیان نهبوایه کـه لهسهر یهکێتی نێوان گهلو سوپا ، سیاسهتو خهبات بنیات نرابوو ئهم سهرکـــهوتنه بـهدی نهئههێنرا که به ڕاونانو دهرکردنی ئیمپریالیزمی فهرهنسی له خاکـــی ڤێتنام کۆتایی هات ٠

کۆنفرانسی جنێڤو ئەنجامەکانی

بەستنی کۆنفرانسەکـــە :

ڕای گشتی جیهان شەڕی فەرەنسی‌یەکانیان لە ڤێتنام بە شەڕێکی چەپەڵ دەزانی، تەنانەت گەلی فەرەنسی بەم دوژمنکاری‌یە ڕازی نەبوون. بەم جۆرە بارودۆخ لەباربوو بۆ هەڵسان بە جێ‌بەجێ‌کردنـــی ئاشتی لــــە ڕۆژهەلاتی دووردا . لە کۆڕێکی چوار دەوڵەتە گەورەکان « ئینگلتەرە ، فەرەنسا ، ئەمەریکا ، یەکێتی سۆڤیەت»لە کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٥٤ بڕیاردرا کە کۆبوونەوەیەکی تر ببەسترێ بۆ لێکۆڵینەوە لە گیروگرفتی کۆریاو ڤێتنام کـــە ئەو چواردە دەوڵەتـــە بەشداری تیا ئەکـــەن کـــە بەرژەوەندی هاوبەشیان لە هەر دوو گیروگرفتەکەدا هەیە . لە ئەنجامدا بڕیار درا کە ئەم کۆبوونەوەیە لە ٨ی ئایار لە شاری جنێڤ ببەسترێ. بە ڕێکەوت ئەم ڕۆژە بوو بە ڕۆژی دوای ڕووخاندنی قەڵای دیان بیان فۆ بە دەستی هێزەکانی ڤیتمنە . باڵەپەستۆی گەلی فەرەنسی گەیشتە ڕادەیەك وای لە وەزارەت کرد کە واز بهێنێ‌و وەزارەتێکی نوێ بە سەرۆکایەتـــی (ماندیس فرانس) دابمەزرێنرێ . حکوومەتی نوێی فەرەنسا بە هەموو پەرۆشێکەوە بۆ ئاشتی لە ناوچەکـــە چـــووە کۆنفرانسی جنێڤەوە دوای ئەوەی تووشی زیانێکی ماددی‌و مەعنەوی زۆر بوو بە دەستی سوپای گەلی ڤێتنام سەرەڕای ئابڕوو چوونی .

لەم کۆنفرانسە ئەم دەوڵەتانە بەشداری‌یان تیا کرد بەریتـــانیا ،یەکێتی سۆڤیەت ، چینی‌میللی ،شانشینی لاووس ،شانشینی کەمبۆدیـا ،کۆماری ڤێتنامی دیموکرات (ئەو حکومەتەی هۆشی‌منە سەرۆکایەتـــی دەکرد) ،حکومەتی دوەڵەتی ڤێتنام (ئەو حکومەتەی باودای لە سایگـــۆن

سەرۆکایەتی دەکرد) ،هەروەها وولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاش بەشداری کرد لە دواییدا هەلویستێکی تایبەتی وەرگرت ·

کۆنفرانسی جنێف بەنیسبەت ڤێتنام بە ڕێکەوتنی هودنەو ئاشکرا کردنی دوا بڕیاری جنێف کۆتایی هـات ·

ڕێکەوتنی هودنەو دوا بڕیار

یەکەم ڕێکەوتن لە ٣٠ی تەمموزی سالی ١٩٥٤ مۆرکرا کە لایەنی فەرەنسی جەنەڕال (دلتبل) ،وە لایەنی ڤێتنامی (تاکونگ) بەشداری ڕێکەوتنەکەیان کرد·حکومەتی ڤێتنام نارەزایی دەربڕی دژی ڕێکەوتنی هودنە چونکە فەرەنسا بە تەنها مۆری ڕێکەوتنەکەی کردبوو ،بەلام هیچ بایەخێك بە نارەزایی دەربڕینەکەی ڤێتنام نەدرا ·

بەپێی ماددەی یەکەمی ڕێکەوتنی هودنە پێویستە هەریەك لە هێزەکانی فەرەنسیو ڤیتمنە لە هێلی ١٧ی باکوور بکشێنەوە ،بە جۆرێك کە هێزەکانی فەرەنسا بۆ باشووری ئەم هێلە بکشێنەوە ،وە هێزەکانی ڤێتمنە بۆباکووری هێلەکە ·حوکمو بەڕێوەبردن لە هەر بەشێك لەم بەشانە کە هێلی ١٧ی باکوور لێکیان جیا ئەکاتەوە بەدەست ئەو لایەنەوە دەبێت کە بە پێی ڕێکەوتنامەکە دەستی بەسەرا دەگرێت ·وە بە گوێرەی ماددەی چواردەش دەبێت هەریەکەیان واز لە کاری دژواری یا ملهوڕی ئەو کەسو دەستانە بێنن کە لە پێش ڕێکەوتندا لەگەل لایەنی بەرامبەر هاوکارییان کردووە ،وە هەریەکەیان دەبێت یارمەتی لایەنەکەی تر بدات لە کۆچکردنی ئەو کەسانەی ئارەزووی کۆچکردنیان هەیە بۆ ناوچەی لایەنەکەی تر · هەروەها بە پێی ماددەی

پانزه دەبێ چەریەکەیان ڕێ لە کـردەوەی تالآنو تێـکدانو ئازاردانـــی شارنشینەکان بگرن ،دەبێ ماڵ وگیانیان لە مەترسی بپارێزرێ ،جگـــە لەمانە نابێت دەستکاری ڕژێمەکانی بەڕێوەبردنی ناوخۆ بکرێ ٠

بەلآم هەردوو ماددەی ١٧ ، ١٨ قەدەغەی ئەوە دەکات کە نابێت هیچ جۆرە چەکو سەربازێك ڕوو لە بەشی باکوورو باشوور بکەن ،وە نابـێ هیچ جۆرە بنکەیەکی سەربازی نوێ لەم دوو بەشەدا دابنرێ ٠

ماددەی نۆزدەش ڕێگا نادا کە هیچ دەوڵەتێکی بێگانـە بنکـــەی سەربازیو سیاسەتی دوژمنکاری بەکاربهێنێ ٠

ماددەی ٢٩ و ٣٤ یش لە کاری کشانـەوەی هێزەکان لە ژێـــر سەرپەرشتی دەوڵەتان دەدوێ کە دەبێ نوێنەرانی هیندو پۆڵەندەو کەنەدا لە دەستەی سەرپەرشتیکەردا بەشداری بکەن ٠

دوا بڕیار (الاعلان النهائي)کە لە ڕۆژی ٢١ی تەممووزی ساڵی ١٩٥٤ دەرکرا دەستی بۆ ڕێکەوتنی هودنەی نێوان کۆماری ڤێتنامو فەرەنســا ڕاکێشەت کە قەدەغەی ناردنی هەموو جۆرە چەکێکی سەربازیو شـەڕی بۆ ڤێتنام دەکرد ،هەروەها قەدەغەی چوونی هەر بەشێك لەو دوو بەشـە بۆ ناو پەیمانە سەربازییەکان کرد ،وە بڕیاری دوورکـەوتنەوە لـــە سیاسەتی دوژمنایەتیدا کۆنفرانسەکە دانی بەوەدانا کە ئەمە ڕێکەوتنێکی سەربازییە ،وە هێڵی دابەش کردنە ١٧ی باکوور هێڵی هودنەیە نـەك سنوورێکی سیاسی نێوان دوو دەوڵەت ،بەڵکـــو یەکێتیو ئازادیو ڕزگاریو سەربەخۆیی دوا ئامانجە کە ئەو هەڵبژاردنە دەیهێنێتەدی کـە لە تەممووزی ساڵی ١٩٥٦ لە ژێـر چاودێـری لیژنەیەکـی دەوڵەتـــی جێبەجێدەکـــرێ ٠

دەوڵەتانی بەشدار پەیمانیاندا کە بە چاوی ڕێزەوە وەکـــــو دەوڵەتێکی تەواو سەیری یەکێتی ڤێتنام بکرێت ٠ هەروەها رایان گەیاند کە پێویستە قەدەغەی دەستخستنە کاروباری ناوخۆی ڤێتنام بکـــرێ ،وەلە ڕێگەی لیژنەیەکی دەوڵەتی‌یەوە گفتوگۆ بکرێ دەربارەی هەرچی‌یەك پەیوەندی بە ڤێتنامەوە هەیە بۆ کارکردن بە بەندەکانی ڕێکەوتنەکە ٠

گرنگترین شت کە لە دوا بڕیاردا هاتبوو ئامادەیی فەرەنســـا بوو بۆ کشانەوە لە زەوی‌یەکانی ڤێتنام‌و لاوس‌و کەمبۆدیا لە هەر کاتێك‌دا کە حکومەتەکانی ئەم دەوڵەتانە داوابکەن ،وەپەیمانـــیدا کە ڕێـــزی سەربەخۆیی‌و یەکێتی ئەم زەوی‌وزارانە بگرێت ٠

هەموو دەوڵەتانی بەشدار مۆری بەیمانەکەیان نەکرد ،بەڵام هەشت دەوڵەت لە کۆتایی کۆنگرەکە بەم ڕێکەوتنە رازی بوون کۆماری ڤێتنامی سەربەخۆش ڕەخنەی لەم بڕیارە گرت‌و دژی هودنەی کاتی‌و مۆرکردنـی ڕێکەوتنەکە وەستا چونکە ڕای حکومەتی ڤێتنام یان نوێنەرەکەی لـــە کۆنگرەکەدا وەرنەگیرا ،وە بڕیاری‌دا کە ڕێگە نەدا هیچ جۆرە کارێ بکرێ کە پەیوەندی بەم ڕێکەوتن نامەوە هەبێت ،وەخۆی لێپرسراوە لە مانـــــە بیرۆزەکانی گەل‌و یەکێتی زەوی‌یەکانـــــی ٠

بەڵام وولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بەشداری دەرکردنی بڕیارەکەی نەکردو ڕەخنەی لە هەریەك لە ڕێکەوتن‌نامەکەو دوا بڕیار گرت جگـــــە لە ماددەی ١٣ی ڕێکەوتننامەکە نەبێت کـــە قەدەغـەی کـاری دژوارو هەڕەشە کردن دەکات ،ئەوەیشی ئاشکرا کرد کە هەر کارێك دژی ئـــەم ماددەیە بکرێت بە کارێکی دوژمنانەی دەداتە قەڵەم‌و مانای هەڕەشە کردنە لە ئاشتی جیهـــان ٠

وە دەبێ هەڵبژاردنیش لە ژێر چاودێری دەوڵەتان بکرێت ٠

ئەوەی جێگەی تێبینی یە لەم ڕێکەوتنەدا ئەوەیە کە ناوەڕۆکەکانی هیچ ئەلێیکیان بۆ دانانان بە دەسەلاتی تەواوی هەریەك لە دوو حکومەتی ئیتنام بەجێنەهێشت ٠وە ئەو حکومەتەی کە بارودۆخی تیادا جێگیر دەبێ ئەو حکومەتەیە کە بە پێی هەلبژاردنی سالی ١٩٥٦ دروست دەبێ ،ئەم دابەش کردنەش دابەشکردنێکی کاتی یەو هەندێ زرووفی سەربازی ناچاری کردن کە پەنا بۆ ئەم کارە بەن ٠

بەم جۆرە هەر لە رۆژی ٢١ تەمموزی سالی ١٩٥٦ باری ڤێتنام لە دوو شێوەدا دەرکەوت : ـ

یەکەم: دەکەوێتە باکووری هێلی پانی ١٧ی باکوور کە بریتی یە لە ڤێتنامی باکوور (ڤێتنامی دیموکراتی میللی)و ڕووبەرەکەی دەگاتە ١٦٤ هەزار کم٢ ،وە ژمارەی دانیشتوانیشی دەگاتە ١٤ ملیۆن سەر ٠

ئەم بەشە لە بەرزایی یەکانی باکوور پێك هاتووە کە لە گەل چین و لاوس هاوسنوورە ،وە بە (ڤیت باك)و (تای باك)و دەشتی تۆنکین ناسراوە٠ لەم بەشەی باکوور حکومەتێکی سۆشیالیستی دیموکراتی دامەزرا کە ڕووی لە بنیات نانی ژیانو ڕۆیشتن لەسەر ڕێگەی گۆڕان کاری سۆشیالیستی بوو ٠

دووەم دەکەوێتە باشووری هێلی پانی ١٧ی باکوور کە بریتی یە لە ڤێتنامی باشووری و ڕووبەری ١٧٠٢٣٠ کم٢ یە ،وە دانیشتوانیشی خۆی لە ١٦ ملیۆن سەر دەدات ٠

لەم بەشەدا ئەو سەرۆکانە حوکمیان گێرا کە کلکی رۆژئاوان ٠ ئەم حکوومەتە لە سەرەتاوە بە باوداى دەستی پێ کرد ،ئنجا بە دامەزراندنى حکوومەتی بەکرێ گیراوی ئەمریکا (نجودن دیم) ،پاشان گەلێ کودەتای سەربازی یەك لەدوای یەك روویدا کە هەمووی لە بەرژەوەندی ئەمریکای خوێن خــۆر بوو(١٩) ٠

---

(١٩) لەمانگی تەمموزی سالی ١٩٥٤ هۆشی منە پێش گەڕانەوەی بــۆ هانۆی ووتی (ئاشتی مانای ئاشتی هەتا هەتا ناگەیەنێت) ٠
ئەویشی بۆ گەل ڕوون کردەوە کە) خەبات لە پێناوی پتەوکردنــی ئاشتیو گێرانەوەی یەکێتی هەردوو بەشەکەی وولات ، وەبەجــێ گەیاندنی سەرکەوتنی تەواوو دیموکراتی خەباتێکــی قورســو درێژخایەنــــە) ٠
دەبێ باکوور بکرێ بە بناغەو ڕەگی هێزە شەڕکەرەکانی تێدابێ ،ناتوانرێ مالێك پتەو بکرێ ئەگەر بناغەکەی بەهێز نەبێت ،دارو درەخت گەورەنابێو گەشە ناکات ئەگەر بێتوو رەگەکانی بەهێــز نەبێ ، دەبێ بەهەموو هێزێکمانەوە کۆشش بکەین بۆ بەهێزکردنی باکوور کە هێزو پێشکەوتنی بداتێ) ٠

ژیان لە ڤێتنامی دیموکراتی میللی «ڤێتنامی باکوور»

بنیـــاتی رامیـــاری :

لە گرنگترین ئەنجامەکانی کـۆنفرانسی جنێڤ جێگیربوونـــی حکوومەتی ڤیتمنە بوو لە باکوور ٠ بە مۆرکردنی رێکەوتن‌نامەی هودنـــە بە شێوەیەکی رەسمی دان بە کۆماری ڤێتنامی دیموکراتی نرا کە خاوەنی ١٦٤ هەزار کم٢یەو ٥ر١٤ ملیۆن مرۆڤی تیا دەژێ (بەپێی سەرژمێری سالی ١٩٦٢) ٠

لە سالی ١٩٤٦ ڤیتمنە توانی لە دروستکردنی حکومەتێکـــی سەربەخۆ سەربکەوێ ٠ هەر لەوکاتەوە دەستی کرد بە پـەرەسەنـدن ،ئەوەبوو لە سالی ١٩٥٤ خوێنەرێکـی ڤێتنامـی بەشداری کۆنفرانسـی جنێڤی کـردو رێکەوتن‌نامەی هودنەی مۆرکـــرد ٠ ئیتر لەوساتـەوە بەشێوەیەکی رەسمی دان بە ڤێتنامدا نـــرا ٠

بەندی یەکەمی دەستووری ڤیتمنە کە لە ٣١ی کانوونی یەکـــەمی سالی ١٩٥٩ دەرچوو بە ئاشکرا رای گەیاند کە هەردوو ڤێتنـــــام یەك بەشەو لێك جیانابێتەوە ٠بە پێی ئەم دەستوورە پەرلەمانی یەکەم هەلبژێردرا ٠وە لە ١٥ی تەمموزی سالی ١٩٦٠ پەرلەمان هەلســـا بە هەلبژاردنی هۆشی منە بەسەرەك وەزیرانی ڤێتنـــام ٠

لە کۆنفرانسی سێهەمی پارتی سۆشیالیستی ڤێتنامی بریـــاری پلانی پێنج سالە دەرکرا (١٩٦١ ـ ١٩٦٥) ٠بە گوێرەی ئەم پلانـــــە دەستکرا بە بنیات‌نانی پرۆژەکانی پەرەپێدان لە بواری پیشەســـازیو کشتوکالیو رۆشنبیری بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی گوزەرانی دانیشتوان ٠

له پێشەکی پلانەکەدا هاتووە کە (مەبەستی سەرەکی لە پێنــــج ڕەگەزی پلانەکە بریتی‌یە لە بەهێزکردنی ڤێتنامی دیموکراتی‌و کارکردن‌و خەبات کردنە بۆ جێ‌بەجێ‌کردنی ئامانجێکی نشتمانی مەزن کە ئەویشــ یەک‌گرتنی هەردوو بەشی وولاتە) .

بۆ پتەوکردنی ڕژێمی سۆشیالیستی‌و زاڵبوون بەسەر پاشماوەی چەرخە ئیمپریالیستی‌یەکان پێویستی بە زاڵ‌بوونە بەسەر کۆنەپەرستان‌و دەرەبەگ‌و سەرمایەدارو بیروقراتی‌یەکان ،بۆ ئەم مەبەستە ڕژێمێکــــی تایبەتی دانرا کە پێیان دەووت (فات دۆنگ) کە بەو پێیە ژمارەیــەک کادر پێکەیەنرا بۆ کارکردن لە لادێکان بۆ هوشیارکردنەوەی جوتیاران‌و ئاشکرا کردنی خراپەکاری خاوەن ملکەکانی پێشوو ،وە دەبێت گشت دەرەبەگ‌و سەرمایەدارەکان بهێنرێنە بەردەم دادگای گەل بۆ موحاکەمە کردنیان بە پێی ئەو تاوانانەی بە سەریاندا دادەسەپێت .

ئەوانەی لایەنی شۆرشیان نەئەگرت لە سوپاو کاروباری میــــری دەرکران ،هەروەها ئەنجوومەنە میللی‌یەکان (المجالس الشعبية) دامەزراو ئەو کاراتەی گرتە خۆی کە لە چەرخی ئیمپریالیستی‌دا بیروقراتی‌یەکان گرتبوویانە خۆیان ،جگە لەمانە هێزی میللی هاتە کایەوە کە لـــــە جوتیاران پێک‌هاتبوو بۆ بەرگری ناوخۆیی .

کادرەکانیش دەوری خۆیان باش بینی لە هوشیارکردنەوەی میللــی ،وە هەر تاکێکی کۆمەڵ بوو بە ئەندام لە ڕێکخراوێــک لە ڕێکخــــــراوە ئاسۆیی‌یەکانی پارت (المنظمات الافقية للحزب) وەک ڕێکخراوی ئافرەتان‌و کشتوکاڵی‌و کرێکاران‌و قوتابیان ...هتد .ئەم ڕێکخراوانە بیروباوەری شورشیان بڵاودەکردەوە تا لە کۆتایی‌دا دژ شۆرشەکان بە تــــەواوی لەناوبران‌و گەل لە یەک ئاستدا یەکی گرت ،ئەویش ئاستی گــــوڕان بەرەو سۆشیالیستی بوو .

ژیانی ئابووری

ماوەی نێوان سالی ١٩٤٥ ـ ١٩٥٤ بەوە جیادەکرێتەوە کە شەڕی رزگاری یەکەمی تیا کراو هەموو چالاکی‌یەکی ئابووری بۆ خزمەتی شەڕ بەکارهێنرا ، وە چالاکی ئابووری‌یان بە تەواوکەری شەڕ ئەژمارد ٠

سەرەڕای ئەو شەڕە نارەوایەی بەسەر گەلدا سەپێنرا بوو زیادی‌یەکی تەواو لە بەرهەمهێناندا بەدی‌ئەکرا ،بۆ نموونە لە بەرهەمهێنانی کشتوکالی‌دا رووبەری زەوی‌یە کێلراوەکان لە ١٨ هەزار هکتارەوە لە سالی ١٩٤٤ بۆ ٣٥٧٠٠ هکتار لە سالی ١٩٥٢ بەرزبۆوە بێ‌گومان ئەم بەرزبوونەوە گەورەیەی بەرهەم هێنان لە بنەرەتدا دەگەڕێتەوە بۆ چالاکی‌یەکانی گەل کە بۆ خزمەتی شەڕ تەرخان کرابوو ،ئەویش بەهۆی ئەو باوەرە بەتینەی بە شەڕی چارەنووسیان هەبوو کە پال بە هەر تاکێك لە تاکەکانی گەلەوە دەنێت بۆ بەشداری کردن لە شەڕی چارەنووس ٠

حکومەتی ڤێتنامی دیموکراتی دەستی کرد بە بنیات‌نانی ژیانی ئابووری گەلی ڤێتنامی باکوور لەسەر بناغەی سۆشیالیستی کە ئامانجی زال‌بوونە بەسەر پاشماوەی سەرمایەداری‌و دەرەبەگایەتی ،وە جێگرتنەوەی بەرهەم هێنان و دابەش‌کردنی سۆشیالیستی (الانتاج والتوزيع الاشتراكي)جێگەی رژێمی سەرمایەداری کە تیایدا دەبێ پشت بە توانای گەل‌و کۆمەکی وولاتە سۆشیالیستەکان ببەسترێ ٠

بنیات نانی ژیانی ئابووری بە سێ قۆناغی سەرەکی تێپەڕی کە لە سالی ١٩٥٥ ـ ١٩٦٥ی خایاند :ـ

یەکەم : قۆناغی دووبارەدروست کردنەوەی ژیان (مرحلة اعـادة الحیـــاة) (١٩٥٥ ـ ١٩٥٧) ٠لەم قۆناغەدا یاسای چاککردنی کشتوکالی جێبەجێ کرا ،ئەویش بەهێنانە کـایەوەی (هەرەوەزی کشتوکالـــی سۆشیالیستی)کە لە کۆتایی ئەم قۆناغەدا ٤٠٪ی کشتیارەکانی گرتــە خۆی ٠لە ساڵی ١٩٥٧ لەژێر سێبەری هەرەوەزی کشتوکالی بەرهـــەم لەچاو ساڵی ١٩٥٥دا بەڕێژەی ٦٤٪ زیادی کرد ٠

حکومەتی ڤێتنامی دیموکرات بارمەتـی وولاتانـی سۆشیالیستو یەکێتی سۆڤیەتی پێگەیشت بۆ دووبارە بنیات نانەوەی ئەو کارگەیانەی کە فەرەنسی یەکان لە کاتی شەڕی رزگـاری یەکەم تێکیـــان دابـوو ٠ هەروەها لەم قۆناغەدا نرخی شتوومەکی بەرهەم هێنراوی کارگـــــە ناوخۆیی یەکان بەرێژەی ٥٤٤٪ بەرزبووەوە ، دەبینین لە ساڵی ١٩٥٧ نـەم نرخە ٤٦٫٧ ملیۆن دۆنگ بوو کەچی لەساڵی ١٩٥٤ بـوو بە ٣٨٫٥ ملیۆن دۆنگ هەروەها بەنیازی زاڵبوون بەسەر هەموو بـەرماوەیەکـــی سەرمایەداریو چەوساندنەوەی سەرمایەداری لە وولاتدا ، حکوومـەت هەڵسا بە دەرکردنی جۆرە دراو (عملة) یکی نوێ کە بە (دۆنگ) ناسرابوو٠

لەبارەی هاتوو چۆشەوە حکوومەت بایەخێکی زۆری بە هێڵـــی ئاسنینو ووشکاییو هاتوو چۆی ئاوی دا بەنیازی بەکارهێنانیـــــان لە خزمەتی بەرهەم هێنان ٠

سەرەڕای ئەمانە حکوومەتی شۆڕش هانی سەرمایەداری نشتمانی دا بۆ بەشداری کردن لە بەرهەم هێنانی پیشەسازیو بازرگانی ناوخۆو

بەشێك لە بازرگانی دەرەوە(٢٠) ٠

ئەم قۆناغە سەرەڕای دووبارە بنیات نانەوەی ئابووری وولات هەندێ گۆڕان کاری پێشکەوتن خوازانەشی گرتە خۆی کە بووە ریگا خۆش کەری گۆڕانکاری سۆشیالیستی ٠

دووەم : ١٩٥٨ ــ ١٩٦٠ قۆناغی گۆڕانکاری سۆشیالیستی (مرحلة التحول الاشتراكي)

لەم قۆناغەدا بایەخێکی زۆر بە کشتوکاڵ درا چونکە کشتوکاڵ بەکۆڵەکەی ژیانی ئابووری دادەنرێ ، ئەویش بەچاك کردنی ریگە کشتوکاڵی یەکان وپتەوکردنی هەرەوەزی یە کشتوکاڵی یەکان ٠

ئەم قۆناغە وەنەبێت پەرەسەندنی بەرهەمی پیشەسازیو پیشەسازی یە دەستکردە ناوخۆیی یەکانی فەرامۆش کردبێت ، بەڵکو لە هەرەوەزی یەك یا ریکخراوێك کۆیانی دەکردەوە بۆ مەبەستی بەرهەم هێنان یان بەرهەم هێنانو بازاڕکاری رووترین بەڵگەی پەرەسەندنی بەرهەم هێنان لەژێر سێبەری گۆڕانکاری سۆشالیستی ئەو زیادی یە یە کە لە بڕی ناردنە دەرەوە دەبینرێ ٠ بەڵام هێنان (استیراد)ی هۆیەکانی بەرهەم هێنان (وسائل الانتاج) لە ساڵی ١٩٦٠ دا گەیشتبووە ٨٧٪ی سەرجەمی نرخی شتوومەکە هێنراوەکان ، کە ئەمەش بایەخ دانی شۆڕش دەگەیەنێ بەپیشەسازی قورس کە رێژەی هێنان لەو

(٢٠) لە وولاتانی تازە پێگەیشتوودا (الدول النامية) کاتێك رژێمێکی سۆشیالیستی دێتە سەر تەخت ناتوانرێ یەکسەر هەموو بەشەکانی بەرهەمهێنان بگۆردرێ بۆ کەرتی سۆشیالیستی (القطاع الاشتراكي) ، بەڵکو لە سەرەتادا دەبێ شان بەشانی بۆرژواکانی وولات لە بەرهەم هێناندا کاربکات ٠ بەڵام دوای ئەوەی ئابووری وولات بەرادەیەکی زۆر چاك بەرزدەبێتەوە ئەوسا دەبێ سەرمایەداران بەرەبەرە لە بەشەکانی بەرهەمهێنان بکشێنەوە ٠

شتوومەکە قورسانە گەیشتبووە ١ر٢٥٪ی سەرجەمی هێنراوەکان لـەو سـالەدا ٠

لە ئەیلوولی سالی ١٩٦٠ دا کۆنفرانسی پارت بریاری پلانی پێنج سالەی (الخطة الخمسية)ی ئاشکرا کرد کە لەسەر ئەم بناغانە بنیات نرابـوو :ـ

١ ـ پەرەپێدانی پیشەسازی شان بە شانی کشتوکالی ، وە زیـاد کردنی کارگەکانی پیشەسازی قورس‌و بایەخ دان بە ریگەکانی هاتووچۆ ، هەروەها بایەخ دان بە بازرگانی کە کەرتی گشتی‌و هەرەوەزی‌یەکـان (القطاع العام والتعاونيات) بەرێوەی بـەرن ٠

٢ ـ بەجێ گەیاندنی گۆران کاری تەواوی سۆشیالیستی لـــە مەیدانی کشتوکال‌داو گەشەپێدانی ئەو پیشەسازی‌و بازرگانی‌یـەی کە کەرتی تایبەتی بەرێوەی دەبات بۆ رژێمێکی هەرەوەزی تەواو یـا گۆرانی بۆ کەرتی گشتی لەگەل ریکخستنی پەیوەندی نێوان ملکـداری هەرەوەزی‌و کۆمەلیەکان ٠

٣ ـ بەرزکردنەوەی ئاستی رۆشنبیری‌و فێرکردنی گەل ، چونکە بەیەکێك لە هۆکارەکانی (وسائل) زۆرکردنـی بەرهـەم دادەنـرێ ، وە بایەخ‌دان بە لێکۆلینەوەی زانستی‌و پەرەپێدانی تەکنەلۆجی ٠

٤ ـ بەرزکردنەوەی ئاستی گوزەرانی چینی کرێکارو زۆرکردنـی خزمەت‌گوزاری کۆمەلایەتی‌و خۆش‌گوزەرانی ، وە دامەزراندنی ژیانێکـی نوێ لە شارو لادێ ٠

٥ ـ بەهێزکردنی هۆکارەکانی بەرگری سەربازی لە وولات بۆ پاراستنی دەستکەوتەکانی ئابووری‌و پیشەسازی بۆ خۆ ئامادەکردن بۆ شـــەڕی داهاتوو کە ئامانجی گێڕانەوەی یەکێتی وولاتە ۰

لە ساڵی ۱۹٦٥ کە کۆتایی بە پلانی پێنج ساڵە هات ، ڤێتنامـی دیموکراتی پێشکەوتنێکی فراوانی لە بەرهەمی پیشەسازی بەخۆیـــەوە بینی ، هەروەهـا هەرەوەزی‌یـە سۆشیـالیستی‌یەکـان (التعاونیـات الاشتراكية) باڵی بەسەر بواری کشتوکاڵ‌و کەرتی تایبەتی (قطاع خاص) بازرگانی‌و پیشەسازی کێشا ، جگە لەمانە کەرتی دەوڵەتیش مەرکەزی خۆی لە بەرهەم هێنان‌و بازاڕکاری‌و بازرگانی دەرەوەدا پتەو کرد ۰

ڕۆشنبیری‌و فێرکردن

ترۆنگ شن خاوەن بیری سۆشیالیستـی پارت لـە ڤێتنامـــی دیموکراتی دەڵێ :ـ (ڕۆشنبیری ڕەگەزێکی گرنگە لە ڕەگەزەکـــانی بەرگری‌و خۆڕاگرتن کە گەلی ڤێتنام ناچار دەکات لەژیانی ڕۆشنبیری‌دا لەسەر دوو هێڵی تەریب بڕوا کە ئەمانەن :ـ

١ : زاڵ بوون بەسەر پاشمـاوەی ئـەو ئاژاوە ڕۆشنبیری‌یـــەی فەرەنسی‌یەکان لە وولاتدا هێناویانەتە کایەوەو کردبوویان بە بناغـەی دوژمنکاری‌یان بۆ سەر وولات

٢ : دامەزراندنی ڕۆشنبیری‌یەکی ڤێتنامی بنەڕەت کە لەگەڵ ژیانـی دیموکراتی نوێ‌دا یەك بگرێتەوە)

بەم جۆرە (دەست گرتن بەوەی نشتمانی یەو دوورکەوتنەوە لەوەی بێگانەیە) بوو بە دروشمی ژیانی رۆشنبیری (٢١)

هەروەها ژیانی رۆشنبیری‌و فێرکردن لەسەر سێ بناغە دامەزرا :ـ

١ ـ دەبێ نەتەوەیی بێت ·

٢ ـ دەبێ زانستی بێت ·

٣ ـ دەبێ میللی بێت ·

دیسانەوە بۆ پلانی کاری رۆشنبیری (خطة العمل الثقافي) شەش بناغە دانرا کە لەگەل ژیانی نوێی گەلی ڤێتنام یەك دەگرێتەوە :ـ

١ ـ هەلسان بە هەلمەتی راگەیاندنی چالاك لە رێگەی ئەدەب‌و هونەرەوە لە پێناوی بەرگری‌و خۆراگرتن ·

٢ ـ کارکردن لە پێناوی قەلاچۆ کردنی نەخوێندەواری ·

٣ ـ بلاوکردنەوەی بنەماکانی رۆشنبیری تەندروستی گشتی‌و خۆپاراستن لە نەخۆشی لە نێوان گەلدا ·

٤ ـ پاکسازی پاشماوەی دەسەلاتی فەرەنسی لە ژیانی رۆشنبیری‌دا

٥ ـ هێنانەکایەوەی رژێمێکی فێرکردنی نشتمانی کە لەسەر بناغەی زانستی‌و میللی دامەزرابێت ·

---

(٢١) مەبەست لەم دروشمە ئەوە نی‌یە کە گەلی ڤێتنام بە دابڕاوی بمێنێتەوە لە شارستانی گەلانی جیهان ، بەلکو مەبەست دوور کەوتنەوەیە لە هەموو ئەو ئەنجامە خراپانەی کە بەهۆی شارستانی بێگانەوە تووشی بوونە · وە هیچ کاتێك رێگا ناگرێ لە کارلێکردن لەگەل شارستانی گەلانی جیهان‌و سوود وەرگرتن لە لایەنە ئیجابی‌یەکان ·

٦ ـ کارکردن له پێناوی وەرگرتنی ئەو بەشە لەژیانـی رۆشنبیری بێگانە کە سوودی بۆ ژیانی کۆمەڵ هەبێتو لەگەڵ بیروباوەڕیدا یـەك بگرێتەوە ، بێ ئەوەی کار لە کەسایەتی ڤێتنامی نوێ بکـات ٠

ئەمە ئەو رێبازو دروشمانە بوون کە لایەنی رۆشنبیریو فێرکردنی لەسەر سیات نرابوو بۆ پەرەپێدانی ژیانی ئابووریو کۆمەڵایەتی لە ڤێتنـامی باکـوور ٠

کار لە قۆناغەکانی بنیاتنانو گۆرانکاری سۆشیالیستیو پلانـی پێنج سالە هەر بەردەوام بوو بۆ بڵاوکردنەوەی رۆشنبیری بە شێوەیەکی خێرا ، ئەوەبوو ژمارەی قوتابخانەکان لە سالانی ١٩٦٥/١٩٦٦ گەیشتـە نزیکە ٩٣٠٠ قوتابخانە کـە نزیکـە ٢ر٦٧٤/٠٠٠ قوتابـی گرتبـووە خۆی٠ئەم قوتابخانانە زۆر بە رێکی دابەش کران بەجۆرێك بتوانێت خزمەتی تەواوی کۆمبۆنە جیاوازەکان بکات ، بەجۆرێك هـەر کۆمبۆنێـك قوتابخانەیەکی سەرەتایی گشتی بەر دەکـەوێو هەرسێ کۆمبـۆن قوتانجانەیەکی ناوەندی تیا دەکرێتەوە ، وە هەر مەڵبەندێـك قوتابخانەیەکی دوا ناوەندی تیا دادەمەزرێت ٠

فێر کردنی سەرەتایی بەزۆر بوو ، هەندێ لە بەرێوبەرایەتـی توتابخانەکانی دەلتا ١٠٠٪ی ئەوقوتابیانەیان گرتە خۆ کە گەیشتبووتـە تەمەنی خوێندن ٠ ژمارەی ئەو قوتابی‌یانەی لە قوتابخانەکان دەیانخوێند گەیشتە پێنج بەقەد ژمارەی ئەو قوتابی‌یانەی لەپێش شەڕی جیهانی دووەم بەڤێتنام دەیان خوێند ٠ لەسایەی حکوومەتی سۆشیالیستی‌یـەوە ڤێتنـام لەخوێندنی بالادا (التعليم العالي) پێشکەوتنێکی دیاری بەخۆیەوە بینـی ، ئەوەبوو ژمارەی قوتابیانی پەیمانگا بالاکان (المعاهد العليا) لە سـالـی ١٩٦٢دا گـەیشتە ٢٦٣٠٠ قوتابی کوڕوکچ کەچـی لەسالـــی

١٩٣٩ ژمارەی قوتابیان بە کوڕو کچەوە لە سەراپای هیندی چینی (ڤیێتنام) ، کەمبۆدیا ، لاووس ، ٦٠٠ قوتابی بوو • هەروەها حکوومەت بایەخی بە خوێندنی هونەریو مەشق پێکردنی پیشەییدا ، لە سالی ١٩٦٤ ژمارەی قوتابخانەکانی فێر کردنی هونەری مەلبەندەکانی مەشق پێکردن گەیشتە ١٢٨ قوتابخانە کە ٣٥٦٠٠ قوتابی دەگرت •

سەرەڕای ئەم بلاوبوونەوە مەزنەی فێرکردنی ژمارەی نەخوێندەواران لە سالی ١٩٤٥ ــ ١٩٦٥ گەیشتە ٣ ملیۆن کەس کە تەمەنیان لە نێوان ١٢ ــ ٥٠ سال دەبوو •

ئەم گۆڕانەی مەیدانی فێرکردنی تەنها لایەنە چەندێتییەکەی (کمیة) نەگرتەوە ، بەلکو پرۆگرامی فێرکردنیشی گرتەوە بە شێوەیەك کە خزمەتی ئامانجو دەستکەوتەکانی شۆڕش بکات • هەروەها بایەخ بە خوێندنی زمانی نەتەوەیی ومێژوویی نەتەوە درا ، بەجۆرێك توانرا خوێندن بەکار بهێنرێ بۆ خزمەتی ئامانجەکانی پەرەپێدانی ئابووریو دەستەبەرکردنی دەستی کرێکاری هونەری لێهاتوو بۆ کارکردن لە بوارە جیاوازەکانی پیشەسازیو کشتوکال •

سەرەڕای ئەمانە حکومەت دەرگای قوتابخانەکانی بۆ نەوەی کرێکارو جوتیارو پیاوانی سوپا خستە سەر پشت کە بە درێژایی سەردەمی ئیمپریالیستی لەم مافە بێبەش بوون • لە سالی ١٩٦٤دا ٩٠٪ی ناو نووسراوەکانی قوتابخانەکانی نەوەی کرێکارانو جوتیاران بوون ، ئەوەی ماوەتەوە کوڕی بەڕێوەبەرانی حکوومەتو خاوەن پیشەکانو پاشماوەی سەرمایەدارە نشتمانییەکان بوون • هەرچەندە فرۆکەکانی ئەمریکا

بووچان لادێو شارەکانی ڤێتنامی دیموکراتیان وێران دەکرد گەل هەر سوور بوو لەسەر بەردەوام بوونی ژیانی سروشتی لەگەل خۆڕاهێنان لەگەل ژیانی بۆردومان کاری فڕۆکەکانی ئەمریکا ٠

سەرباری بۆردومانی فڕۆکەکان لەسەر شارو گوندەکانی ڤێتنامی دیموکرات ، خوێندن لە پێشکەوتنی خۆی نەکەوت بەجۆرێک ژمارەی دارنووسراوەکانی قوتابخانەکان لەساڵی ١٩٦٧ دا بەرێژەی ١٣٠٪ لەچاو ساڵی ١٩٦٥دا زیادی کرد ، هەروەها خوێندن بوو بە هۆیەك بۆ خزمەت کردنی پێشکەوتنی ئابووریو کۆمەلایەتی ٠

ئەدەبو هونەریش لە ئاستی مەسەلەکەدا دوورەپەرێز نەوەستان ، بە لکو ئەدیبو هونەرمەندانی ڤێتنام هەموو توانایەکیان بۆ خزمەتی ڕێبازە نوێکان خستە کار بۆ زیندوو کردنەوەی کەسایەتی ڤێتنامیو پاك کردنەوەی مێشکیان لە پاشماوەی سەردەمی ئیمپریالیستی ، ئەویش بە بەکارهێنانی زمانی نشتمانی وەکو هۆیەك بۆ دەربڕینی ئەدەبی هەستی نشتمانی ٠

هێرشی فڕۆکەکانی ئەمریکا بۆ سەر ڤێتنامی دیموکرات هۆیەکی کاریگەر بوو بۆ سەر ژیانی نووسەرانو شاعیرانو هونەرمەندان ، چونکە وای لێکردن هەموو توانایەکیان بۆ خزمەتی شەڕ دژی دەست درێژکەران تەرخان بکەن ٠

سەرکەوتنەکانی ڤێتنامو شکانەکانی ئەمریکا لەو بابەتە نوێیانە بوون کە خۆیان ئاخنیە ناو شیعری شاعیرانو چیرۆکی چیرۆك نووسان٠ نووسەرانی ڤێتنام هەرگیز زیندوو کردنەوەی کەلەپووری نشتمانیو پالەوانە مێژووییەکانی گەلی ڤێتنامیان لەیاد نەکردووە ، هەروەها

نووسەران هەوڵی ئاراستەکردنـی بیری میللی‌یان دا بـۆ ژیانـــی سۆشیالیستی‌و دیموکراتی نوێ . جگە لەمانە حکوومەت هەڵسا بـــە دروست‌کردنی تیپێکـــی هونەری میللی کـە لە ساڵانـــی ١٩٦٣/١٩٦٤ بەگشت جیهاندا خولیان خواردەوە بۆ ناساندنی واقعی میللەتەکـەیان‌و سیفەتە مرۆڤایەتی‌یەکانی نەتەوەکانی جیهـــان .

سەرەڕای ئەمانە حکوومەت توانی سەربکەوێ لە دانانی سینەمایەکی نشتمانی بۆ چاپ‌کردن‌و پیشاندانی ئەو فیلمانە کە ژیانی نوێی گـەلی ڤیێتنام دەخاتە ڕوو . بەم جۆرە توانرا ئەم سینەمایە بۆ خزمەتی هەڵمەتی ڕاگەیاندنی ناوخۆ (حملة الاعلام الداخلي) بەکار بهێنرێ کە ئامانجـــی ئاراستەکـردنـــی بیری میللی‌یە بـــەرەو بیروباوەڕی سۆشیالیستـــی‌و دیموکراتی نوێ . هەروەها ئەم سینەمایە لە ئیعلامی دەرەوەشـــــــدا بەکار هێنرا بۆ ڕاکێشانی ڕای گشتی جیهان بۆ ریزی مەسەلەی یەکێتـــی ڤیێتنـــام‌و پاڵپشت کـــردنی گـــەل دژی ئامانجـــە ئیمپریالیستـــی‌و دوژمنکاری‌یەکانی ئەمریکـــــا .

کاتێك باسی شیعرو شاعیری ڤیێتنامی دێتە پێش یەکسەر پەنجە بۆ شاعیری هەڵکەوتوو (توهوو جیانگ نام) درێژدەکەین ، وە لـــــە نووسەرانی چیرۆکی واقعی (کوانگ دۆنگ)و (ڤان شان لو) باشتریـــن نموونەن ، کە هەموویان لەسەر زەوی شەڕو لادێ‌و شارو ئەو شوێنانە دەیان نووسی کە بۆردوومان کرابوون . لە سەردانەکانیان‌دا بـــــۆ ناوچە ڕزگارکراوەکانی ڤیێتنامی خواروودا هەستی تەواویان بـــــۆ گەلەکەیان دەگواستەوە کە گیانی بەرگری‌کردنیان تیا هەڵئەستا بـــۆ ڕوو بەڕوو بوونی ئەمریکای دوژمن ، وە هیوای سەرکەوتنیان دەخستە دلی گەلــــەوە .

ژیان لە ڤێتنامی خوارو‌ودا

ژیانی ڕامیاری

هەر لە ساڵی ١٩٥٤ەوە ڤێتنامی خوارو‌و ڕوو بەڕووی ژمارەیەك گۆڕانی سیاسی بوو کە ئەمانەن ·

١ ـ سەرنەکەوتنی باودای لە ڕاکێشانی گەل بەرەو خۆی ، ئەویش لە ئەنجامی دوورکەوتنەوەی لە حوکمو لێ نەهاتوویی و خراپی ڕەووشتی ·

٢ ـ لاوازی پۆلیسو سوپا ، هەروەها ڤینی جەنەراڵە گەورەکان لە سەرەك وەزیران ·

٣ ـ ڕێكخستنی بەڕێوەبردن متمانەی دەکردە سەر پۆلیسو سوپا کە بە شێوەیەکی ئیقلیمی یا ئایینی دروست ببوو ، هەروەها چەتەیەك حوکمرانی دەکرد کە ناوی (بینا ئکسوین) بوو ، هەڵئەستا بە کاری چەتەیی لە سایگۆنی پایتەخت بەرامبەر بەرتیل دان بە ئیمپراتۆر باودای

٤ ـ لە ساڵی ١٩٥٥ کودەتایەك دژی دەسەڵاتی (بینائکسوین) کە لە ئەنجامدا قەسابخانەیەکی گەورە لە شەقامەکانی سایگۆنی پایتەخت بەرپا بوو کە بە دەسەڵات گرتنە دەست لەلایەنی سوپاوە کۆتایی هات

٥ ـ (نجودن دیم)(٢٢) دەستی کرد بە لاواز کردنی تایەفە ئایینییە نیشتمانی یەکان ، لەهەمان کاتدا هانی کاتۆلیکییەکانی وەدا بۆ

---

(٢٢) لەساڵی ١٩٢٩ دا فەرەنسییەکان (نجودن دیم) یان کرد بە حاکمی وولایەتی (ڤان ڤیت) ، پاشان لە ساڵی ١٩٣٣ کرا بە وەزیری ناوخۆ ،وە لە ساڵی ١٩٤٩ پارتی نیشتمانی موحافیزینی دامەزراند کە هەموکاثولیکییەکانی گرتە خۆی ، بەڵام زۆری نەبرد ئەم پارتە هەڵوەشایەوەو لە ساڵی ١٩٥١ بەرەو ئەمریکا ڕۆی · لەوێدا لەگەڵ پیاوە گەورەکان ووتووێژی کردو پەیمانی دانێ کە هەموو هەوڵێکی دژی جووڵانەوەی کۆمۆنیستی تەرخان بکات ·

بەهێزکردنی مەرکەزی خۆیان لە دەوڵەتدا لە کاتێکا ئەم کاثۆلیکانە ١٠٪ی دانیشتوان پێك دێنن ٠

٦ ـ چالاکی دەستەی (هواهاو) زیادی کرد تانەوەبوو توانی سەربەخۆیی خۆیان لە ناوچەیەکی ناوەڕاستی ڤێتنامی خواروو بەدەست بهێنن ، هەروەها توانی دەستەکانی کاودای بەرەو سوپای میری رابکێشن ٠

٧ ـ لەگرنگترین ئەو ڕووداوانەی کە دوای کۆنفرانسی جنێف لە ڤێتنامی خوارووا ڕوویدا ، کشانەوەی فەرەنسا بوو لە نیسانی ساڵی ١٩٥٦ ، دوای ئەم ساڵە ئیتر ئەمریکا دەستی خستە ناو ڤێتنامەوە ٠

هەڵبژاردنەکانی ٢٣ی تشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٥٥ بە دامەزراندنی نجودن دیم) بە سەرەك کۆماری ڤێتنام بۆ ماوەی پێنج ساڵ کۆتایی هات ٠ وە لە ٩ی نیسانی ساڵی ١٩٦١ بۆ ماوەی پێنج ساڵی تر بەسەرەك کۆمار هەڵبژێردرایەوە ٠ بەڵام لە ساڵی ١٩٦٣ گیروگرفتی ترسناك سەری هەڵدا کە تیایدا بوذییەکان حکومەتیان تاوانبار کرد بە بەکارهێنانی رەگەزپەرستی و کاری دژوارو لێدانو کوشتن ، ئەمەش بووە هۆی ڕوودانی کودەتایەك لە ڕۆژانی ١ـ٢ تشرینی دووەم دا کە کۆتایی بەحوکمی (نجودن دیم) هێناو لە ئەنجامدا خۆیو براکەیو راوێژکارە سیاسییەکەی کوژران ، وە حکومەتێکی کاتی بەسەرۆکایەتی (دۆنگ فان من) دروست بوو ٠

پاش ئەمانە ڤێتنام تووشی گەلێك کودەتای یەك لەدوای یەك دەبوو ٠ جەنەراڵ (نجوین خان) توانی لە ٣٠ی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٦٤ دەست بگرێ بەسەر حوکمدا ، بەڵام لە ٢٢ی ئابی ساڵی ١٩٦٤ دکتۆر (نجوین

نکسوان ئاوان) حوکمەکەی پێشووی رووخان و خۆی سەرۆکایەتی وەزیرانی گرتە دەست . دوای ئەوە لە ٤ی ئەیلوولی هەمان سالدا (نجوین خان) توانی بگەرێتەوە بۆ سەر حوکم .

پێش تێپەربوونی ١٠ رۆژ بەسەر ئەم کودەتایە جەنەراڵ (لان فان) هەولی کودەتایەکی فراوانی دا بەلام سەرنەکەوت .دوای مانگێك ئاغای سایگۆن (تران فان هۆنگ) هەلسا بە جوولانەوەیەك کە جێگەی (خان)ی گرتەوەو بوو بە سەرەك وەزیران ،وە خان یش کرا بە سەرەك کۆمارێکی رووکەش . جوولانەوەکانی کودەتا هەر بەردەوام بوو ، ئەوەبوو لە

کانوونی دووەمی سالی ١٩٦٥ دا (خان) توانی دەسەلاتی خۆی بگێرێتەوەو ببێ بە سەرەك وەزیران . مانگێك تێپەر نەببوو لە ١٦ی شوباتدا (فان هوی کوات) وەزارەتی گرت و (خان)ی ناچار کرد کە لە ٢١ی شوبات واز لە سەرۆکایەتی بهێنێ . لە حوزەیرانی هەمان سالدا کودەتایەکی نوێ روویدا کە تیایدا حوکمی (فان هوی کوات)ی تیاچوو و جەنەراڵ (نجوین کاوکای) جێگەی گرتەوە . کاوکای تا سالی ١٩٦٦ لەسەر حوکمی خۆی بەردەوام بوو کە دووبارە بوذی یەکان حوکمیان گرتەوە دەست .

ئامانجی شۆرشی یەکەمی بوذی یەکان دژی (نجوین دیم)و دەسەلاتی کاثۆلیك بوو ، بەلام شۆرشی دووەم دژی خەلکی لادێکان دەیان کرد . هەروەها هەندێ لە سەرۆکە بوذی یەکانی وەك (تری کوانگ ، شام شاو) دژی رژێمی کۆمۆنیستیش بوون ، وە دەیانوویست ڤێتنامی خواروو لە ڤێتنامی باکوور کە پارتی کۆمۆنیست حوکمی تیا ئەکات بپارێزن . ئەم سەرۆکانە رێکخراوێکیان بەناوی (فین تانگ ثۆنگ) پێك هێنا کە سەرۆکایەتی بزوتنەوەی سیاسی بوذی یەکانی دەکرد کە ٧٠٪ی دانیشتوانی ڤێتنامی خواروو پێك دێنن .

شان بەشانی ئەم کارانــە ئەم ڕێکخــراوە کــاروباری ڕۆشنبیری و ئایینیشی دەبرد بەڕێــــوە ٠

بەم جۆرە دەبینین کە ڤێتنامی خواروو هەر لە ئایاری سالی ١٩٦١ ەوە تا ئازاری سالی ١٩٦٦ واتە لە ماوەی سێ سالدا ١٢ کودەتــاو دوو

گیرو گرفتی گەورەی تیا روویدا کە لە ئەنجامدا بزوتنەوەی سیاسی بوذی یەکان سەری هەلــــدا ٠

دەبێ هەرگیز ئەوە نەخەینە پشت گوێ کە ئەم بارە ناجێگیـــــرو شلەژاوە دەگەڕێتەوە بۆ دەستخستنی ئەمریکا لە کاروباری ناوخــــۆی ڤێتنامی خــــواروو ٠

ـ دەستخستنی ئەمریکا لە کاروباری ناوخۆی ڤێتنام ـ

هاتنی ئەمریکا بۆ ڤێتنام بە رووداوێکی سەیر دانانرێ ، چونکــــە لەدوای شەڕەوە نیازی ئەمریکا لەم دوو خالەدا کۆبۆوە :ـ

١ ـ فەرەنسا لە بەڕێوەبردندا جێگەی متمانە نی یە ، سەرەڕای ئەو یارمەتی یە زۆرەی دەیدرێتێ توانای گێرانەوەی دەسەلاتی لە هیندی چینی دا نیە ٠

٢ ـ لەدەست چوونی هەر بەشێك لە باشووری رۆژهەلاتی ئاسیاو سەرکەوتنی کۆمۆنیستی تیایدا مانای لەدەست چوونی هەموو ناوچەکــەو ئابرووچوونی جیهانی رۆژئاوا دەگەیەنێت ٠

لە سالی ١٩٥٠دا کۆمۆنیستی بەتەواوی لەچینـــدا سەرکــــەوتو هێزەکانی ماوتسی تۆنگ گەیشتە سنووری باکووری ڤێتنام ٠ ئــــــەم

رووداوە ڕای ئەمریکای بەپەلە گۆڕی و وای بەبیردا هات کە یارمەتی دانی فەرەنسا تەنها بە پارە سوود ناگەیەنێ بۆ بەردەوام بوون لەسەر شەڕ • بۆ ئەم مەبەستە داوای لە نوێنەرانی پەیمانی ئەتلەنتی (حلف الاطلسي) کرد بۆ کۆبوونەوە لە کانوونی یەکەمی سالی ١٩٥٢ بۆ یارمەتی دانی فەرەنسا یارمەتی دانێکی سەربازی • لە ئایاری سالی ١٩٥٣ ئایزنهاوەر ووتارێکی بۆ کۆنگرسی ئەمریکادا ، تیایدا باسی بەرژەوەندی ئەمریکای کرد لە کۆمەك کردنی فەرەنسا کۆمەك کردنێکی سەرازی ، بەلاّم فەرەنسا فارەزووی ئەم کارەی نەبوو ، بۆیە تەنها داوای یارمەتی ماددی کرد •

لەسالی ١٩٥٣/١٩٥٤ ئەمریکا هەوڵی گواستنەوەی مەسەلەی هیندی :ا بۆ ئاستێکی دەولەتی بەمەبەستی پاراستنی جیهانی رۆژئاواله شۆرشی کۆمۆنیستی • لە ئەنجامی رازی نەبوونی فەرەنسا بەهاتنی سوپای ئەمریکی بۆ ڤیێتنام ، جۆن فۆستەر دالاس (خوێن مژێکی ئەمریکییە ف•هم) •

ئاشکرای کرد کە لە سیاسەتی ئەمریکا بەجێهێشتنی مەیدانی شەڕە بۆ ڤیێتنامیو فەرەنسییەکان ، وە ئەگەر چین سوپای بۆ یارمەتی ڤیێتنامییەکان نارد ئەویش ناچار دەبێ سوپای خۆی بنێرێ •

دوای دەرچوونی دوا بڕیاری کۆنفرانسی جنێڤ،وولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا جاڕیدا کەتەنها دەست بە بڕگەی ١٣ی بەیاننامەکەوە دەگرێ کە دەقەکەی بریتییە لە کارکردن بە هەموو هۆیەك بۆ پاراستنی ئاشتیو هێمنی •

دالاس دەستی کرد بە هەوڵدان بۆ هێنانەدی جۆرە کارێکی ماوبەش لە ڤیێتنام ،بۆ ئەم کارە گلاّوەی لە ١٤ی نیسانی سالی ١٩٥٤دا

وورارێکی بۆ ئشەرشل (سەرەك وەزیرانی ئەوسای بەریتانیا بوو ف٠هـ٠م) نارد ، تیایدا پێشنیاری دامەزراندنی جۆرە هاوکاری‌یەکی کرد لە نێوان ئینگلتەرەو فەرەنساو ئەمریکا ، هەروەها لەسەر وولاتانی باشووری رۆژهەلاتی ئاسیا کە بەدەوری ناوچەکەوەن وەك ئوستراليا ، نیوزلەنده ، تایلاند ، فلیپین پێویستە دەست بخەنە کارەکەوە بۆ پاراستنی ناوچەکە لە هەرەشەی کۆمۆنیستی ٠ چەرچلیش بەوە بەرپەچی دایەوە کە ناتوانێ هیچ جۆرە کارێکی هاوبەشی بکات ، تەنها ئەو کاتە نەبێ کە هەموو جۆرە هیوایەك لە ووتوویژ دەبررێ ، هەروەها دەست ناخاتە کاروباری کەسەوە تەنها بەپێی ئیرادەو توانای خۆی نەبێت ٠ ئەم ووتارەی چەرچل بەسەرنەکەوتنی یەکەم هەولدانی ئەمریکا دادەنرێ بۆ هەلسان بەدەست خستنی هاوبەش لە کاروباری ناوخۆی ڤێتنامدا ٠

ئایزنهاوەر (سەرۆکی ئەوسای ئەمریکا بوو مـف٠هـ٠م) وای بە خەیالداهات کە بەبێ هاوبەشی بەریتانیا دەتوانێت ئەم کارە بکات بەمەرجێ ئوستراليا و نیوزلەندەو هەندێ لە وولاتانی ئاسیایی وەك پاکستان و بورماو سیلان بەشداری تیا بکەن ٠ بەم شێوەیە لە ١٧ی ئایار (لەکاتی بەستنی کۆنگرەی جنێف) پەیمانێکی سێ قۆلی بەناوی پەیمانی (SU. ZN. A) لە نێوان ئەمریکاو ئوستراليا و نیوزلەندە بەسترا کە بڕیاری دەست‌خستنە کاروباری ناوخۆی ڤێتنامیان دەرکرد ٠ ئەمریکا دەستی بە جێبەجێ‌کردنی کارە چەپەلەکەی کرد ، کە بەو یارمەتی‌یانە دەستی پێ‌کرد کە پێش‌کەشی حکومەتی (نجودن دیم)ی بەکرێ‌گیراوی ئەکرد لە ڤێتنامی خواروودا ٠

دوای کشانەوەی هێزەکانی فەرەنسا لە ٢٦ی نیسانی سالی ١٩٥٦دا دەستەیەکی ئەمریکی بەناوی (دەستەی راوێژکار بۆ یارمەتی دانی

سەربازی) جێگەی گرتەوە • ئەم دەستەیە لە ساڵی ١٩٥٠ وە دروست بووە بۆ پێشکەش کردنی یارمەتی ماددی بۆ هێزە شەڕکەرەکانی فەرەنسا لە ڤێتنام • لە ماوەی نێوان کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٥٥ەوە تا تەمموزی ساڵی ١٩٥٦ هێزو پاپۆرو پیادەو دەریاییەکانی ئەمریکا لە بەندەرو شارەکانی ڤێتنامی خواروو دائەبەزینو تیایدا بەئارەزووی خۆیانە دەگەڕان ، ئەچوونە ناو وڵاتو دەرئەچوون بێ ئەوەی کۆسپێ بێتە ڕێگەیان • لە ساڵی ١٩٥٦ ەوە هاتنی سەربازی ئەمریکی لە دەستە جیاوازەکانەوە دەستی پێکرد بەشێوەی مەشق پێکەرێك یا ڕاوێژکارێك یا هەرشتێکی تر بە مەبەستی خۆ گەیاندن بە سوپای ڤێتنامی خواروو • هەروەها ئەمریکا گوێی نەدا بە دەقی ڕێکەوتنامەی هودنە کە قەدەغەی بەشداری کردن دەکات لە هەموو پەیمانێکی سەربازی ، هەروەها قەدەغەی وەرگرتنی یارمەتی سەربازی بێگانە ئەکات • بەم جۆرە ئەمریکا ژمارەیەکی زۆر چەكو شتومەکی جەنگی بۆ سوپای ڤێتنامی خوارووی سەر بە حکوومەتی - دیم - نارد •

شۆڕشگێرانی گەل تا ساڵی ١٩٥٦ دەستیان بەسەر سێ یەکی وڵاتدا گرتبوو و ژمارەیەکی زۆریان لە بنکەکان داگیرکردبوو • سەرۆکی ڕاوێژکەرانی ئەمریکا داوای لە وڵاتە یەکگرتووەکان کرد کە بەزوویی فریایان بکەوێت بە هۆی ئەو گیرو گرفتانەی حکوومەتی ڤێتنامی خواروو توشی بووەو هەڕەشە لە بوونی دەکات • بەڵام وڵاتە یەکگرتووەکان تەنها بە مەشق پێکردنی هێزەکانی حکوومەت • وە دەست گیرۆکردنیان بە یارمەتی ماددیو ئازووقەوە وەستا •

لە ساڵی ١٩٦١ دا جۆن کەنەدی سەرەك کۆماری ئەمریکا ووتارێکی لە - دیم - ی سەرەك وەزیرانی ڤێتنامی خوارووەو پێگەیشت کە تیایدا داوای یارمەتی لە حکوومەتی ئەمریکا کرد لە دژی ئەو چالاکییانەی

بەرامبەر حکوومەت دەکرێ ، ئەو چالاکی‌یانەش حکوومەتی ڤیێتنامی باکوور یارمەتی‌یان دەدات • جۆن کەنەدیش بەم شێوەیە بەربەچی دایەوە : سەرەڕای بەشداری نەکردنی وولاتە یەکگرتووەکان لە رێکەو تنـامەی جنێف‌و دوا بڕیاری کۆنفرانسەکە سەیری تازە بوونەوەی دوژمنایەتی‌یەکە دەکات وەکو هەڕەشەیەك لە ئاشتی جیهان ،وە ئامادەیی خۆی دەردەخات بۆ یارمەتی‌دانی کۆماری ڤیێتنامی خـوارروو بۆ پاراستنی گـەل‌و سەربەخۆیی‌یەکەی • لەبەر ئەوە وولاتە یەکگرتووەکان یارمـەتـی سەربازی بۆ ڤیێتنامی خواررو زیاد دەکات ، ئەمە سەرباری ئـەو یارمەتی‌یانەی دەیدات بۆ چاك کردنی ئەو وێران کاری‌یەی بە لافـاو تووشی بووە • جۆن کەنەدی ووتارەکەی بە پێشکەش کردنی چـەنـد ڕێنوێنی‌یەك (تعلیمات) بۆ دانانی بەرنامەیەکی تایبەت بەم کـارەوە کۆتایی پێ هێنـا •

ابێ ئەوەی بچینە ناو درێژەی ڕووداوەکانەوە ئەم خشتەیـەی لای خوارەوە دەخەینە ڕوو کە پەرەسەندنی ژمارەی هێزەکانی ئەمریکا لـە ڤیێتنامی خواررو دەردەخات :ــ

مانگ	ساڵ	ژمارەی هێزەکانی ئەمریکا
	١٩٦١	١٣٠٠
	١٩٦٢	١٠ر٠٠٠
	١٩٦٣	١٦ر٠٠٠
	١٩٦٤	٢٣ر٠٠٠
نایـار	١٩٦٥	٣٤ر٠٠٠
ئەیلـوول	١٩٦٥	١٢٥ر٠٠٠
تشرینی یەکەم	١٩٦٥	١٦٥ر٠٠٠
تەممـوز	١٩٦٦	٢٨٠ر٠٠٠

ئەم ژمارەیە لە ماوەی سالی ١٩٦٧/١٩٦٨ گەیشتە زیاتــــر لە نیو ملیۆن سەرباز • شان بەشانی ئەم هێزانە هێـزی فلیپینـیو ئوسترالیو نیوزلەندیش رووی لە ڤیێتنام کرد • هێزەکانی ئەمریکــاو هێزە بچووکەکانی فلیپینو ئوسترالیاو نیوزلەندەو هێزەکانی حکومەتـی ڤیێتنامی باشوور هەلسان بە شەڕێك دژی گەلی ڤیێتنام کە تەنها بــەوە وەسف دەکرێ کە شەڕێکی نامرۆڤانەیەو ئامانجی گلاوی تیا بەدی دەکرێ لە ئەنجامدا لاپەڕەیەکی رەشیان لە مێژوو تۆمار کرد کە بۆ هەتاهەتـا ئەفرەتی مێژوویان بە ناوچەوانەوە دیـــارە •

بەدەست تێوەردانی ئەمریکا لە کاروباری ڤیێتنام ، گەل نەیتوانی بەو هەلبژاردنە هەلسێ کە دوابڕیاری کۆنفرانسی جنێف بڕیاری لەسەر دابوو ، کە ئەمەش ئیهانەیە بۆ ئیرادەی ئەو دەولەتانەی لەسەر کۆنفرانسی جنێف رێکەوتوون ، هەروەها ئیهانەیە بۆ گەلی ڤیێتنام نە دیاری کردنــی چارەنووس ، ئیهانەیە بۆ ساکارترین شێوەی ئازادی کــە ئازادی گەلــە لە هەلبژاردنی ئەو ڕێگەیەی لەسەری دەڕوات •

ئامانجی ئەم کارەی ئەمریکا هەروەك سەرەك حکومەتەکانیان لە دوای شەڕی جیهانی دووەمــەوە ئاشکرایــان کــرد وەستاندنــی مەترســی کۆمۆنیستی‌یە • لێرەدا پرسیارێك سەر قیت دەکاتەوەو دەلێ : کــــام مەترسی لەم پارچەیەدا هەڕەشەی لە ئەمریکا دەکرد کە هەزاران میــل لێوەی دوورەو ئوقیانووسی هێمن هەردوکیان لێك جیا ئەکاتەوە •

ئەم کردەوەیەی ئەمریکا ئیرادەی سەرمایەدارە زایۆنی‌یە دەسەلات دارەکان بوو • ئەم سیاسەتە هیچ سوودێکی گەلی ئەمریکای تیا نەبــوو وە هیچ کاتێکیش گەلی ئەمریکا بەم ئیشە نامرۆڤایەتی‌یە ڕازی نەبــوون کە بە رشتنی خوێنی گەل کارگــەی سەرمایــەدارە زایۆنیستەکانــی ئیش پێ دەکرێ •

ئەمریکا بەکوشندەترین چەك شەڕی دەکرد : بەناپالم‌و گـــازی

ژەهراوی کێلگەکانیان خاپوور ئەکرد لادێکانیان ئەسووتان بەزەیی‌یان

بە منالی کۆرپەشدا نەئەهات‌و دەیان‌کوشت ، لاوەکان بەکۆمەل دەدرانە

بەر ڕێژەی گوللەی بەکرێگیراوان • هەموو ئەم هۆیانەی بەکـــــار

ئەهێنا بۆ ئەوەی گەلی ڤێتنام خۆی بداتە دەست دەسەلاتی ئەمریکـــاو

بەکرێ گیراوانەوە •

ژیانی ئابووری لە باشووردا

ڤێتنامی باشوور بەتایبەتی ئەو بەشەی کە پێی دەلێن (نامبـــۆ)

بە پیت‌ترین ناوچەی باشووری ڕۆژهەلاتی ئاسیایە بۆ بەرهەم هێنـانی

مەرمزە • لە سەردەمی داگیرکەری فەرەنسی‌دا پێویستی بەکارهێنانـــی

ناوخۆی دابین ئەکردو ناتەواوی بەشی باکووری ڤێتنامی پڕدەکردەوە

هەروەها بەیەکێك لەو ناوچانە دەژمێردرا کە برنجی لێ زیاد دەبـــوو

و بۆ دەرەوەی دەنارد •

بەلام بە هۆی حکوومەتی بەکرێ گیراوی خواروو ، وە لە ئەنجامی

دەست‌خستنی ئەمریکا لە کاروباری ناوخۆی ڤێتنام ، هەروەهـــــا

بەکارهێنانی گرتن‌و لێدان‌و کوشتن ،وە گەڕانەوەی دەرەبەگایەتـــی

بۆ لادێکان بە شێوەیەکی خراپتر لەباری پێشووی ، ئەم هۆیانە کاری

لە بەرهەمی برنج کردو نزمی کردەوە • لەسالی ١٩٥٨/١٩٥٧ بەرهەمـی

برنج ٩٠٪ی بەرهەمی برنج بوو لەچاو سالی ١٩٤٣/١٩٤٢ ، کـــــە

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە بەرهەمی برنج زیـادی نــــــەدەکرد

سەرەڕای ئەو پرۆژە زۆرانەی بەیارمەتی ئـەمریکا دروست‌دەکـــرا •

بایەخ‌دانی حکومەت بە زۆرکردنی بەرهەم‌هێنـــان بەتایبەتی برنـــج

دەگەڕێتەوە بۆ هۆیەکی زۆر ڕوون کە ڕۆژنامەی تایمز لە ژمـــارەی ڕۆژی ١٣ی ئەیلوولی ساڵی ١٩٥٨ دەری خستووەو دەڵێ :

(مەبەستی ئەمریکا لە یارمەتی‌یەکانی بۆ ڤێتنامی خـــــوارووفراوان‌کردنی کشتوکاڵی برنج نیە لە ناوچەی نامبۆ ، چونکە لـــــەم ساڵانەی دواییدا ئەمریکا بوو بە یەکێك لە وڵاتە گرنگەکانی ناردنـــە دەرەوەی برنج) ·

هەمان شت بۆ لاستێك (مطاط) دەووترێ کە بە دووەم بەرهەمـی ڤێتنام دادەگرێو بەشێکی زۆری لێ دەنێردرێتە دەرەوە · لەژێـــــر سایەی حوکمی بەکرێگیراودا رێژەی ناردنە دەرەوەی لاستیك لەساڵـی ١٩٦٥ دا گەیشتە ٥٠٪ لەچاو ساڵی ١٩٦٣ · بەرهەمەکانی تـــــری کشتوکاڵ هەمان ئەنجامیان بەخۆیانەوە بینی ، وە هیچ بەشتێکـــــی سەیر دانانرێ بۆ ئەو بـارەی ڤێتنامی خـوارووتیایدا دەژیا کـــــە ئەمریکایی‌یەکان کێڵگەو دارستانە کانیان‌کردبوو بە مەیدانی شـــــەڕە ناڕەواکەیان ، لە جیاتی ئەوەی ئەو زەوی‌یانە بکـرێ بـە کشتوکاڵو پێویستی‌یەکانی گەلی پێ دابین بکرێ · لەبارەی پیشەسازیشەوە دەتوانین بڵێین کە پیشەسازی تەنها لەو شارانەدا خۆی مەڵاس دابوو کە ملکەچی دەسەڵاتی حکومەتی بەکرێ گیراوو هێزی سەربازی ئەمریکا بوو · بەڵام لە شارەکانی تردا بەهۆی زرووفی شەڕو نەبوونی سیاسەتێکی جێگیـر لە ڤێتنامی خوارووداپیشەسازی لە گەشەکردن وەستابوو · ناوچـــــە رزگارکراوەکانیش کە لەژێر دەستی بەرەی رزگاری خوازی ڤێتنامـــــی خوارووبوو هەمیشە فرۆکەکانی ئەمریکاو سوپای سەربازی بەکرێگیراو بە بۆردومانو تۆپ باران هەڕەشەیان لە دانیشتوان دەکرد ·

بەم جۆرە هەر جوتیارێکی گوندە ڕزگارکراوەکان لە کێڵگەکـان نیشیان دەکردو چەکیشیان بەشانەوە بوو ، وە هەموو توانایـەکیـان بۆ زیادکردنی بەرهەم تەرخان کردبوو بۆ خزمەتی شەڕی ڕزگـاری ٠ ئەم جوتیارانە بە پاڵپشتی سوپای نیزامیو بەهێزی بەرگـری ناوخۆیی دەژمێردران ٠

لەماوەی شۆڕش دا توانرا کێڵگەی هەرەوەزی لەلادێ ڕزگارکراوەکان بچەسپێنن بۆ زیادکردنی هاوکاری نێوان هاووڵاتیان بۆ بەرزکردنەوەی بەرهەمبەمەبەستی بەکارهێنانی لە خزمەتی شەڕی ڕزگاری ٠

فێرکردنو ژیانی ڕۆشنبیری

هەروەك زانیمان کە ژیانی ئابووری لە ڤێتنامی خواروو شلـوق ببوو ، بەڵام فێرکردنو ژیانی ڕۆشنبیری تووشی مەیینو دواکەوتن ببوو لەسالی ١٩٦٥ـ١٩٦٧ ژمارەی ئەوانەی لە قوتابخانە سەرەتاییەکـان ناونووس کران گەیشتە ١٫٤٧٥٫٠٠٠ منال ، ئەم ژمارەیەش کەمترە لـە نیوەی ژمارەی ئەو منالانەی گەیشتبوونە تەمەنی خوێندن ٠ بەڵامژمارەی ناو نووسراوە قوتابخانە ناوەندییەکان لەو سالەدا ٢٦٦٫٠٠٠ قوتابـی بوو ٠ لە بارەی خوێندنی زانکۆشەوە چوار زانکۆ لە ڤێتنـام دا هەبوو کە ژمارەی قوتابییەکانی گەیشتبووە ٢٦٨٧٠ قوتابی وە ژمارەی قوتابیان لە قوتابخانەکانی فێر کردنی پیشەیـی (مدارس التعليـم المهني) ٤٠٠٠ قوتابی بوو، کە ئەمەش بایەخ نەدانی حکوومەت دەگەیەنێت بە دەرچوونی قوتابی پسپۆر بۆ کارکردن لە مەیدانە جیاوازەکانی ئابووری وولات ٠

دوای هاتنی سوپای ئەمریکا ئینکلیزیش شان بەشانی زمانی ئەرەنسی چووە مەیدانی فێرکردنەوە ، وە زمانی نشتمانیش جێگەیەکی زور نزمی عەبوو لە مەیدانی فێر کردن لە ڤێتنامی باشووری ٠

لەبارەی ئەدەبو هونەریشەوە هیچ پاشماوەیەکی ئەدەبیو هونەری بەدەستەوە نیە کە لە ناوچە ژێر دەستەکانی حکوومەتی سایگۆنی بەکرێ گیراو پەیدابووبێ ٠

هونەری میلییش خۆی لە ڤاوەندی ئەو ژیانەدا وون کردبوو کە سەربازە بێگانەکان تیادەژیان تەنها ئەو هەڵپەرکێو سەمایانە دەنوێنرا کە ئەمریکاییەکان لەگەڵ خۆیاندا هێنابوویان ٠

وە بە پێویست دەزانرێ کە وێنەیەك لە وێنەکانی ژیان لە ڤێتنامی خواروو پیشان بدرێ ، ئەویش بەهۆی ئەم ژمارانەی خوارەوە کە پێك هاتووی کۆمەلایەتی دانیشتوی سایگۆنی پایتەخت دەردەخات :ـ

(لەژێر سایەی داگیرکەری سەربازی ئەمریکا ژمارەی دانیشتوانی سایگۆن گەیشتبووە ١¾ ملیۆن کەس کە ٧٠ هەزاری ئافرەتی بێ رەووشت بوون ، ٤٠ هەزار منالو ئافرەتی سوالکەر بوون ، ١٦ هەزار لەرێ لادەرو تاوانبار بوون ، ٣٠٠ هەزار بێ کار ، ٥٠٠ هەزار منال لە تەمەنی خوێندن بوونو بێ ئەوەی شوێنێکیان لە قوتابخانەکاندا هەبێت) ٠

بەلام ژیان لە ناوچە رزگارکراوەکان روون نیە بەهۆی نەبوونی زانیاری تەواو لە بارەی ناوچەکەوە ٠ بەلام ژیانی فێرکردن لە ناوچە

ڕزگارکراوەکاندا هەروەك لە یەکێك لە گۆڤارە ڤێتنامی‌یەکانـدا روون کرابووەوە بەم جۆرە بوو :ــ

« لە کۆتایی سالی ١٩٦٤ دا لە ناوچە ڕزگارکـراوەکـان ٤١٤٢ قوتابخانە هەبوو کە نیو ملیۆن قاتابی دەگرتە خۆی ، بەلام ئـــــەم قوتابخانانە وەك ئەوانە نەبوون کە لە شوێننانی تردا بلاوون ٠ ڕێـژەی ئەوانەی خۆیان گەیاندبووە قوتابخانە سەرەتایی‌یەکان گەیشتبووە ٨٠٪ی ئەوانەی گەیشتبوونە تەمەنی خوێندن) ٠

وە بۆ ئامادەکردنی مامۆستایانی سەرەتایی ، بەرەی ڕزگاری‌خواز هەلسا بە ئامادەکردنـــی مامۆستای قۆناغـــی سەرەتایـــی ، وە مەشق پێ‌کردنیان لە کاتی پشووی هاویندا ٠ لە هەر مەلبەندێکا قوتابخانەیەك هەبوو بۆ ئامادەکردنی مامۆستایان کە پێچەوانەی مەلبەندە کاتی‌یەکان بـــوون ٠

بەڕێوەبردنی مەرکەزی بەرەی ڕزگاری‌خواز سێ پەیمانگای بنیات نا بۆ دەرچوونی پزیشك ، کە هەریەکەیان سەر بەمەلبەندێك بـــوون بۆ دەرچوونی برین‌پێچ و یاریدەدەری تەندروستی (معاون صحي) بـــۆ خزمەتی لادێ‌کان(٢٣) ٠

---

(٢٣) بریندار لە ناوچە ڕزگارکراوەکان تیماردەکرا ، ئەم ناوچانــــە لە کۆتایی سالی ١٩٦٤ یانزە نەخۆشخانەی تێدابوو کە لە لایـەن پزیشکی لێ‌هـاتووەوە سەرپەرشتی لێ دەکـرا ، ئافرەتانیشـــ بەشێوەیەکی سەرەکی خزمەتیان دەکرد ٠
لەهەندێ حالەتدا وەك سووتانی منال بەناپالم یان نەخۆشی شێواو لەرێگەی خاچی سووری رزگاری‌یەوە بۆ هانۆی یان ئەلمانیـــای رۆژهەلات دەنێردرا ٠ لە بارەی داوودەرمانیشەوە لە سێ رێگـەوە دەستدەکـــەوت :
١ ئەو برەی وولاتانی پێشکەوتووخوازی جیهان بۆ بەرەیان دەنارد ٠
٢ ئەو برەی بەهۆی شەڕەوە دەستیان دەکەوت ٠
٣ ئەو برەی لە رێگەی کڕین بەشێوەیەکی ناشەرعی دەستیـــان دەکـــەوت ٠

پاشکـــــۆ

لەبارەی گەلی ڤێتنامی خواروو دەدوێت

لەگەڵ چۆنیەتی وەرگرتنی مافی سەربەخۆیی

لەگەڵ چۆنیەتی وەرگرتنی مافی سەربەخۆیی

پاشان یەکگرتنەوەی لەگەڵ ڤێتنامی باکـــــوور ٠

هەروەها چەند بابەتێکی تریش لەم پاشکۆیەدا
دەخوێنیتەوە ٠

نووسینی
فەرهـاد هـەمزە محەمەد

بارو دۆخی پێش دامەزراندنی بەرەی ڕزگاری خـواز

دوابە دوای ڕێکەوتن‌نامەکەی جنێف بەشی باکووری ڤێتنـام ئازاد بوو و بەشی باشووریش خۆی لەنێو چنگی داگیر کەرێکی تردا بینی‌یەوە کە ئەویش ئیمپریالیزمی ئەمریکایە ٠

لە کاتێکا گەلی ڤێتنامی باکوور قۆلیان لێ هەلکردبوو بۆ بەهێزکردنی سۆشیالیستی‌و بنیات‌نانی کۆمەل ، گەلی ڤێتنامی باشوور لەژێر سێبەری حوکمی بەکرێ‌گیراودا ڕووبەڕووی خراپترین بارودۆخ لە مێژوودا بووەوە زۆرداری ، دەرەبەگایەتی ، دەسەلاتی بیروقراتی ، فەرامۆش کردنــــی کاروباری دەولەت ، خۆ خەریك کردن بە ناکۆکی لە سەر حوکم ، کودەتای یەك لە دوای یەك ، ئـەم ، هەموو هـۆیانە ڕێگـەی بەگـەل نەدا تا باری ژیانی چاك بکات ، وە نەی‌هێشت حکومەتێکی نیشتمانـــی دلسۆز بێتە سەر حوکـم ٠

حکومەتی (دیم) هەموو جۆرە ڕێگەیەکی سەرکوت کردنی سەربەستی کرتەبەر بەتایبەتی لە لادێ‌کان کە جوتیاران مەترسی‌یەکی گەورە بوون‌و هەڕەشەیان لە حکومەتی بەکرێ‌گیراو دەکرد چونکە خاوەن زەوی‌یەکـــان دووبارە ڕێگەی پێشوویان گرتەوە بەر بۆ چەوساندنەوەی جوتیـــاران ، بیروقراتی‌یەکانی چینی مانداریني کۆن دووبارە دەستیان دایەوە زۆرداری کردن ٠ لە بەرامبەر ئەم هەموو خراپەکاری‌یەشداگەل ڕاپەری‌و لە ڕووی داگیرکەراندا وەك شێر وەستا ٠

هەرچەندە کاری بەرگری لەنێو ڕێکخراوێکی دیاری کراودا لـــە سالی ١٩٦٠ەوە سەری هەلدا ، بەلام لە پێش ئەم ماوەیەدا واتە لەنێوان

سالی ١٩٥٤ـ١٩٦٠ بەرگری کردن‌و کوشتنی پیاوخراپان هەر لـە ناراداو بوو و ڕۆژ لە دوای ڕۆژ گەشەی دەسەند ٠ ڕێبازی بەرگـری لەو کاتەدا بریتی بوو لە کارکردن بۆ پاککردنەوەی زەوی وزارەکـان لە ملکدارو مووچەخۆرە رەسمی یەکان ئەویش بەکوشتنیان بەشێوەیەکی بەردەوام ٠ هەروەك لە زمانی نوێنەری بەرەی ڕزگاری‌خوازەوە بیسترا کە دەیووت (ئامانجمان لە کاری کوشتن پـاك کردنەوەیە لە دەسەڵاتـی دەرەبەگ‌و دەست‌کێشانی بیروقراتی‌یەکان بەسەر زەوی‌و زاردا کـە خزمەتی بەرژەوەندی دەرەبەگەکان دەکات) ٠

بێ‌گومان ئەم کردەوەیەی شۆرشگێران کاردانەوەی حکومـەتیشـی دروست ئەکات ، ئەوەبوو لە سەرەتادا هەلسا بە بەکرێ‌گرتنی چەنـد کەسانێك بۆ ئازاردان‌و کوشتنی شۆرشگێران ، یەکێك لەو کەسانـە (شۆ Chao) بوو (زۆردارێك بوو لە چەشنی زۆردارەکانی سەدەکانـی ناوند ، حەزی بە ئازاردانی بەندی‌یەکانی دەکرد پێش ئەوەی بیان‌کوژێت) کە سەرۆکی پۆلیسی نهێنی بوو ٠ ئەم بەکرێ گیـراوە لە ڕۆژی ١٨ی ئازاری ١٩٦٠ بەدەستی چەند چەکدارێك بەسزای خۆی گەیشت ٠ پاش کوشتنی لاشەکەی لەناو شەقامێکدا فڕێ درا کە ناونیشان‌و هۆی کوشتنی لەگەڵدا بەجێ هێلدرا ٠

دوابەدوای کوشتنی ئەم زۆردارە سندوقێکی لەماڵدا دۆزراوەتەوە کە ٤٣٢ تاکە گوێچکەی مرۆڤی تێدابوو ، وە هەر گوێچگەیەکیان پارچـــە کاغەزێك بەناوی کوژراوەکەو پێنج سەد قەرشی پێوە نووسێنرابـــوو ، بێ‌گومان ئەمە بەڵگەی کوشتنی ئەوەندە کەسە دەکەیەنیت ٠ هەروەهـا لە نووسینگە (مکتب) کەیدا ناوی سەدان تێکۆشەری لابوو کە نیـــازی کوشتنیانی هەبوو لەگەڵ ناوی بەکرێ‌گیراوەکانی ٠

له سالی ۱۹٥٩ دا حکومەت یاسای ژمارە ۱۰/٥٩ ی دەرکـــــرد یاسایەکی فاشیستانە بوو ، هەڕەشەی مردن یا بەندکردن بە درێژایـی تەمەنی لەو کەسانە دەکرد کە نیـازی بەرهەلستی کردنـی رژێمیـــان هەیە) ، ئەم یاسایە بە پیتی گەورە لە هەموو شوێنێکدا هەلواســرا • بەهۆی ئەم یاسایەوە پەیوەندی کردنی فیداکاران بەگەلەوە سەختتـر بــــوو •

دامەزراندنی بەرەی ڕزگاری خوازی نشتمانیو گەشە سەندنی

له کاتی بەستنی کۆبوونەوەیەکی گشتی لـــــــە کۆشین چین نە حکومەتو نە سوپای ئەمریکــا نەیان توانــی پەی بە جێگەکـــە بەرن) لە ۱۰ی کانوونی یەکەمی سالی ۱۹٦۰ دروستبوونی بەرەی رزگاری خوازی نشتمانی ئاشکرا کرا ، کە بە زمانی ڤێتنامی پـێی دەلێن (مات تران وان توك جیافۆنگ)(۲٤) •

له رۆژی ۲۰ی کانوونــی یەکەمی سالـــی ۱۹٦۰ ئەم بەرەیـــــە بەرنامەیەکی دە خالی دەرکرد کە ئەمانە برگەکانیەتی :ـ

۱ ـ زالبوون بەسەر رژێمی دەسەلات داری ئەمریکاو ئـەو حکومەتە دیکتاتۆرییانەی ئەم رژێمە یارمەتییان دەدات •

---

(۲٤) بەلام ووشەی (فیتکۆنگ) لە ڕاستیدا دروستکـــــراوی ئەمریکاییەکانە کە بەزمانی ڤێتنامی مانای (کۆمۆنیستەکانـــــی ڤێتنام) دەگەیەنێت • ئەم ناوە هیچ پەیوەندییەکی بەناوی ڕاستیو رەسمی ئەو رێکخراوە سیاسییە خەباتگێڕەوە نیە کە لە باشــوور ئالای خەباتی هەلگرتبوو •
ئەو بەرەیەی لە باشوور خەباتی دەکرد بەرەیەك بوو نەك هەر لــــە کۆمۆنیستەکان بەلکو هەموو ڕێبازە سیاسییە تێکۆشەرەکانـــــی گرتبووە خۆی •

٢ ـ جێ بەجێ کردنی دیموکراتی راستەقینە ٠

٣ ـ بنیات نانی ئابووریەکی بەهێزو بەرز کردنەوەی ئاستی گوزەرانی دانیشتوان ٠

٤ ـ هێنانەدی چاککردنی کشتوکاڵ وەك نزمکردنەوەی کرێی زەوی بەملك کردنی زەوی بۆ ئەو جوتیارانەی دەیکێڵن ٠

٥ ـ هێنانە کایەوەی رژێمێکی فێر کردنو رۆشنبیری نشتمانیی دیموکراتی ٠

٦ ـ دروستکردنی سوپایەکی بەهێز کە بەرگری لە شارستانیەتی باوو باپیران بکات ٠

٧ ـ مسۆگەرکردنی مافی یەکسانی لە نێوان دەستەو تاقمەکانی گەل ، وە لە نێوان ئافرەتو پیاویشدا ٠

٨ ـ سیاسەتی دەرەوە لەسەر ئاشتیو بێلایەنی بنیات ئەنرێ

٩ ـ گێرانەوەی پەیوەندی سروشتی نێوان هەردوو بەشی ڤێتنام وە هەوڵدان بۆ یەكخستنەوەیان ٠

١٠ ـ دژ وەستانی شەڕی دوژمنکاریو یارمەتی دانی بزوتنەوە رزگاری خوازەکان ، وە بەرگری کردن لە ئاشتی جیهان ٠

دوا بەدوای دامەزراندنی بەرە ئەندامانی ڤیت منە (مەبەست لەوانەیە کە خەڵکی باشوور بوون) و هەردوو هۆزی کاودایو هواهاو کەمایەتییەکانی کە مبۆدیاو مۆنتاناو ،لەگەڵ لاوانی زانکۆو قوتابخانە پیشەییەکانو نوێنەرانی رێکخراوە کشتوکاڵییەکان چوونە ریزی بەرەوە

لەکۆتایی سالی ١٩٦١ واتە دوای ئێکەوتنی ساڵێك بەسەر دامەزراندنی بەرەدا ژمارەی هێزە نیزامی یەکانی سەر بە بەرەی ڕزگاری حوار گەیشتە ٢٠ هەزار چەکدار ٠

جەماوەر بە گەورەو بچووکی یەوە ، بە ئافرەت وپیاوی یەوە بـــە پەرۆشەوە رووەو شۆڕش دەچوونو لە یەکێك لەریزەکانیدا خەباتیـــان دەکرد ٠ جگە لە جەماوەر هەلاتن یاخی بـوون لەنـاو سوپادا لەوپـــەڕی گەشەسەندندا بوو ، لێرەدا دوو نموونە دەخەینە بەرچاو :ـ

١ ـ لە تشرینی دووەمی سالی ١٩٦١ ڕاکردن لە سوپا مۆرکـــی کۆمەلی وەرگرت ، لە چەند شوێنێکدا بەتالیۆنێك بەتەواوی دەچـووە ریزەکانی گەلەوە ٠

٢ ـ لە نیسانی سالی ١٩٦٣ لە ناوچەی (بن‌تری) ٥٤٨٣ سەربـــاز رایان کـــرد ٠

ئەمریکایی یەکانیش دانیان بەم ڕاستی یەدا نـاو ژمارەی ســەربازە هەلاتووەکانیان لە سالی ١٩٦٦ بە ١٣٢ هەزار سەرباز دایە قەلـــەم بەلام بەرە ئەم ژمارەیەی بە ١٦٠ هـەزار خستە روو ٠ ڕۆژنامـــەی NEWS AND WORLD REPORT لە ٣١ی تەمموزی ١٩٦٧ یووسیبوویی و دەلێت :ـ

(لە کۆتایی ١٩٦٧ دا لە هەر هەزار سەربازێك تەنها ٧٥٠ سەرباز دەمێنێتـــەوە) ٠

هەرچەندە هێرشەکانی بەرەی رزگاریخواز بەگـــورە فـــراوان ئەبوو ، ناکۆکی یەکانی نێوان هێزەکانی ئەمریکیو سوپای سایگـــۆن

بەهێزتر دەبوو. تەنها لە ماوەی هەفتەی یەکەمی هێرشی(تات Tet)ی بەرەی ڕزگاریخواز لە ساڵی ١٩٦٨ (٢٠٠) هەزار سەرباز دیارنەمان ، ١٦٩ مەڵبەند لە یانزە هەرێمدا چۆڵ کرا کە زۆربەیان بەخۆیانو چەکەکانیانەوە چوونە ناو بەرەوە . ئا بەم جۆرە شۆرش پانو بەرین بوو و پێی نایە قۆناغێکی نوێوە . ئەم هێزە توانی ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیانی گەورە گەورە لە ڕژێمی بەکرێ گیراو بداو دەست بەسەر بەشەکانی وڵات دا بگرێت ، تا ئەوە بوو لە دواییدا بەرەی ڕزگاری خواز توانی دەست بەسەر زیاتر لە ٣/٢ ڕووبەری ڤێتنامی خوارووددا بگرێت .

سوپای ئەمریکاو شەڕە ناڕەواکەی

ئەو هێزە نیزامییەی ئەمریکا ناخنیبوویە ڤێتنامەوە پێکهاتبوو لە ١٠٠٠ فڕۆکە بۆ گواستنەوەی سەرباز ١٥٠٠ فڕۆکەی هیلیکۆپتەر ٢٠٠٠ فڕۆکە (نفاثة) ، ٢٠٠٠ موشەکی بۆمبا .

ئەم چەکە کوشندانە بە نوێترین ڕێگا کە زانست پێی گەیشتووە دروست کرابوو . نوێترین جۆری تۆپ هێنرابووە ڤێتنامەوە کە بەوە جیادەکرانەوە زۆر بە ووردی نیشانەکانیان دەپێکن . بەڵام دەربارەی چەکی سووك ، سەربازەکان جۆرە چەکێکی ئۆتۆماتیکییان بەدەستەوە بور کە لە دەقیقەیەکدا ٧٥٠ گوللەی دەتەقاند . تانكو زرێ پۆشەکان بە جۆرێك بوون کە دەیانتوانی بە ئاسانی لە دارستانو شاخو گۆماوەکان هاتووچۆ بکەن.جگە لەمانە سەرکردایەتی ئەمریکی بۆ زیاتر مسۆگەرکردنی سەلامەتی سەربازەکانی لەکاتی شەڕدا ڕێکخستنێکی زۆر سەیری دانابو. بێتەلەکان (لاسلکی) ئەلکترۆنی بوونو بەردەوامو بێپچڕان لەنێوان بنکەو شوێنی شەڕەکان ئیشیان دەکرد . ئەگەر هەر مەفرەزەیەکیان بکەوتایە

بۆسەیەکەوە (کمین) ئەوا لەماوەی چەند خولەکێکی کەمدا سوپای تــــو
ئرپای دەکەوت ... هەروەها فڕۆکەی هیلیکۆپتەر بەردەوام چاودێـــری
بەتالیۆنە سەربازیەکانی دەکرد . لەکاتی شەویشدا ئامێرێکی ڕووناک
کەرەوەی هەبوو کە تاریکی شەوەزەنگی دەشاردەوە .

ئەم هەموو شتە سەر سوورهێنـــەرانە جێگـــــەی سەرنج و باسی
ڕۆژانەی پیاوانی بەرەی ڕزگاریخواز بوو . بەردەوام دائەنیشتن و لـــە
شتە سەر سوورهێنەرەکانی شەڕ ئەدوان .

یەکێك لە شۆڕشگێڕان کاتێك لەنێو کۆمەڵە دارێکی چڕدا خـــۆی
حەشار دابوو ، کەتیبەیەکی دەریاوانی ئەمریکی لە ناوچەکەدا بڕیـــــاری
نیشتەجێ بوونیان دا . سەرۆکەکەیان بە بێتەل (لاسلکـي)لەگـــــەڵ
سەرکردایەتی قسەی دەکرد ، دوای ئەوە بە پیاوەکانی ڕاگەیانـــــــد کە
هەواڵێکی خۆشی پێیەو ئێستا هەموو خۆمان دەشۆین . شۆڕشگێڕەکـــە
بەردەوام سەیری پیاوانی کەتیبەکەی دەکرد ، بینی هەموویان خۆیـــــان
ڕووت کردەوە ... بەڵام ئەی ئاو؟

لەم شوێنەدا نە ڕووبارێك یا گۆماوێکی لێ نیە چۆن خۆیان دەشۆن
پاش تێپەڕبوونی چەند خولەکێك وەڵامی ئەم پرسیارە مەنتیقیە درایەوە
، ئەوە بوو دوو فڕۆکەی هەلیکۆپتەر هاتن ، یەکێکیان لەبەرزی چەنـــد
مەترێك زۆر کەفاوی سابوونی بۆنداری بەسەریاندا ڕژاند ، ئینجا ئـــەم
هەلیکۆپتەرە کشایەوە و هەلیکۆپتەری دووەم جێگەی گرتەوە ، وە دەستی
کرد بە ڕژاندنی ئاوی پاك بەسەریاندا .

سەرەڕای ئەم سوپا بێشومارە ئەمریکا نەیتوانی هیچ سەرکەوتنێك
بە دەست بهێنێ . هەموو کاتێك ڕای گشتی ئەمریکا پرسیاریان ئەکـرد

ئایا چ سرڕێکە وای لەو هێزە زۆرەی ئەمریکا کردووە کە نەتوانێت بەسەر ئەو گەلەدا زاڵ بێت ؟ ۰ کاربەدەستانی واشنتۆن هەر خۆیان وەڵامێکی ووشکیان بۆ ئەو پرسیارە دائەناو دەیانووت : ئێمە تەنها بەرهەڵستی بەرەی باشوور ناکەین ، بەڵکو هەموو رۆژێك ڕووبەرووی بەتالیۆنێکی تەواوی سوپای نیزامی کۆماری ڤێتنامی باکوور دەبینەوە کە لە هەندێك ناوچەوە خۆیان دەئاخنیە باشوورەوە ، لەبەر ئەوە بۆ ئەوەی شەڕ لە باشوور بەرینەوە پێویستە لە باکوور بدەین ۰ ئا لەو کاتەوە دەست بە بۆردومانی شارو گوندەکانی ڤێتنامی باکوور کرا ،

فرۆکەکانی ئەمریکا بەردەوام دەوروبەری هانۆی پایتەختیان دەکوتا وە هەڕەشەی بۆردومان کردنی ناو شارەکەو بەندەری هایفۆنگی دەکرد ئەگەر ڤێتنامی باکوور ئاشتی قبووڵ نەکات ۰ جگە لەمە زۆر جار وولاتە یەکگرتووەکان بەرای گشتی جیهانیان دەووت : سەیر بکەن ! ئەوەنیە کۆمۆنیستەکان بەچەك یارمەتی یاخی بووانی باشوور دەدەن بۆ جێ بەجێ کردنی پلانە دوژمنکاریو فراوانکاریەکانیان ! ئائێستا باوەڕ دەکەن کە باکوور سەرچاوەی هەموو ئاژاوەیەکە ۰ نە بەر ئەوە بوونمان لێرەدا شتێکی پێویستە ۰ بەڵام هانۆی بەردەوام بیانووەکانی ئەمریکای ڕەت دەکردەوەو داوای لە وولاتە یەکگرتووەکان دەکرد کە لەگەڵ بەرەی رزگاری خواز لە باشووردا بکەونە گفتوگۆ ۰

ئەم کارەی ئەمریکا وای لە هەردوو گەلی ڤێتنام کرد کە زیاتر خولیای یەك گرتنەوەی هەردوو ڤێتنام بن چونکە هەردووکیان خاوەنی یەك چارەنووسو دوژمنێکی هاوبەش دەجەنگن ۰

ئەمریکا لەماوەی بوونیدا لەڤێتنام گەلێك پیلانی سیاسیو سەربازی جۆربەجۆری بۆ گەلی دلێری ڤێتنام داناوە ، یەکێك لەوانە پلانەکەی (ویستمۆدلاند) بوو کە ئامانجەکانی لەم چەند خاڵانەدا کۆدەبێتەوە :ـ

١ ـ بنەبڕ کردنی هێزی ڕزگاری خواز . بەڵام دەبینین هێـــزی ڕزگاری خواز بنەبڕ نەکرا ، تەنانەت ئەمریکایی‌یەکان خۆشیان دانیـــان بەمەدا ناوە کە لەهەموو ئەو جەنگانەی ڕوویداوە نەیان توانیـــوە گەیبیەیەك بە تەواوی لەناوبەرن ، بەڵکو هێزی گەل بەردەوام لـــە زۆربووندا بوو . کەواتە ئامانجی یەکەمی بۆ نەچووە سەر ، وە ئەوەی ڕوویدا پێچەوانەی بیرکردنەوەیان بوو زیانێکی زۆر لە هێـــزی ئەمریکایی‌یەکان کـــەوت ، وە ئەمریکایی‌یەکان خۆیان یەکەم کـــەس بوون دانیان پیادانـــا .

٢ ـ هێمن کردنەوە (کێش‌کردنی خەڵك بۆ ریزەکانیان) .

ئەمریکایی‌یەکان وایان باوەڕ دەکرد کە دەتوانن بە دۆلارەکانیـــان هەموو شتێك بکەن ، خەڵك بکڕن‌و کێشی بکەنە ریزەکانیانەوە ، بـــەڵام ئەنجامی ئەمەش لەوەی پێشوو باشتر نەبوو .

٣ ـ یارمەتی دانی حکومەت‌و سوپـــا

مەبەستی ئەمریکا لێرەدا بەرزکردنەوەی وورەی سوپا تێك‌شکاوەکەی بوو بۆ ئەوەی لە لیدانی سوپای ئیتنامی‌دا چالاکتر بن . بەڵام هەرچەندە ژمارەی سەربازەکانیان زیادی دەکرد توانای هێرش بردن‌و بەرگـــری کردنیان کەم دەبۆوە .

٤ ـ هەوڵدان بە هەموو هۆکارێك بۆ دابڕاندنی باشوور بـــە ڕوشکایی‌و دەریایی‌یەوە . بەڵام پیاوەکانی واشنتۆن‌و بەکرێ گیراوەکانیان لە سایگۆن نەیان‌زانی کە باشوور بە هەر چواردە شارەکەیەوە توانـــای بەرێوەبردنی خۆی‌و فراوان‌کردنی سوپای ڕزگاری‌خوازی هەیە . لەبـەر

ئەوە ئەمریکا لەوەدا زۆر بەهەلە چووبوو کە وویستی باشوور بابلووقە بدات تاوەکو خۆی بەدەستەوە بدات ٠

٥ ـ بۆردومان کردنی باکوور بۆردومانێکی چڕ تا ناچـار دەبێتو ملی ڕێی کۆنفرانسی ئاشتی دەگرێتە بەر ٠ بەلام بۆردوومان کردن زیاتو لەپێشوو گەلی ڤێتنامی لەسەر خەبات دژی دوژمنکاری ئەمریکا سوور کرد ئەمریکاییەکان خەیالیان خاو بوو کە بە بۆردوومان کردن گەلی ڤێتنـام ناچار بکەن داوای ئاشتی ژێر دەستەیی بکـات ٠

لە کاتێکا ئەم سوپا بێشومارە بە نوێترین چەکەوە لەگەل ئـەو بارە تێك ئالۆزاوە دەبینرێ لەوانەیە رەشبینی خۆی بەسەر مرۆڤـدا بسەپێنێو هیوای لێ ببرێ ، کەچی بە پێچەوانەوە تێکۆشەرانی ڤێتنـام گیانی وورە بەرزی لە روویاندا دەگەشایەوە ٠ رۆژێکیان مرۆڤێـك پرسیارێکی لە نوێنەرانی بەرەی رزگاری خواز کرد سەبارەت بە بیـری بەرە بەرامبەر ئـەم هەلوێستە ترسناکەو ئـەو سوپا زۆرەی ئەمریکا هێناویەتەڤێتنامی خوارووەوە ، هەروەها دەربـارەی هەلوێستـی حکوومەتی جۆنسون کە بریاری بەردەوامی شەڕی داوە تا کۆتایـی ٠ نوێنـەرانی بەرەش بەبێ ئـەوەی هـەلبچن ، بە خەندەیەکـەوەو بەهێمنی وەلامیان دەدایـەوە :ـ

(تا سەرکەوتن لە تێکۆشان ناوەستین ٠ ئەم شەڕەی بەسەرمانـدا سەپێنراوەدەبێت هەر کۆتایی بێت ، بەسەرکەوتن بێ یا بە تێکشکـان ، بەلام دوژمن دەبێت بزانێت ئەگەر دەیەوێت سەربکـەوێ ئەوا دەبێـت لەسەرەتادا نەتەوەکەمان قەلاچۆ بکات ٠٠٠ هەر تاکێك لـە ئێمـەدا مردن بەباشتر دەزانێت لە ژیانێکی دوور لە ئازادیو سەربەخۆیی) ٠

زۆر کەس ئـەم وەڵام دانەوەیـە بە دروشمێك لـە دروشمـە پروپاگەندەیی‌یەکانی بەرە دەزانن • بەڵام رووداوەکانی رۆژگار ئـەم روتانەی زیاتر سەلماند ، بەکردەوە سەلماندیان کە ڕۆڵـەی کۆڵنـەدان‌و تێکۆشانن • رووداوەکانی سالی ١٩٦٨ باشترین نموونەی ووتەکانمانـن لەم سالەدا ڕۆلەکانـی بەرەی ڕزگاری خواز هێرشێکـی بەربـلاوو بەجەرگانەیان کردە سەر بنکەکانی ئەمریکـا کـە سایگۆنی پایتـەخت یەکێك بور لەوانە • لەم شەڕانەدا کە کەمتر لە هەفتەیەکی خایانـد دیانر لە ٢٨ هەزار شۆرشگێر شەهید بوون ، ئەمـە جگـە لـە ژمارەی بریندار کە لە ژمارە نایەت • تا ئەم کارەساتە جەرگ بڕە نەیتوانـی وورەی پۆلایینی شۆرشگێران دابەزێنێ ، بەڵکو هەر بەردەوام بـوون لەسەر خەباتی ڕەوایان تا وولاتیان لە گشت پاشماوەیەکی بێگانـە پاك کردەوە •

چالاکی‌یە سەربازی‌یەکانی بەرەی رزگاری‌خواز

ئەگەر بێتوو چاوێك بەو چالاکی‌یانەدا بخشێنین کە شۆڕشگێرانی ڤێتنام نواندوویانە دەبینین گەلی ڤێتنام توانیویەتی لە ماوەی ئـەو چەند سالەی شەڕدا زیانی کاریگەر لـە سوپای داگیرکـەر بدات ، دەرسێکی وەهای پێبدات کە هەرگیز لەیادی نەکـات •

بێگومان ئەو حالەتەی ڤێتنام تیای بوو لە مێژوودا بەگەورەتریـن هێرشی سەربازی دادەنرێ ، وە ڕووبەڕووی مەزنترین خۆڕاگـری‌و نەبەردی بوو • زۆر شتێکی سەرسوورهێنەرە کە گەلێک بەدەستـی خاڵی‌یەوە بتوانێت گەورەترین سوپا لە جیهاندا بشکێنێ •

لێرەدا خشتەیەك دەخەینە ڕوو کە سەرجەمی زیانی گیانی هەردوولا لەماوەی هەشت سالدا دەردەخات :ـ

١ ـ خشتەی ئەو کردەوە دزواریيانــەی (اعمال العنف) کـەبەرەی
ڕزگاری خواز لەماوەی ساڵی ١٩٥٧ ـ ١٩٦٥ پێی هەڵساوە ٠

ساڵ	ژمارەی تەواوی ڕووداوەکـان	هێرشـە سەربازیيەکان	چالاکیيەکانی ڕفانـدن	چالاکیيەکانی کوشتن
١٩٥٧ ـ ١٩٦٠	نەزانراوە	زۆرکەمە	٢٠٠٠	١٧٠٠
١٩٦١	٥٠٠	نەزانراوە	نەزانراوە	١٣٠٠
١٩٦٢	١٩٠٠٠	١٣٠٠٠	٩٠٠٠	١٧٠٠
١٩٦٣	١٩٥٠٠	١٥٠٠٠	٧٢٠٠	٢٠٠٠
١٩٦٤	٢٥٠٠٠	١٥٥٠٠	١٥٠٠	٥٠٠
١٩٦٥	٢٦٥٠٠	١٥٥٠٠	١٧٠٠	٣٠٠

٢ ـ خشتەی ئەو زیانانەی لەماوەی هەردوو سالی ١٩٦٤ و ١٩٦٥ بە سوپای ڤیێتنامی خواروو کەوتووە ـ:

سال	کوژراو	بریندار	بزربوو
١٩٦٤	٧٠٦٤	١٦٧٠٠	٥٨٧٤
١٩٦٥	١١٣٣٣	٢٢٦٦٠	٧٨٨٠

لە ٢٩ی کانوونی یەکەمی سالی ١٩٦٣ رادیۆی رزگاری‌خــــــواز راپۆرتێکی لەبارەی چالاکی‌یەکانی بەرە بەدرێژایی سالی ١٩٦٣ لــــــە ناوچەی نامیۆی رۆژهەلات بلاوکردەوە :ـ

(هێزەکانمان لە یانزە مانگی یەکەمدا هێرشی گەورەو بچووکـــی خۆیان لەناوچەی نامیۆی رۆژهەلات دەستپێکرد ، کـە ١٠٦٨٥ کـــەس لەدوژمن پێکراون ، تیایاندا ٦٨ راوێژکاری ئەمریکی کوژران ، وە دەشیان بریندار بوون (٣٥) فـرۆکـەمان خستۆتە خـــوارەوەو ٦٣ی تریشمـــان پەککخستووە ٥٨ ئۆتۆمبیلی ووشکاوەکـی لـە شێوەی ئێـــــم ١١٣و ئێـم ١١٨ ، ١٥ شۆفـەل ، ٢١ (شاحنـة)و ٩ بەلەممان تێـــکوپێـکدا ٨١ بنکەی سەربازیمان وێران‌کــــرد ٠٠٠٠ دەستمان بەســـەر ١٠٣٦ تفەنگ‌و ٧٤٠٠٠ گوللەو ٨٨٠ بۆمباو ٨١٠ لوغم گرت ٠٠٠٠ بەلام دوژمن لەسالی ١٩٦٣ هەلسا بە ٧٠ هەزار چالاکی پاکسازی گەورەو بچـــــووک ، ١٢٠٠٠ کەس کوژراون ، ٨١٠٠ بریندار بوون ، ٥٢٥٠٠ کەس بەندکران ، ٥٧٠٠٠ مال سووتان) ٠ لەتشرینی دووەمی سالی ١٩٦٦ گۆڤارێکـــی فەرەنسی گفتوگۆیەکـی دوورو درێژی لەگـەل هۆشی‌منەدا کــــــرد ٠ رۆژنامەنووسەکە زۆر پرسیـــاری ئاراستەی هۆشی‌منە کرد کـە لــــــە یەکێکیاندا داوای ئەنجامی شەری نێوان گەلی ڤیێتنام‌و ئەمریکای لێ‌کـرد

هۆشی‌منە لەوەڵامدا ڕای‌گەیاند کە هێزی چەکداری ئەمریکـــــاو هاوپەیمانەکانی لەنێوان سالی ١٩٦٥ ـ ١٩٦٦ دا(١١)هەزار کوشتارو بریندارییان داوە بەبێ ئـەوەی بتوانـن جلـەوی سەرکەوتـن لەدەست هێزەکانمان بکەنەوە ٠

بەڵام دەربارەی بۆردومانی فڕۆکەکان ڕایگەیاند کە فڕۆکە کانـــی ئەمریکا بەردەوام هێرش دەهێنێتە سەر ڤیێتنامی باکـــوورو ناوچـــە ڕزگارکراوەکانی ڤیێتنامی باشوور ،وە ڕۆڵەکانی گەل تا ئێستا (واتە سالی ١٩٦٦) توانیویانە ١٣٥٠ فڕۆکەی دوژمن بخەنە خوارەوە کە ئەمەشـــ دەرسێکە بۆ ئەمریکا کە هەرگیز لەیادی نەکات(٢٥) ٠

---

(٢٥) وەنەبێت گەلی ڤیێتنام بە کوشتنی سەربازی ئەمریکایی خۆش حال بووبێ ، بەلکو لە زۆر کاتدا دەری بڕیوە کە کوشتنیان ناچاری یـــە هەروەك هۆشی‌منە لە چاوپێکەوتنێکی ڕۆژنامەنووسیدا ڕایگەیاندا :ـ (لێرەدا شتێك هەیە لەوەیە باوەڕی پێ نەکەن ، ئەویش ئەوەیـــە کە تەنها ئەو کاتە هەست بەئازار ناکەم کە گیانی ڤیێتنامی یـــەك دەرئەچێت ، بەلکو کاتێ سەربازە ئەمریکایی یەکا نیش دەکوژرێـت هەر هەمان شتە چونکە دلم پێیان دەسووتێ) ٠
هەروەها لە ڕۆژی ٢٣ی تشرینی دووەمی سالی ١٩٦٦دا هۆشی‌منـە نامەیەکی بۆ گەلی ئەمریکی نارد ، ئەمەش چەند برگەیەکێتی :ـ (بەبۆنەی نزیك بوونەوەی سالی نوێوە لە قووڵایی دلمەوە ئاشتی‌و شادی بۆ گەلی ئەمریکی دەخوازم) ٠
(پێویست بوو هەردوو گـەلی ئەمریکی‌و ڤیێتنامی لـە ئاشتـــی‌و هاوڕێتی‌یەدا بژین ، بەڵام حکومەتی یەکگرتووەکان ٤٠٠ هەزار سەربازو هەزاران فڕۆکەو سەدان کەشتی جەنگی بۆ پەلاماردانـی خاکی ڤیێتنام ناردووە ، شەوو ڕۆژ بۆمبای ناپالم‌و گازی ژەهراوی‌و هەموو جۆرە چەکێکی نوێ بۆ بنەبڕکـــردنی نەتەوەکـــەمان بەکاردەهێنێ ، بێ ئەوەی بەزەیی بەپیرو منالدا بێ لادێ‌و شارەکانی سووتان‌و وێران‌کرد ، تاوانی وای کردووە لە تاوانکارێدا قەدەغەیە ، فڕۆکە ئەمریکایی‌یەکان بۆمباکانیان دەهاوێژنە ناو هانـــزێ

کاتێک بمانەوێت نموونەیەک لە سەرکەوتنە مەزنەکانی بەرەی رزگاریخواز بخەینە ڕوو ئەوا سەرکەوتنەکانی ٣٠ ـ ٣١ی تشرینی دووەمی ١٩٦٨ باشترین نموونەن ٠

لەم ماوەیەدا هێزەکانی بەرەی رزگاریخواز لەبەرەیەکدا بە درێژایی هەزار کیلۆمەتر هێرشێکی بەربلاویان کردە سەر ١٤٠ شار ٠ لەم هێرشەدا بەرەی رزگاریخواز خاوەنی هیچ هۆکارێکی پەیوەندی کردن یا

پایتەختی خۆشەویست) ٠
(لە ئەنجامی ئەو شەڕە تاوانکارییەی وڵاتە یەکگرتووەکان هەڵیان گیرساندووە سەدان هەزار لاوی ئەمریکی کراون بە سەربازو دوور نیشتمان بۆ مەیدانەکانی کوشتاری ڤیێتنام نێرراون ، بێهوودە دەفەوتێنرێت ٠
لە سەدان هەزار خێزانی ئەمریکیدا باوک کوڕی لەدەست کراوەتەوە ، ئافرەتیش مێردەکەی) ٠
(لەگەڵ ئەمەشدا وڵاتە یەکگرتووەکان داوای گێرانی وتووێژی ئاشتی دەکات ، کە ئەمەش بەڵگەیەکە بۆ خەڵەتاندنی گەلی ئەمریکاو هەموو گەلانی جیهان ، کەچی ڕۆژ بەڕۆژیش ڕووبەڕووی شەڕی فراوانتر دەبێ) ٠
ئایا کێ ئەم هەموو بەدبەختییەی تووشی هەردوو گەلی ڤیێتنامو ئەمریکا کرد ؟ بێگومان فەرمانڕەواکانی ئەمریکا ٠ گەلی ئەمریکاش دەرکی بەم ڕاستییە کردووەو ژمارەی ئەو ئەمریکاییانەش ڕوو زیادبوونە کە داوای ڕێزگرتنی دەستوورو شەرەفی وڵاتە یەکگرتووەکانو وەستاندنی دوژمنکاری لەسەر ڤیێتنام دەکەن ، وە داوای گەڕانەوەی هەموو سەربازە ئەمریکاییەکان بۆ وڵاتی خۆیان دەکەن) ٠
لە کۆتاییدا دۆشیمنە ووتی :
(سڵاوێکی گەرم لە خەباتتان دەکەم ، سوپاسی لایەنگیری خەباتی نیشتمانیتان بۆ گەلی ڤیێتنام دەکەم . وە دڵسۆزانە داوا ئەکەم کە گەلی ئەمریکا سەرکەوتنی گەورە لە خەبات لە پێناوی ئاشتیو دیموکراتیو شادی تۆماربکات) ٠

گواستنەوەی نوێ نەبوو ، ئازووقە لەسەر پشتی پیاوان دەگوێزرایەوە . لە بەرامبەر ئەمەشدا دوژمن نوێترین ئامرازی سەربازی بەکاردەهێنـــا ، لە پشکنین و گەڕاندا خاوەنی ئامێری ئەلکترۆنی بوو .

لەگرنگترین ئەو نیشانانەی (اهداف) لەم هێرشەدا پێکـرا بریتـی بوو لە بارەگای گشتی چـوار ناوچـەی سەربازی سەر بە هێزەکانـــی سایگـۆن ، بارەگـای گشتی هـەشت تیپ لە سەرجـــەمی پانزە تیپ ، بارەگایەکی گشتی تر کە پانزە لیوای گرتبووە خۆی ، وە دوو بارەگـای تری سەر بە سوپای ئەمریکی (تایبـەت بەلادێکان بـــوو) . سەرەڕای ئەمانەی باسمان کردن هێرش برایە سەر حەژدە نیشانەی سەرەکی تـــر لە ناوجەرگەی سایگۆندا کە ئەمانە دەگرێتەوە :

بالیۆزخانەی ئەمریکی ، سەرکردایەتی گشتی هێزە چەکدارەکانی ئەمریکی و سایگۆنی ، بارەگای دەریاوانی ڤێتنامی خواروو ، ئێستگـەی سایگۆن کە ئەمیان بەتەواوی خاپوور کرا . لەلایەکی ترەوە هێرش برایە سەر ٣٠ فرۆکە خانە ، لە نێو ئەمانەدا پانزە بنکەی ئاسمان کە لـــە نێو چواردە بنکە کانی ڤێتنامی خواروو بەگرنگترین دائەنرا . بەپـێی بەیاننامەکانی بەرە لەم هێرشەدا ١٥٠٠ فرۆکە تێك شکێنرا (ئـــــەم ژمارەیە لە واقعەوە نزیکە چونکە دوا بە دوای ئەم هێرشە جـــــوولەی فرۆکەکانی ئەمریکا بەسەر ئاسمانی ڤێتنامی خوارووەوە کـــەم بۆوە . هەروەك سکرتێری کۆمیتەی ناوەندی بەرە لەو ماوەیەدا ووتی : (ئـــەوا چەند ساڵێکی دوورە بۆ یەکەم جار ڤێتنامی خواروو لە نەڕەی فرۆکەکان حەسایەوە ، سەربازەکانمان دەتوانن لەگشت ڕێگـــەوبانە زەمینـی و ئاوییەکان هاتوچۆ بکەن بێ ئەوەی نەڕەی فرۆکەکان جاڕسیان بکات) .

هێرشەکەی ساڵی ١٩٦٨ بەتەواوی سەلماندی کە سەرەڕای بەردەوامی بۆردومانەکی ئەمریکا بۆ ماوەی سێ ساڵ ، وە سەرەڕای ئەبەیی ژمارەی سەربازو بڕی چەکی بەکارهێنراو لە دژی بەرەی رزگاریخواز کەچی کارگێری سەر بە هۆشیمنە لە باکوورو کارگێری هۆن لۆ (سەرۆکی بەرەی رزگاریخوازی نشتمانی بوو) لە باشوور لە بەهێزترین کارگێرییەکان مانەوە .

ڕۆلی ئافرەت

ئافرەتانیش شان بەشانی مێردەکانیان یان براکانیان دەچوونە کۆڕی خەباتەوە ، شەڕیان دەکردو چەکیان هەڵدەگرت ، لە بزوتنەوەکانی خەباتو کۆبوونەوکانی خۆپیشاندانو بەرەنگاری بوونەوەی دوژمن دەوری دەبینی ، کاری قورسیان پێ دەسپێردراو بەوپەڕی جوامێرییەوە بەجێیان دەگەیاند .

ئافرەتانی ڤێتنام خاوەن هاوبەندی (رابطة) یەك بوون بەناوی هاوبەندی ئافرەتان کە لە ٨ی ئازاری ١٩٦١ دامەزرا وە ئەو ئافرەتانەی وەردەگرت کە مەرجە دیاری کراوەکانی تێدابێ و تەمەنی لە شانزە ساڵ تێپەڕ بووبێ .

ئافرەتان هەروەك پیاوان لەلایەن ڕژێمەوە ئازاردەدران ، لەسێدارە دەدران ، دەکوژران ، بەندئەکران .

خاتوو (نغوین تای تو) کە لە دواییدا بوو بە سەرۆکی هاوبەندییەکە لە ڕاپۆرتێکیا وەسفی باری قوتابیانی کچ دەکات کاتێك کە بەند دەکرێن دەلێت :ــ

(بەهۆی بەشداری کردنیان لە بزوتنەوەکانی خەبات لە پێنــــاو چەك داماڵین ،وە بە هۆی بنیات نانی ژمارەیەکی زۆر لــە قوتابخـانەو بەکارهێنانی زمانی ڤیتنامی لە زانکۆکان ۰۰۰۰ دارو دەستەی دیم ــرولاتە یەکگرتووەکان پەنا ئەبەنــە بەر خراپترین جۆری ئازاردان بـــو ئازاردانی کچان وەك هەلواسینیان ، ئاوساندنی مەمکیان ، بەرووتــی خستنە بەرهەتاو ، مار هاویشتنە ناو جل‌وبەرگی ژێــرەوە ، بـــەڕۆن چەورکردنیان‌و پاشان سەگ تێبەردانیان ، شووشەو قۆناغە تفەنگــك خستنە ناو ئەندامانی زاووزێیانەوە ، ئەندامانی زاووزێیان بەرکارەبــا ئەدەن ۰۰۰۰ گەلێکی تر) ۰

ئافرەتێکی ڤیتنامی پاش ئەوەی جەللادەکان لەژێر ئازاردانێکــــی توندا نامەردانە شەهیدی دەکەن ئەم پارچەشیعرە بە خوێنی زامەکانــی لەشی لەسەر دیواری زیندانەکە تۆماردەکات :ـ

من ئافرەتێکی گــــول ڕەنگم
شان بەشانی پیاو دەجەنگم
پشتم لــــــەژێر
باری ڕقی هەردووکمانا ۰۰۰ دەناڵێنێ
بەندیخانە خوێندگامەو
گیراوەکانیش هاوڕێمن
(شیر مناڵمەو ۰۰۰(تفەنگیش) مێرد

ئافرەتان هەروەك پیاوان چالاکی بەجەرگانەیان ئەنجــــــام ئەدا ، سەنگەریان بە دوژمن چۆڵ ئەکرد ، هەڵخەڵەتێنراوانیــــــــان

دەهێنایە سەر ڕێگەی ڕاست ، دەستەی چەکداریان دروست نەکـــرد ٠ هەروەك بـەرەی رزگـاریخواز میدالیایـەکـی پلـە دووی شـەڕی رزگاریخوازی پێشکەش بە ژنە جوتیار (نغوین فان هان) کرد چونکــــە لە کاتێکا هێشتا بنکە شۆڕشگێڕی‌یەکانی بەرە لەناو گونـــــــدە ستراتیجی‌یەکان بوو توانی بەوپەڕی نهێنی‌یەوە کۆمەڵێك چەکـــــــدار دروست بکات ٠ هەروەها لەبەر ئەوەی بە ٣٠٠ کردەوەی جەنگی هەڵساوە ، وەتوانیویەتی خۆی بگەیەنێتە ریزەکانی دوژمن‌وڕێگا بۆ تۆپەکانی بەرەی رزگاریخواز خۆش‌بکات تا نیشانەکانی بەباشی بپێکی ٠ جگە لەمانــــە توانی بەسوود وەرگرتن لە ئاژاوەی نێو ریزەکانی دوژمن ، وە بەیارمەتی دانیشتوانی ناوخۆ ٢٠٠ سەربازی سوپای بەکرێگیراو لە بەجێ هێشتنی سوپا قایل بکات ٠

تاوانەکانی ئەمریکا لە ڤێتنـــــام

پێناسێکی کلاسیکی ماوتسی تۆنگ هەیە دەڵێت :ـ

(پیاوانی پارتیزان هەروەك ماسی وانو ئەو دەریایەی تیا زۆرئەبن گەلە ، وەبەبێ ئەو دەریایە ماسی‌یەکان ناتوانن مەلەبکەن ٠)

لەبەرئەوەی ئامێری جەنگی ئەمریکا توانای کوشتنی ئـــــــەو ماسی‌یانەی نەبوو ویستی دەریاکە ووشك‌بکات ، هێزە کوشندەکانـــی جەنگی بەربلاوی لەدژی گشت پیاوو ئافرەتو منالو ئاژەڵێك ڕاگەیانـــد ، لەدژی هەر زیندەوەرێــك ، لە دژی هەر شتێکـی ناوچەکانی ژێـــــر دەسەڵاتی بەرەی رزگاریخواز ٠ چەندەها رەشماڵگەی دروستکـــرد ، بەزۆر پەلی خەلکی دەگرتو دەیهێنابە ناوی‌یەوە ٠

بەپێی سیاسەتی ئەمریکی تاقە ڕێگەی دوورکەوتنەوە لە مردنـــی ڕاستەوخۆ تایل بوونە بەژیانی کولەمەرگی ناو ڕەشمالگەکان ٠

(مردن مـــردن مردن ٠٠٠ چاوەڕوانتانە ٠٠٠ ئایا گوێتـــــــان لەفرۆکەکان نابێت ، گوێتان لە تۆپەکان نابێت ؟ ئەوەیـــە مـــــــردن مردنتانە ٠ تاقە ڕێگەیەك بۆ ژیان هەیە : ڕەشمالگەکانتان بگـۆڕن) ٠ ئەمە ئەو قسانە بوو کە ئەمریکایی‌یەکان دەیان‌کـــرد ، لەبەرامبــــــەر ئەمەشدا وێنەی کوشتارو گۆڕو لادێی سوتاوو مردنی ترسنـــــــاکو ئاولکاری‌یان پێ پیشان ئەدان ٠ هەرکەسێك نەچوایە ناوچەکانی ژێـــر چاودێری سایگۆن‌و ڕایبکردایە بە تاوانبار دەژمێردرا ٠ هەرکەسێـــــك لەکاتی بۆردومانی تۆپەکان‌و بۆردومانی ئاسمانی کـەلەپێش هاتنـــــە دووڕەوەیان بۆلادێکان ڕەچاویان دەکرد خۆی لە پەناگەکان بشاردایەوە ئەوا بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیکی بەلایەنگری فیتکـۆنگ دەدرایە قەڵـــەمو لەشوێنی خۆیدا دەیان‌کوشت ، ملکـــداریێتی پەناگەیان بەبەڵگـــــــەی تاوانباریێتی دادەنـــــا ٠

لەڕەشمالگـــەی بلۆلـــۆ (Bluloi) دا قەسابخـــانەیەکـــی زۆر بەئازاری تیا گێڕاو هەزار کەس بەتوومەتی (فیتکۆنگ) کوژران ٠

ئەمریکایی‌یەکان گشت هۆکارێکیان بۆ خاپوورکردنی گوندەکـــان بەکارهێنا ، کە بەبۆمبا دەستی پێ‌کردو بەمووشەك کۆتایی دەهــــــات ٠

ناوچەی (کۆشی) یەکێکە لـــەو ناوچانەی هـــەرێمی (جیادینــــــە) پێك‌دێنێت ، مەڵبەندی ناوچەکە تەنهـــا ٣٨کـــم لەسایگـــۆنەوە دوورە ٠ ئەمریکایی‌یەکان هەموو لادێکانی ئەم ناوچەیە کە بەزەل پەرژین کرابوو خاپوور کرد ، هیـــچ خانـــوو و دارو گامێشێکـــی بەپێـــــوە نەهێشت ،

مەرەزەکانی سووتان ٠ پێش هاتنی ئەمریکایی‌یەکان لە ١٩ی کانوونی یەکەمی ١٩٦٦ بۆ ناوچەکە ٦٠ هەزار کەس دانیشتوانی شەش گوندی ناوچەکە بوون ٠ دوای دە رۆژ کاولکاری‌و خاپوورکردن واتە لە مانگی دواییدا ئەمریکایی‌یەکان بێ شەرمانە ڕایانگەیاند کە ١٨٠ هەزار تۆپ بەناوچەی (کۆشمی)یەوە نراوە ، ئەمە جگە لەو فرۆکانەی کە بەرەنگاری بچووکترین جووڵە لە ناوچەکەدا دەبوونەوە بەرەنگاری کیایەك کە عەوا دەیجووڵاند ، بەرەنگاری مریشکێك کە لە کولانەکەی دەهاتە دەر ، یا گامێشێك کە لە زەلکاوێکی بچووك هاتووچۆی دەکرد ٠

لەئەنجامی ئەم تۆپ باران‌و کاولکاری‌یەدا دەیان هەزار کەس دەربەدەرو ئاوارەی وولاتانی دەوروبەر بوون ٠ هەرێمی (سوای ریانگ) لە کەمبۆدیا یەکێك بوو لە مەڵبەندی پەنابەران کە ٢٨٠١ پەنابەری تێدابوو ، لەوانە ٣٥٨ پیاو و ٩٨٠ ئافرەت ، پاشماوەکەشی منال بوو ٠ هەموو ئەمانە لە ترسی هێرشی دڕندانەی ئەمریکایی‌یەکان لادێکانی خۆیانیان کە لەگەڵ کەمبۆدیا هاوسنوورە بەجێ هێشتبوو چیرۆکو بەسەرهاتی هەموو پەنابەرەکان لەیەك دەچوو ٠

(دیان فان یای) جوتیارێکی پیرەمێردەو خەلکی گوندی (تان ئان)ەو لە تەمەنی ٦٣ ساڵی‌دا بوو ووتی :-

(ئەمریکایی‌یەکان بەفرۆکەو کۆپتەرەکانیانەوە هاتن ، تەقەیان لەگشت شتێك دەکرد ، لەپیاوو ئاژەڵو کولانەکان ، هەر کاتێك یەکێکیان ببینیایە قسەی بۆ نەئەکردن یەکسەر دەیان‌کوشت ، هەموو گامێش‌و بەرازو مریشکێکیان کوشت ، لادێکەیان بەتەواوی سووتان ، ئنجا بە کۆپتەرەکانیانەوە گەڕانەوە ، پاشان چەند فرۆکەیەك هاتن‌و

گیراوەیەکی (محلول) ژەردر شینیان بەسەر بەروبوومەکاندا پرژانـــە هەموو شتێك ووشكی كرد ، دوابەدوای ئەمە توانیمان ڕابکەینـــە ناو دارستانەکانەوە ، پاشان لە ئاومان دا تا گەیشتینە کەمبۆدیا) .

ئافرەتێکیش بەناوی (لام تی فۆ) کە دانیشتووی گوندی (هۆنگـك دیین) بوو ووتی : (مێردەکەم لە کێڵگەکانی مەرەزەدا بوو گرتیـــان ، لێیان پرسی کوانێ کوڕەکانت ، ئایا لای فیتکۆنگن ؟• وەڵامی دایـــەوە کە جگە لە کچێکی پانزە ساڵی بەولاوە هیچی تر شك نابەم کە ئەویش لەگەڵمایە • نیزەیەکیان لە سنگی چەقاند تا هەنـاوی هاتـە دەرەوە ، هەندێکی تریان کچەکەیان گرتو لەبارەی جێگەو شوێنی فیتکۆنگـەوە پرسیاریان لێکرد ، ئەویش بەوە وەڵامی دانەوە کە نازانێت ، ئەوەبوو ئەمیشیان بە هەمان ڕێگـــا کوشت) .

(لێ یۆنگ) لە هەمان گوندەوە ووتی : (یەکۆپتەرەکانیان دابەزیـن نفەنگەکانیان تەقەی دەکرد ، مێردەکەشم لەتەختاییەکدا بوو • لـــە ڕێگەی گەڕانەوەیدا بوو تەقەیان لێکردو کەوتە ئاوەوە ، چەنـــــد پیاوێك بۆ فریاکەوتنی چوون ، بەڵام هەموو ئەمانەشیان کوشت)

وتووێـــژی پاریس

ئەو زیانە گەورەیەی شۆرشگێرانی ڤێتنام بە سوپای داگیرکەری ئەمریکایان گەیاند • هەروەها ئاکاری ئەو وێرانکارییەی گەلی ڤێتنـــام بەهۆی بۆردومانی نامرۆڤانەی فرۆکەکانی ئەمریکاوە تووشی بـوو ، وە سووتاندنی دەیان گوند ، شەهیدکردنی سەدان وبگرە هەزاران مرۆڤـــی بێ تاوان ، کوشتنی منداڵو ئافرەتو پەککەوتەو گەلێك شتی تـــری دوور لە مرۆڤایەتی سەرنجی ڕای جیهانو گەلی ئەمریکای ڕاکیشت •گەلی

گەلی

ئەمریکا دەنگی خستە پاڵ دەنگی گەلانی ترەوە بۆ داواکردنی بۆ وەستاندنی بۆردوومانی ڤیێتنامی باکوور ، وە وەستاندنی ئەو شەڕە ناڕەوایەی لە ناوچە رزگارکراوەکانی بەرەی رزگاری خوازدا بەڕێوە دەبرێ . هەموو ئەم دەنگانە گوێی ئەمریکای کەڕکردو ناچاری کرد بچێتە ووتووێژی ئاشتییەوە .

ووتووێژی یەکەمی پاریس لە ساڵی ١٩٦٨ لە کۆتایی حوکمی جۆنسون دەستی پێکرد . لەم ووتووێژەدا هەرسێ لایەنە ڤیێتنامیەکان ئامادەی بوون : حکومەتی ڤیێتنامی دیموکرات ، نوێنەرانی بەرەی رزگاری خوازی ڤیێتنامی باشوور ، حکومەتی ڤیێتنامی بەکرێ گیراو کە لە سەرەتادا هەوڵی دوورخستنەوەی نوێنەرە ڕاستەقینەکانی گەلی دا لەبەرەی رزگاری خواز ، بەڵام ئەم هەوڵانە بەرامبەر وورەی پۆڵایینی گەل چۆکی دادا .

لە ٢٢ی ئازاری ساڵی ١٩٦٥ حکومەتی ڤیێتنامی باکوور بەیاننامەیەکی بەناوبانگی لە چوار خاڵدا دەرکرد کە بە بناغەی چارەسەری سیاسی شەڕی ڤیێتنام دەژمێردرێ . ئەمەش پوختەکەیەتی :

١ ـ دانئان بە مافی نیشتمانی گەلی ڤیێتنام لە ئاشتیو سەربەخۆییو یەکێتی . وە کشانەوەی ئەمریکا لە ڤیێتنامی خواروو ، لەگەل دەست نەخستنە کاروباری ناوخۆی ، هەروەها راوەستاندنی چالاکییە جەنگییەکانی دژ بە ڤیێتنامی باکوور .

٢ ـ رێزگرتنی بەندەکانی ڕێکەوتننامەی جنێڤی ساڵی ١٩٥٤ .

٣ ـ دەبێت گیروگرفتی ڤیێتنامی خواروو گەلی ڤیێتنام خۆی چارەسەری بکات بێئەوەی بێگانە دەستی تێ وەردات .

٤ ـ مەسەلەی یەکگرتنەوەی هەردوو ڤێتنام دەبێت گەلی ڤێتنـــام خۆی چارەسەی بکات بێ ئەوەی بێگانە دەست بخاتە ناوی‌یەوە ٠

گفتوگۆکانی ئاشتی پاریس بەچەند قۆناغێکی پەرش‌و بــــلاو دەڕۆی بەڕێوە ، بەجۆرێك کە گەیشتن بـە چـارەسەری تـــەواو زۆر دووربوو چونکە ئەمریکا داوای چەك داماڵینی شۆڕشگێرانی دەکـــرد بەلام ئەم داواکاری‌یە لەلایەن شۆڕشگێرانەوە قبوول نەکرا تا سـوپای ئەمریکاو هاوپەیمانەکانی لەناو خاکی ڤێتنامدا بن ٠ هەروەها ئەمریکـا داوای کشانەوەی هەردوو لای سوپای بێگانەی دەکرد (کەهێزەکانـــی ڤێتنامی باکووریش دەگرێتەوە) ، بەلام بەلای ڤێتنامی‌یەکانەوە هێـــزی بێگانە تەنها ئەمریکاو هاوپەیمانەکانیەتی ، وە سەیری مەسەلـــــەی کشانەوەی هێزەکانی ڤێتنامی دیموکراتیان وەکو مەسەلەیەك کە لــــە نێوان لایەنە ڤێتنامی‌یەکان چارەسەر دەکرێ دەکـرد ٠ هەروەهـــــا شۆڕشگێران داواکەی ئەمریکایان بۆ دانانی چاودێری‌کەری دەوڵەتـــی ڕەت کردەوەو بە داوایەکی ناماقوڵیان لەقەڵــەم دا ، چونکـــە لێرەدا دوژمنکاری ئەمریکا لەسەر خاکیان دەبینرێ ، وە دەبێ چاودێری‌کردنی دەوڵەتی لەســەر کشـانــەوەی هێزی دەست درێژکـەر دابنــرێ ٠ شۆرشگێرانی ڤێتنام دەیانزانی کە چارەسەری ئاشتی تەنهـا بەدەست ئەمریکاوەیە ، وەسوورن لەسەر ئەوەی کە کشانەوەی ئەمریکـا تاقـــە ڕێگەی ئەم ئاشتی‌یەیە ، وە هەموو ئەو وێرانکاری‌و زیانەی گەلی ڤێتنام نووشی بووە دەخرێتە ئەستۆی ئەمریکا ، هەروەها ئەگەر بێتـــــوو هێزی ئەمریکاو هاوپەیمانەکانی بەتەواوی نەکشێنەوە بەردەوام دەبـــن لەسەر شەڕی ڕزگاری تا سەرکەوتن ٠

لە ٧ی نیسانی ١٩٦٩ (تیۆ) پرۆژە تایبەتی‌یەکەی خـۆی سەبارەت بە ئاشتی لە شەش خاڵدا پێشکەش کرد کە بریتی‌یـە لە کشـانەوەی

هێزەکانی ئەمریکا بەبێ هیچ مەرجێك ، حکومەتێکی کاتی ئیئتلافی حوکمی ڤێتنامی خواروو بگرێتە ئەستۆ بۆ بەڕێوەبردنی هەڵبژاردنی نوێ ، بەڵام مەسەلەی کشانەوەی هێزەکانی ڤێتنامی دیموکرات مەسەلەیەکـــــە لەنێوان لایەنە ڤێتنامییەکان خۆیان چارەســەری دەکەن ، دانانـــــی چاودێری کەرێکی دەولەتی کە چاودێری کشانەوەی هێزەکانی ئەمریکـاو هاوپەیمانەکانی بکـــــات ٠

بۆ بەرپەچ دانەوەی پرۆژەی شۆرشگێران ، لە ١٤ی ئایاری هەمان سال نیکسۆنی سەرۆکی ئەمریکا بەرنامەیەکی هەشت خالّی بۆ چارەسەری ئاشتی لە ڤێتنام پێشنیار کرد(٢٦) ٠ ئەم پرۆژەیـە بریتییە لــــــە کشانەوەی هێزە بێگانەکان لە ڤێتنـامی خـواروو لەماوەی ســـالێکدا

---

(٢٦) دەبێ بزانین کە هەموو هەولدانەکانی ئەمریکا بۆ ئاشتی دوورە لە ڕاستییەوە ، وە بۆ خەلەتاندنی ڕای گشتی جیهانەیە ٠

لەمانگی ئاداری سالّی ١٩٦٧ سەرۆکی ئەمریکای پێشـــوو (لیندۆن جۆنسۆن) نامەیەکی بۆ سەرۆکی ڤێتنامی (هۆشی‌منە) نارد ، کـــە ئەمەش چەند برگەیەکی گرنگی نامەکەیە

(بۆت ئەنووسم بەو هیوایەی بتوانرێ سنوورێك بۆ کـوشتاری ڤێتنام دابنرێ ئەو کوشتارەی کە بووە هۆی زیانێکی زۆری ماڵی و گیانی ، وە ئەگەر نـەتوانیـن بگەین بــە رێکەوتنێکـی ئاشتـی ئەوا حوکمی مێژوو لەسەرمان قورس دەبێت) ٠

(وا باوەڕدەکەم کە هەریەکەمان ئەرکێکی گەورەی لەسەرە بـــۆ کۆشش کردن بۆ هێنانەدی ڕێگەیەك کە ئاشتی پێ بەجـــــــێ بگەیەنرێ) ٠

(لێرەدا تاقە ڕێگەیەك هەیە بۆ زاڵبوون بەسەر ئەم گیروگرفتانەو گەیشتن بەئاشتی ، بەنیسبەت ئێمە گفتۆگۆی ڕاستەوخۆ لەنێـوان نوێنەرە باوەڕپێکراوەکانی هەردوولا بەباشترین ڕێگا دەزانیـــن ، بەمەرجێ ئەم گفتۆگۆیە دووربێ لەتیشکی پروپاگەنـدە ، وە نابێت ئەم گفتوگۆیانە بەکاربهێنرێ وەکو هۆکارێك (وسیلة) بـــۆ پروپاگەندەکردن بەڵکو دەبێ هەولدانەکانمان زۆر ڕاستەقینـــــە بێت بۆ گەیشتن بە چارەسەرییەك کە هەردوولا قبوولّی بکەین)

، وەستاندنی شەڕیش لە ژێر چاودێری دەوڵەتان دەکرێ کـــــە هەڵبژاردنێکی ئازادو دادپەروەرانەی بەدوادا دێت . لە ٨ی حوزەیرانی ١٩٦٩ نیکسۆنی سەرۆکی ئەمریکا بڕیاری کشانــەوەی ٢٥ هـــەزار سەربازی ئەمریکی لەماوەی مانگێکدا لە ڤێتنامی خواروو دەرکـرد ، وە دواکاتی ئەم کشانەوەیە کۆتایی مانگی ئابە . لەم بڕیارەی نیکسـۆن با فێڵێکی ڕوونی ئەمریکا دەرمێردرێ چونکە ژمارەی ئەو سەربازانــەی لەڤێتنام کشاوەتەوە ناگاتە ١/٢ی ژمارەی ئەو سەربازانەی لە ڤێتنـامی خواروودا جێگیربوونە کە ژمارەیان خۆی لە نیو ملیۆن ئەدات . مەبەستی نیکسۆن لەم بڕیارەدا هێمن کردنەوەی ڕای گشتی ئەمریکا بوو کـــە دوای گەڕاندنەوەی سەربازەکانیان بۆ نیشتمان دەکرد ، هەروەهـــا بۆ فریودانی ڕای گشتی جیهانی کە لایەنی کشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا دەگرن ، ئەمەش دەبێتە هۆی هێمن بوونەوەی پاڵەپـەستۆی گـــەلان . ئەوسا کات بۆ ووتووێژکەری ئەمریکی لە گفتوگۆکانی داهاتوودا زیاد دەکات . دوو ڕۆژ پاش بڕیارەکە واتە لە ١٠ی حوزەیرانـــی ساڵـــی ١٩٦٩ بەرەی ڕزگاریخوازی ڤێتنام گۆڕرا بۆ حکومەتێکی کاتـــی کۆماری ڤێتنامی خواروو . لە ڕۆژی دواییدا حکومەتێك لە ٢٢ ئەنـدام دروستکرا بەسەرۆکایەتی (هوین تان فات)ی شۆڕشگێر کە ئەندامەکانی لەبەرەی دیموکرات خوازو ئاشتی خوازەکانی ڤێتنامی پێك هاتبـــوو . دامەزراندنی ئەم حکومەتەش لە کۆنفرانسێکی کۆمیتەی ناوەنـدیەوە هات کە زۆربەی پارتە سیاسیو نشتمانیو کۆمەڵە ئاینیو ڕێکخـراوو هێزە چەکدارو چینە جیاوازەکانی گرتبووە خۆی لە پێناوی چەسپاندنی دیموکراتیو ئاشتی .

حکوومەتی شۆڕشگێری نوێ ئاشکرای کرد کە هەموو توانایەکـی دەخاتە کار بۆ پاككردنەوەی وولات لە دوژمنکاری ئەمریکـــــاو

جێبەجێ کردنی ئاشتی نیشتمانی بۆ ئەوەی ڕێگا بۆ گەلی ڤێتنـــامی خوارو خۆش بکرێ بۆ وەرگرتنی حوکمو بنیات نانی نشتمان لەســەر بناغەی ئازادیو دیموکراتیو بێلایەنی ، وە گەیشتن بە ئامانجی گەورە کە یەکگرتنەوەی هەردوو ڤێتنامە بە ڕێگەی ئاشتی ٠

حکومەتی شۆرشگێری کاتی دەوری خۆی لە سێ خالی سەرەکیدا دیاری کـــرد :ـ

١ ـ بەردەوام بوون لەسەر تێکۆشان بۆ دەرکردنی هێزەکانـــی ئەمریکـــــا ٠

٢ ـ پاککردنەوەی ڤێتنامی خوارو لە حوکمی ناشەرعی کـــــە چەتەکانی (ثیۆو (کاوکای)ی بەکرێ گیراو خۆیان تیا دەنوێنن ٠

٣ ـ ڕێکخستنی هەلبژاردنێکی ئازاد کە گەل چارەنووسی خـــۆی بە ئیرادەی تەواوی خۆی دیاری بکـــات ٠

پاشان حکومەتی شۆرش گۆرانی سەر زاری شۆرشگێرانی بـــە سروودی نشتمانی هەلبژارد ، هەروەها ئالای شۆرشگێرانی کرد بـــە ئالایەکی نەتەوەیی ، ئامانجەکانی شۆرشی کرد بە دروشم ٠

بەم جۆرە شۆرش یەکەم بەردی بناغەی بۆ بەئەنجام گەیاندنـــی ئامانجەکانو ڕاکێشانی لایەنگیری میللیو بەرهەلستی کردنی ئەمریکـا لەبەردەوام بوون لەسەر یارمەتیدانی حکومەتی بەکرێ گیراو دانا ٠ زۆر لە دەولەتانی جیهان دانیان بەم حکومەتەدا نا ٠

دامەزراندنی حکومەتی شۆرشگێران هیوای مانەوەی لەحکومەتی سایگۆنی بەکرێگیراو بڕی کە خۆی بەحکومەتی شەرعی دەدایە قەلەم ، وە جوولانەوەی مێژووش لەناوچەکەدا ئەوەی ڕوون کردۆتەوە کە دوا چارەنووس بریتییە لە ڕزگاریو گەڕاندنەوەی یەکێتی گەلو زەوی.

بارو دۆخ بەم شێوەیە ڕۆی بەرێوە تا سالی ١٩٧١ هات ، لەم کاتەدا هێزەکانی ئەمریکا بەتەواوی شڕبببوو و بە ناچاری جارێکی تر چووەوە ناو ووتوویژی ئاشتییەوە . ووتوویژی ئەم جارە لە سالی ١٩٧١ ـ ١٩٧٣ی خایاند کە بەمۆرکردنی ڕێکەوتننامەی ئاشتی کۆتایی هات .

دوای ئاشکراکردنی ڕێکەوتننامەی وەستاندنی شەڕ لە ڤێتنام نیکسۆنی سەرۆکی ئەمریکا ووتی : ئەم ڕێکەوتنە ئاشتییەکی شەرەفمەندانەی بۆ ئەمریکا هێنا . (تیۆ)ش لافی ئەوەی لێئەدا گوایە ڕێکەوتنەکە سەرکەوتنێکی بۆ رژێمەکەی ڕەخساند چونکە بەرەی رزگاری خوازو ڤێتنامی دیموکرات ناچارکران ڕێکەوتننامەکە مۆربکەنو چیتر هەڕەشە لە وولات نەکەن . بەرامبەر ئەمانە هەریەك لە ڤێتنامی دیموکراتیو حکومەتی شۆرشگێری کاتی ڕێکەوتننامەکەیان بەسەرکەوتنێکی گەلی ڤێتنام دائەنا لەدژی رژێمی بەکرێگیراوی سایگۆن ، وە لە دژی دوژمنکاری ئەمریکا لەسەر زەویو زاری نیشتمانی.

بەلام بەووردبوونەوە لە دەقی ڕێکەوتننامەکە درۆو دەلەسەکانی ئەمریکاو سایگۆنمان لە بارەی (ئاشتی شەرەفمەندانە) و (سەرکەوتن) بەسەر بەرەی ڕزگاریخواز بۆ دەردەکەوێت هەروەها بەڕوونی ووردبوونەوە سەرکەوتنی ڕووی تێڕوانینی شۆرشگێرانەمان لە دارشتنی دەقی ڕێکەوتننامەکەو بەندەکانی بۆ دەردەکەوێت .

دام‌و دەزگـاکانی راگەیاندنـی رۆژئاواو لقەکانی لەهـەر شوێنێـك‌دا دەیان‌ویست وای دەربخەن کە رێکەوتـن‌نامەی وەستاندنـی شـەڕ رواڵەتی چارەسەری ناوەندە ، کە ئەمەش ڕەنگ‌دانـەوەی حاڵەتـی (نەسەرکەوتن‌و نەدۆراندن)ی هەردوولایەنی شەڕکەرە واتـە هەردوولا بەمایەی خۆیان پاشەکشەیان‌کرد • هەروەها دەیان‌ویست وای بهێننە پێش چاو گەلان کە رێکەوتن‌نامەکە بەرهەمی چەند (تنـازل)ێکـی جەوهەری هەردوو بەرەی‌وو تـووێژکـەرە لە پاریس ، دوای ئـەوەی میللەتەکانیان بەردەوامی شەڕ ماندووی کردن •

ئەوەی لە پرۆژەی وەستاندنی شەڕدا هاتبوو هیچ جیاوازی‌یەکـی نەگەڵ پرۆژەکەی شۆڕشگێڕاندا نەبوو • ئەوەی شایانـی باسـە رێکەوتن‌نامەی وەستاندنی شەڕ هیچ بەندێك یا بڕگەیەکی پرۆژەکـەی نیکسۆن‌و شیۆی نەگرتە خۆی لە تەنها خاڵێك‌دا نەبێت ئەویش بریتی‌بە (لەدانانی چاودێری‌کـەری دەوڵەتـی لەسەر جێ‌بەجێ‌کـردنی پرۆژەی وەستاندنی شەڕو ئاڵوگۆری دیلەکان) کە لەڕاستیدا ئەم خاڵـە داواکاری‌یەکی سەرەکی پرۆژەکەی بەرەی ڕزگاری خوازبوو •

لە پیاچوونەوەی ئەم سێ پرۆژەیەدا ئەم راستیانەمان بـۆ روون ئەبێتـەوە :ـ

١ ـ بەرەی ڕزگاری‌خوازو ڤێتنامی دیموکرات توانی‌یان لـە رێکەوتن‌نامەی وەستاندنی شەڕدا ڕووی تێڕوانینی خۆیان‌و پرۆژەکەیان بسەپێنن ، کە بەمەش سەرکەوتنێکی بەدەست هێنـا •

٢ ـ بەرەی ڕزگاری‌خـواز تەنها لـە چـوارچێـوەی پرۆژە ڕاگەیەنراوەکەی خۆیدا ووتووێژی کـرد ، وە لـە ئەنجامیشدا تـەواری

داواکاری‌یەکانی هاتەدی (تەنها یەکێك نەبێت) ، وە هەردوو لایەنــــی ئەمریکی‌و سایگۆنی ملکەچیان بۆ کردن ٠

٣ ـ هەر قسەو باسێك لەبارەی (سەرکەوتنی شەرەفمەندانــە)و سەرکەوتنی رژێمی ثیۆو ناچاربوونی لایەنی ڤێتنامی بۆ ڕێکەوتن تەنهــا هەوڵدانی بێ سوودە بۆ داپۆشینی هەرەس‌هێنانی بەرەی ئیمپریالیزم لەشەڕدا ، وە بۆ پاکانەکردنی نەهاتنەدی داواکاری‌یەکانی ئەمریکــــی‌و سایگۆنی لەدەقی ڕێکەوتن‌نامەی شەڕ وەستاندن ٠

لەرۆژی ٢٥ی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٧٣ ڕۆژنامەی (ئەنتـــــەر ناشیونال هیرالد تریبیۆن) دەقی ڕێکەوتن‌نامەکەی بلاو کـــــــــردەوە منیش لێرەدا وای بەباش ئەزانم چەند خاڵێکی گرنگی لێ بخەمە روو :ـ

١ ـ پێویستە لەسەر وولاتە یەکگرتووەکان‌و هەمــوو وولاتـــان ڕێزی سەربەخۆیی ویەکێتی ڤێتنام بگرن هەروەك چۆن ڕێکەوتن‌نامــەی جنێڤی ساڵی ١٩٥٤ دانی پیانــــا ٠

٢ ـ وولاتە یەکگرتووەکان ئیتر ڕادەوەستێ لە ناردنی هێـــــزی سەربازی بۆ ڤێتنامی باشووری ، وە دەست ناخاتە کاروباری ناوخۆیەوە٠

٣ ـ پێویستە لە ماوەی ٦٠ رۆژی دوای ڕێکەوتن‌نامەکە هەمـــرو هێزە سەربازی‌یەکانی ئەمریکاو دەوڵەتە هاوپەیمانەکانی‌و ڕاوێژکـــارە سەربازی کادرە سەربازی‌یەکان لە ڤێتنامی باشووردا بکشێنێتەوە ٠

٤ ـ مەسەلەی هێزە چەکداری‌یەکان لە ڤێتنامی باشووردا بەبــێ دەست تێوە گلاندنی دەرەوە بەگیانــی دۆستایەتی‌و بەرژەونـــدی نیشتمانی‌یەوە لە نێوان لایەنە ڤێتنامی‌یەکان خۆیان یەك لایی دەکەن ٠

٥ ـ نابێت هیچ رژێمێکی سیاسی له دەرەوەوە بەسەر ڤێتنامـدا بسەپێنرێ • واته گەل بەدەستی خۆی پاشەڕۆژی خۆی دیاری دەکات •

٦ ـ راستەوخۆ دوابەدوای وەستاندنی شەڕ ، پێویسته هـەردوو لایەنەکەی ڤێتنامی خوارووو بەگیانی بەرژەوەندی نیشتمانـییەوە دەست بە ووتووێژ بکەن کە لە سێ لایەنی یەکسان پێك هاتبێ (حکومەتـی شۆرشگێری کاتی قەوارەی بێلایەن ، رژێمی ثیۆ) •

٧ ـ بەندی یانزەی رێکەوتننامەکە هەموو کارێکی تۆلەسەندنەوەو جیاوازی کردن لە دژی ئەو تاکە کەسو رێکخراوانەی کە لەگەڵ هـــەر لایەنێك لە دوو لایەنەکەی ڤێتنامی خوارووودا هاوکاری کردووە قەدەغـە کـــرد •

٨ ـ لە هەمان بەندا ئازادییە دیموکراتییەکان دیاری کـــراوە وەك ئازادی چالاکی سیاسی ، ئازادی شەخسی ، ئازادی دەربڕیـن ، ئازادی رۆژنامەگەری •

دوای ئەوەی ئەم چەند خالە گرنگەی رێکەوتننامەکەی وەستاندنی شەڕمان خستە بەرچاو ، ئەگەر لەگەل پرۆژەکەی بـەرە بۆ ئاشتـــی بەراووردی بکەین ئەوا هیچ جیاوازییەکمان نایەتە بەرچاو ، دیسانەوە ئەوەشمان بۆ دەردەکەوێ کە رێکەوتننامەکە هیچ بەندێك یا خالێکـــی پرۆژەکەی ثیۆ یا نیکسۆنی نەگرتە خۆی •

لەمەوە بۆمان روون دەبێتەوە کە گەلی ڤێتنام توانی ئیرادەی خۆی بەسەر بەندەکانی رێکەوتننامەکەدا بسەپێنێو گشت هەولدانێکـــی ئەمریکـــا پێشێل بکات •

شەڕی سێهەمی ڤێتنام

سەرەڕای بەستنی پەیماننامەی وەستاندنی شەڕ لە پاریس ، ئەمریکا بەردەوام بوو لەسەر جێبەجێ کردنە سیاسەتە گلاوەکانی بەرامبەر بەگەلی ڤێتنام ، هیچ بەندێك یان برگەیەکی لێ بەئەنجام نەگەیاند ، رێکەوتن‌نامەکەی بە پشوودانێکی سوپاکەی دادەنا ، دەیوویست ئەم رێکەوتن‌نامەیە بکات بە هۆکارێك (وسیلة) بۆ فریودانی گەلی ڤێتنامو هێمن کردنەوەی باروودۆخ ۰ بێ‌ووچان یارمەتی سەربازی بۆ سوپای بەکرێ‌گیراو دەنارد ۰ هێشتا مەرەکەبی رێکەوتن‌نامەکەی پاریس ووشك نەببۆوە ۷۰۰ فرۆکەی جۆراو جۆرو ۵۰۰ تۆپو ٤۰۰ تانكو زرێپۆشو ژمارەیەك پاپۆری جەنگی بۆ سوپای ڤێتنامی خواروو نارد ۰

لەسالی ۱۹۷۳ بەدواوە سوپای بەکرێ‌گیراو ریزەکانی خۆی تەواو دەکرد ، ئەوەبوو ۲٤۰ هەزار جاشی بەکرێ گرت ، داوای زیاتر لە ۱۳۰ هەزار کەسی کرد بۆ هاتنە ریزی سوپاوە ۰ لەئەنجامدا ژمارەی تەواوی سوپای بەکرێ‌گیراو گەیشتە ۷۱۰ هەزار چەکدار ۰

گەلی ڤێتنامیش وەنەبێت دەستەوئەژنۆ بەرامبەر ئەم کارە وەستابێت ، بەلکو ئەویش لە جێگەی خۆیەوە وازی لە رێکەوتن‌نامەکە هێناو جارێکی تر کەوتنەوە خۆیان ، خەلکێکی زۆر چەکدار کرا ، سەرپایان رێکخستەوە ، رێگەوبانەکان چاك کرانەوە ، گەلێك کاری تر کرا بۆ خۆ ئامادە کردن بۆ دوا شەڕی رزگاری ۰

سەرباری ئەمانە چاوێك بە جۆرەكانی چەكدا خشێنراو جوری نوێی تۆپو فرۆكەشكێن هێنرایە ناو سوپای شۆڕشگێرانەوە ٠

لەمانگی تشرینی یەكەمی سالی ١٩٧٤ مەكتەبی سیاسیو كۆمیتەی عەسكەری سەر بە كۆمیتەی ناوەندی بەرە دەركیان بە نریكبوونەوەی وەرزی پایز كرد ، كە پێویستە ببێت بەسەرەتا بۆ دەست پێكردنە كردەوە جەنگییە نوێیەكان ، وە دانانی پلانی ستراتیجی بۆ كارە سەربازییەكانیان ٠

ئەوە بوو جارێكی تر شەڕ داگیرسایەوەو بلێسەی ئاگر ئاسمانی گرتەوە ٠ لە ماوەیەكی زۆر كورتدا توانرا ٨٥٠ گوند ئازاد بكرێت ٠ نەوەندە بەسەر ئەم مێژووەدا تێپەرنەببوو ، هەواڵی ئەو سەركەوتنە گەیشت كە پاش شەرێكی بیست رۆژە هاتەدی ، تیایدا زیاتر لە ٣ هەزار سەربازی دوژمن كوژرانو بەدیل گیران ، وە دەستبەسەر ٣ هەزار پارچە چەكی جیاوازدا گیرا ٠

لەماوەی ئەم شەڕانەدا كارگەو فابریقەكانی بەرگری بێ ووچان تۆپی قورسو موونەكی دروستكراو بەدەستی كرێكاری ڤێتنامی بۆ بەرە دەنارد ٠ شۆرشی زانستی تەكنیكی توانی هەنگاوەكانی خۆی لە شۆرشی سێ‌هەمدا بەباشی هەلێنێ ٠

ئەمریكاش بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەكانی خۆی لەناوچەكە بەیتا بەیتا پارەو پرولی بۆ رژێمی بەكرێگیراو دەنارد ٠ لەسالی

١٩٧٢ ـ ١٩٧٣ واشنتۆن ملیارێك‌و ٦١٤ ملیۆن دۆلاری بۆ ئەم رژێمە تەرخان کرد ٠ بەڵام ئەم یارمەتی‌یە هەروا نەمایەوەو رووی لـــە کزی کرد ، ئەوەبوو لە سالـی ١٩٧٤ ـ ١٩٧٥ تەنهـــا ٧٠٠ ملیۆن دۆلاری پێشکەش بە رژێمی ثیۆ کرد ٠ ثیۆی بەکرێ گیراویش داوای لـــــە لە سەربازەکانی دەکرد کە لە ئازووخە بەکارهێنان دا کەم ئابووربـن ، ژمارەی مووشەك‌و تۆپەکان هەر لە کەم‌بوونەوەدا بوو ٠ هەر ئـــەم هۆیانە وای لە سوپای بەکرێ‌گیراو کرد کە واز لە شەڕی گەورەو فراوان بهێنێ‌و ڕێگای تری شەڕ بگرێتە بـــەر ٠

ئەم سەرکەوتنە گەورانە تەرازووی هێـزەکانـی بە تـــەواوی گۆڕی ، هەر بۆیە لە ٢٥ی ئازاری ١٩٧٥ دا مەکتەبی سیاسی بـــەرە کۆنفرانسێکی مێژوویی بەست‌و تیایدا زۆر دڵنیایانە توانای ســوپای گەلی دەرخست بۆ رزگارکردنی تەواوی ڤێتنامی خواروو لە ماوەیەکـــی کـــورتدا ٠

لە کاتێکا ئاگری شەڕ زیاتر گەرم ئەبوو شارو گوندو شارۆچکەکانی ڤێتنام یەك لە دوای یەك ئازاد ئەکراو ئاڵای شۆرشی تیـــــا ئەچەقێنـرا ، ئـەو شارانـەی مـاوەی زیاتـر لە ٣٠ سالـە بەدەست داگیرکەرانەوە ئەناڵێنن ٠

ئەو ئالوگۆرەی لە تەرازووی هێزە سەربـازی‌یەکان‌و هەلوێستـی سیاسی‌دا ڕوویدا بووە هۆی ڕوودانی گەلێك گۆڕان لە ڕووداوەکـــان کە بە هیچ جۆرێك لە بەرژەوەندی ئەمریکایی‌یەکاندا نـەبوو ٠ لە ٢ی نیسانی ١٩٧٥دا جێگری سەرۆکی ئەمریکی دۆکفیلەر دانی پیاناو ووتی:ـ

(بەجۆرێك كار لەكار ترازاوە كە هیچمان پێناكرێت تا ئەم بارودۆخە بگۆڕین) • ئەمریكاییەكان بەردەوام لەسەر سیاسەتی دژواریو خوێنڕشتن دەرۆیشتن تاوەكو (واتەرلۆی دووەم) روونەداتەوەو جارێكی تر ئیمپریالیزمی جیهانی ئابرووی نەچێت • ئەمریكاییەكان بۆیان ڕوون بۆوە كە هەرچەندە چەكو ماڵ بنێرن هیچ لە مەسەلەكە ناگۆڕێتو تازە باریان ڕوو لە لێژییە •

سەركردە عەسكەریو سیاسییەكانی گەل لە نێو خۆیاندا كۆبوونەوەیان دەبەستو ئەملاو ئەولایان دەكرد تا بتوانن پلانێك دابنەن كە بەو پێیە سایگۆنی پایتەختی پێبگرنو رژێمی بەكرێگیراو دەربەدەر بكەن • ئەوەبوو دوای چەندین كۆبوونەوە زۆر ژیرانەو ووردبینانە پلانێكی سەركەوتوانەیان بۆ ئەم مەبەستە داناو ناویان لێنا ـ هۆشیمنە•

سەرباری نەخشەدانانی هێرشی گشتی بۆ سەر سایگۆن نەخشەش بو راپەڕینی خەڵكی شارەكان كێشرا •

دوای هەموو ئەو سەركەوتنانەی سوپای گەل بەسەر هێزی دوژمندا بە دەستی هێنا ، ئەمریكا ترسێكی تەواوی لێ نیشت ، هەر بۆیە لە ١٨ی نیسانی ساڵی ١٩٧٥ كارگێڕی فۆرد ـ كیسنجەر فەرمانی بەپەلە كێشانەوەی ئەمریكاییەكانی لە سایگۆن دەركرد • بۆ ئەم مەبەستە ژمارەیەكی زۆر فرۆكەو پاپۆری تەرخان كرد •

كاتێك سەربازانی سوپای سایگۆنی بەكرێگیراو هەڵاتنی ئەمریكاییەكانیان بەچاوی خۆیاندەبینی دوا هیوایان لە رزگاربوون براو دەرەتیان لەبەختی خۆیان دەكرد •

لەرۆژی ٢١ی نیسانی ١٩٧٥ لەو كاتەی شۆرشگێران خۆیان بـــۆ كوشتاری هۆشی‌منه ئامادە ئەكرد ، سەرۆكی ڕژێمی بەكرێ‌گیراو ـ تیۆ ـ فرمێسك بەچاویا دەهاتە خوارەوەو بڕیاری وازهێنانی لەسەرۆكایەتـــی ئاشكرا كـــــرد ٠

وولاتە یەكگرتووەكان لە جێگەی تیۆدا بەكرێ‌گیراوێكی تریان بەناوی (هیۆنگ) دانا كە هیچ جیاوازی‌یەكی لەگەل تیۆ نەبوو تەنها لەوەدا نەبێت كە یەكەمیان خائینێكی سەربازی بێ ویژدان بوو ، بـەلام ئەمیـــــان فەرمانبەرێكی خائنی گلاوە ٠ لە ٢٦ی نیسانی ١٩٧٥ تیۆو خێزانەكەی رووەو تایوان هەلاتن دوای ئەوەی ١٦ تەن زێرو زیوو پارەیان لەگـــەل خۆیاندا برد ٠ بەكرێ‌گیراوەكانی تریش یەكە یەكە دوای دەكەوتن ٠

كوشتاری هۆشی منه لە ٢٦ی نیسانی ١٩٧٥ لە كاتژمێر پێنجـــی سەر لە ئێوارە دەستی پێ كـــرد ٠

لە ٢٨ی نیسانی ١٩٧٥ دوا زنجیرەی كۆمیدیای كۆماری سایگۆنـــی بەكرێ‌گیراو نیشاندرا ، ئەوبوو (هیۆنگ) یش ناچاركرا كە واز لـــە سەرۆكایەتی بهێنی ، ئـم بـەستەزمانـە تەنهـــا هەفتەیـــەك لەسەر كورسی نەرمو شلی حوكم دانیشت ٠ سەرۆكێكی تر هەلبژێردرا كە ئەمیان تەنها دوو رۆژ لەسەر تەختی خۆ فرۆشتن دانیشت ٠

لە ٢٩ی نیسانی ١٩٧٥ لە كاتژمێر ١٢ی شەو هێزی گەل وەكـــو شێری لەكالان دەرهێنراو ئامـادەی دوا هەلمەتـی بـوو ٠ لـەم رۆژەدا سەرۆكی ئەمریكی جیرالد فۆرد فەرمانی دا بە ڕاگوێزانەوەی هـەزار هاوولاتی ئەمریكی‌و پێنج هەزار بەكرێ‌گیراو لەگەل خێزانەكانیـــــان

له ڤیێتنامی خواروو ٠ هەر لەم ڕۆژەدا بالیۆزی ئەمریکی بۆ دواجـــار سایگۆنی بەجێ هێشت ، دوای ئەوەی مێژوویەکی ڕەشی سی سالـــەی پڕ له خوێن ڕشتن‌و ناپیاوی تۆمارکـــرد ٠

لەگەل هەلاتنی گرنگی ڕۆژی ٣٠ی نیسان هاواری ڕزگاری لــــە رادیۆ (دەنگی ڤیێتنام) ەوە بلاوکرایەوە ٠ جەماوەری گەل هەموو بەجارێك ڕژانە ناو شەقامەکانەوەو بەخێرهاتنی شۆرشگێرانیان دەکرد ٠ شادی‌و خۆشی سەرتاپای سایگۆنی گرتبۆوە ٠

دەبێت ئەوەمان لەبیر نەچێت کە ئەم خوێن مژانە تا دوا ســاتی ژیانیان له فرت‌وفێلــی خۆیان ناکــەون ، ئەوەبــوو سەرۆکی ڕژێمــی بەکرێگیراو له ڕێگەی رادیۆوە رایگەیاند کە داوای وەستاندنی شــەڕ دەکات تاوەکو بیرێك له گوێزانەوەی دەسەلات بکرێت ، هەروەهـــا چەند جارێك نوێنەرەکانی خۆیانیان بۆ لای سەرکردەکانی گەل دەنـارد بەلام له هەموو جارەکاندا تەریق دەکرانەوەو بە مایە پووچی دەگەڕانەوە ٠ تێکۆشەران بەهەموو هەستێکیانەوە هاواریان دەکرد : (هەردەڕۆین تـا دەگەینە دوژمن لەناو مالی خۆیدا ، ئەم هەلە هەر هەزار سال جارێــك هەلدەکەوێت) ٠

لــە دوا ڕۆژی شــەڕدا سەرۆکایەتــی هێزی دەریایــی بۆ دەرەوەی سنوور هەلات ٠ ، گەل توانی وەزارەتی بەرگری‌و نێستگە بگرێت لەکاتژمێر ٣٠ر١١ی ڕۆژی ٣٠نیسان ئالای شۆرش لەسەر بینـــای (کۆشکی سەربەخۆیی) هەلکرا ٠ سەرۆکی ڕژێمی بەکرێگیراویشـــ لەرێگەی رادیۆوە خۆ بەدەستەوەدانی کۆمارە بەکرێگیراوو لەرزۆکەکەی بلاوکردەوە ٠

ئا بەم جۆرە جارێکی‌تر وولات لە ئیمپریالیزم پاك کرایــــەوە ، شادی خرایە سەر لێوی منالە بێ باوکەکان ، دەنگی گــوللەو نــەڕەی تۆپ‌و فرۆکە دوایی هات ، جارێکی تر خوێن ڕشتن نایەتەوە بوون‌و ئیتر هەتا هەتا گەل لەژێر سێبەری ڤێتنامی سەربەخۆدا بەشادی دەژین ٠

یەکخستنەوەی هەردوو ڤێتنام

بێگومان ووشەی (یەك خستنەوەی هەردوو بەش) ووشەی سەرزاری هەموو ڤێتنامی‌یەك بوو چ لە باکوورو چ لە باشوور چونکــە هیـــچ جیاوازی‌یەك لە نێوان هەردوو بەشەکەدا بەدی ناکرێ ٠ لەبەر ئــەوە سەرۆکە سیاسی‌و عەسکەری‌یەکانی هەردوو بەشەکە هەمیشە بــەم ئاواتەوە بوون ، هەروەك لە چاوپێکەوتنێکی رۆژنامەنووسی هۆشی‌منــە لە تشرینی دووەمی سالی ١٩٦٦دا رۆژنامە نووسێکــی فەرەنسی لــێی پرسی :ــ

ئایا دوارۆژی ڤێتنــامی سەربەخــۆ دوای شەڕ (مەبەستی شەری ڤێتنامی خوارووە لەگەل ئەمریکا) چی دەبێت ؟ ٠

هۆشی منە لە وەلاما رایگەیاند :ــ دوای گەڕانەوەی ئاشتی ، گەلی ڤێتنام هەموو هێزو توانای بۆ بنیات‌نانەوەی نشتمان دەخاتە کــــار ، وەگۆڕینی بۆ وولاتێکی یەکگرتوو ، ئاشتی خواز ، بێ‌لایەن دیموکراتی ، پڕ لەشادی ، پەیوەندی دۆستایەتی لەگەل هەموو گەلانی جیهــــان بەبەستێت "

لەشوێنێکی تریشدا لەهەمان چاوپێکەوتندا ووتی :ــ

(تانیشتمانەکەمان یەك نەگرێتەوە ، تا هاوولاتیان لەباشــووردا هەموو جۆرە ئازادی ئەشکەنجەیەك بچێژن هیچ خواردنێکم بەدلــــەوە

نانووسێت ، هیچ خەوێکی خۆش ناخەوم ، دەسا ئەی هاوولاتیان لە باشووردا پێتان ڕادەگەیەنم کە ڤێتنامی باشووری خۆشەویست بەهەوڵو کۆششی گەل دەگەڕێتەوە پاڵ نیشتمان) .

بەلام داخەکەم هۆشی‌منە هاتنەدی ئەو ئاواتەی بەچاوی خۆی نەبینی ، بەلام هەموو کاتێك سووربوو لەسەر ئەوەی کە هەر ئەو رۆژە دێت کە هەردوو ڤێتنام دووبارە یەکدەگرنەوە .

ئەوەبوو گەل توانی بەهەلمەتە شێرانەکەی مانگی نیسانی سالی ١٩٧٥ تەختو تاراجی رژێمی بەکرێگیراو برووخێنێو ڕژێمێکی سۆشیالیستی لە جێگەی دابنەن کە هاووشانی ڕژێمی ڤێتنامی باکوورەو لە هەموو روویەکی ئابووریو سیاسیو کۆمەلایەتی‌یەوە تەواوکەری یەکترن .

پاش تێپەربوونی سالێك بەسەر ئەم سەرکەوتنەداو لە رۆژی یەك شەممەی رێکەوتی ٢٥/٤/١٩٧٦ ملیۆنەها خەلکی هەردوو بەشەکەی ڤێتنام دەستیان کرد بە هەلبژاردنی کۆمەلەی نیشتمانی بۆ یەکخستنەوەی هەردوو بەشەکەی ڤێتنام . رادیۆی هۆشی‌منە ئەوەی بلاوکردەوە کە هەموو سەرکردەکانی پارتی کرێکارانو ئەندامانی حکومەت لە هۆشی‌منەو هانۆی دەنگیان بۆ هەلبژاردنی کۆمەلەی نیشتمانی داوە ، وە ژمارەی ئەو کۆمەلەیە ٤٩٢ کەسە لەوانە ٢٤٩ نوێنەریان لە بەری ڤێتنامی دیموکراتیو ئەوانی تریان لە بەری ڤێتنامی خواروو هەلدەبژێردرێن :

کۆمەلەی نیشتمانی توانی ناوێکی نوێ بۆ ڤێتنام دابناو ـ پایتەختی ئالاو سلاوی کۆماری بۆ ڤێتنام هەلبژێرێ .

لێپرسراوانی هەردوو بەرەی ڤێتنام ئەویان ڕاگەیاند کە ئـــــەم هەلبژاردنە بە سەرکەوتنێکی گەورەی وولات دادەنرێ ٠

ئا بەم جۆرە گەلی ڤێتنام توانی دوای چەندین سال تێکۆشـــانو هەولدان ، دوای پێش کەش کردنی هەزاران شەهید بەخەلات بۆ ڕێی ڕزگاری ئاواتی دێرینەی گەل بهێنێتە دی ٠

دیاردەیەك لە ڤیێتنامەوە دەزگای جاسووسی ئەمریکای حەپەساندووە

چەندین دەرس و تاقی کردنەوە هەیە کە ئەمەریکا لەشەڕی ڤیێتنام و بەچۆکا هاتنیدا سوودی لێوەرنەگرتوو لێوەیان فێرنەبوو !

دەرسێك لەو دەرسانە ئەوەبوو کە (ئالان دۆسۆن)ی ڕۆژنامەنووسی ئەمریکایی لەم دواییەدا (واتە لە سالی ۱۹۷۵ ـ ف.هـ.م ـ) پەردەی بەسەر لاداو ئاشکرای کرد ... دۆسۆن کە پێنج سالی ڕەبەق لە خوارووی ڤیێتنام بەتایبەتی لە سایگۆنەوە هەوالی بۆ ئەمریکا ناردووە . وە لەم دواییدا لە ڤیێتنام دەرکرا ، لەم بارەیەوە نووسیویەتی دەلی :ـ

(تاقی کردنەوەی ڤیێتنام سانحی کردەوە کە دەزگاکانی ئاسایشی شۆڕشی ڤیێتنام زۆر لە دەزگای (مخابرات)ی ئەمریکایی دەست ڕۆیشتووتر بوون . ڕژێمی دوابڕاوی سایگۆن بەکەسانێك تەنرابوو کە سەر بە بەرەی ڕزگاریخوازی نیشتمانی خوارووی ڤیێتنام بوون . بەلام دەزگاکانی ئەمریکا چ ئەوانەی لەسایگۆندا بوون یان ئەوانەی نە ئەمریکاو دەرەوەدا بوون نەیان توانی دەرك بەمە بەرن ! لە زۆر کەس و زۆر ناوداران لە سایگۆن ئەبیسترا کە کاربەدەستن و دەست ڕۆیشتوون و بەوەش ناسراون کە (دوژمنی خوێنە خۆی کۆمۆنیستن) کەچی لە دواییدا دەرکەوت کە وانییەو ئەو کەسانە خزمەتی شۆڕشی ڤیێتنامیان کردووە .... وە ئەوەی سەر زارەکی دەبڕی بڕیوەو ئەو کردەوانەی کردوویەتی تەنیا بۆ ئەوەبوو کە ئاشکرا نەبێ و بتوانێ و لەناو جەرگەو ڕیزی دوژمندا خزمەت بە شۆڕش بکات) .

---

(۲۷) ئەم باسە لە ژمارە ۲۸۹ی ڕۆژی ۲٤/۱۰/۹۷٥ی ڕۆژنامەی هاوکاری‌یەوە وەرگیراوە .

دۆسۆن لە نووسینێکدا کـــە لــە ١٠ی ئەیلوولی ١٩٧٥ لـــــە (هیرالد تریبیۆن) بلاوی کردۆتەوە دەڵێ :ـ

(یادگارو دیاری‌یەکم لایە کە فەرماندەی پۆلیسی لەشکری ڤێتنام دایمێ ••• ئەو فەرماندەیە ماوەیەکی زۆرو چەند ساڵێك لەریزی دەزگای موخابەراتی مەرکەزی سایگۆن ئیشی دەکرد ••• کەچی لەدواییدا وەك دەرکەوت سەر بە شۆرشگێرەکان بوو) •

ئەو رۆژنامەنووسە دیسانەوە دەڵێ :ـ

(دەزگای ـ سی ـ ئای ـ ئەی ـ ئەمریکا لە هەرێمێکی خواروودا مترجم ـیکی ڤێتنامی هەبوو ، ئەمریکایی‌یەکانی وا لێ‌کردبوو کە هیچ گومان لەوە نەکەن کە ئەو کابرایە دوژمنی کۆمۆنیستی‌یە ، کـــــە ئەو هەرێمە دەست شۆرشگێران کەوت ، ئەو ـمترجمـ ەش بەدیل گیرا• ئەمریکایی‌یەکان گومانیان لەوەدا نەبوو کە لە سێدارە ئەدرێ •••• کەچی لەپڕ کابرای ـمترجمـ دەرکەوت کە کۆلۆنێلە لەریزی لەشکـــــــری شۆرشگێراندا ، وەکرا بە فەرماندەی عەسکەری ئەو هەرێمە رزگارکراوە)

دۆسۆن لەدەم ئەندازیارێکی ئەمەریکاوە بیستووبەتیو ئەڵێ :ـ

(لەدەزگایەکی ئەندازیاری ئەمەریکادا لە سایگۆن کارم دەکـــرد ، ٢٠ کەسی ڤێتنامیش لەو دەزگایە لەگەڵ مـن دامەزرابـوون و رۆژ نەبوو چاویان بە نەخشە نهێنیو راپۆرتی ئەندازیاری بنکەکانـــــی ئەمریکاو شوێنی تفاقو چەكو زەخیرە نەکەوێ ، بەڵام دوای رزگارکردنی سایگۆن بۆم دەرکەوت کە ئەو بیست کەسە ڤێتنامی‌یە ئێمەیان بەفریـو بردووەو چەند کەسانێکیان سەرکردەی پایەبەرزی شۆرشگێران بوون) •

ئەم دیاردەیە دەزگای ـ سی ـ ئای ـ ئەی ـ ئەمریکایی حەپەساندووە هەر لەپڕ لە ئاهەنگێکدا کە ئێستا (واتە سالآنی حەفتا ـ ف٠هـ٠م)ـ ئەگێردرێ ناوی چەند سەرکردەو کەسانێك دەبیستریٚ کە لەمەوبەر (واتە لەکاتی شەڕدا) ئەمریکاو دەزگاکانی یان هەر نەیانبیستوون یاخود گومانی لیٚ نەکردوونو هی واشیان هەبوو کە لە کۆمەڵگا ئەمریکایی‌یەکان کاریان کردووە ٠

بەم پێیە شۆرشگێرو جەنگاوەرانی ڤێتنام لە چەند قۆلێکەوە جەنگیون تا دوژمنیان بە چۆکا هێنا ٠

ئەمە دەرسێکی زۆر گەورەیەو ـ سی ـ ئای ـ ئەی ـ سەرسام کردوە ٠٠٠ بەلآم هیچ کاتێك ئەم دەزگایە سوود لەو دەرسە وەرناگریٚ٠

جەنگاوەرێکی ڤێتنامی(٢٨)

لێرەدا دەمەوێت یەکێك لەو رۆڵە نەبەردانەی گەلی ڤێتنام بخەمە روو کە هەتا هەتا جێگەی شانازیو سەربەرزی گەلی ڤێتنامە ، ئەویش (نیۆن فلن ترۆی) یە ٠

نیۆن فان ترۆی ئەو شۆرشگێرەیە کە هەروەك ڤێتنامی‌یەکانی تر چەکی شەرەفو مەردایەتی هەلگرتبوو ، شان بە شانی گەلە کۆڵ نەدەرەکەی لە سەنگەری مەردایەتی‌یەوە خەباتی دەکرد بۆ وەدەرنانی ئیمپریالیزمی خوێنخۆری ئەمریکا کە چەند سالێکە دەستی گلآوی خۆی

---

(٢٨) جەنگاوەرێکی ڤێتنامی ناونیشانی ئەو کتێبەیە کە کاك محمدی مەلا کەریم لە سالی ١٩٧٠ وەرگێراوە ، منیش لێرەدا کورتەکەی دەخەمە روو ٠

خستۆته ناو خاکی ڤێتنامەوەو حوکمێکی بەکرێگیراوی تیا چەسپاندووە کە ئیشی تەنها چەوساندنەوەو راووڕووت کردنی گەلی ڤێتنامە .

ئەم جەنگاوەرە لە سالی ١٩٦٤ هەلسا بەکارێکی بەجەرگانە ، ئەویش بەدانانی لوغمێك لەژێر ئەو پردەی کە بڕیار وابوو لە مانگی مایسی هەمان سال (مەکنەمارا)ی ئەمریکی بەسەردا بڕوات . بەلام ترۆی سەرنەکەوت و گیرا . پاش لێدان و ئەشکەنجەیەکی زۆر فەرمانی گوللەباران کردنی دەرکرا .

شۆرشگێرانی فەنزەویللاش لە تۆلەی ئەم کارە ناڕەوایەی ئەمریکاییەکان هەلسان بە ڕفاندنی کۆلۆنێل (سمۆلێن)ی ئەمریکایی ، وە هەڕەشەی کوشتنیان لێکرد ئەگەر بێتو ترۆی بکوژرێ . لەبەر ئەم هۆیە ئەمریکاییەکان پەیمانی بەردانی ترۆیاندا . هەر کە فەنزەویلاییەکان سمۆلینیان بەرەلاکرد ، ئەمریکا لە گفتی خۆی پەشیمان بۆوە .

لە ١٥ی تشرینی یەکەمی سالی ١٩٦٤ کاربەدەستانی سایگۆن بە فەرمانی ئەمریکاییەکان نیۆن فان ترۆیان گوللەباران کرد .

سەر لە بەیانی هەمان ڕۆژ پێش گوللەباران کردنی بەچەند سەعاتێك کۆمەلێك ڕۆژنامە نووسی ڤێتنامی و بێگانە گەیشتنە تەختانی گوللەباران کردنەکە ، بینییان ، بینییان کوڕە لاوێك هەر چوار پەلی بەکۆلەکەیەکەوە بەستراوە . ترۆی گۆنگرەیەکی ڕۆژنامە نووسی بۆیان گێرا کە هەتا هەتا لەپێش چاویان وون نابێت .

ترۆی پێی ووتن :ــ

ئێوە رۆژنامەنووسن بێگومان ئەزانن چی روو ئەدات ، ئەمریکا بە فرۆکەو بۆمبا هاتووەتە سەر ووڵاتەکەمانو قەسابخانەیەکی بۆ گەلەکەمان سازداوە · ئەم مەکنەمارایەی کە من وویستم بیکوژم دانەری نەخشەی داگیرکردنی ووڵاتەکەمانە ، منیش ووڵاتەکەی خۆمم لە ڕادە بەدەر خۆش ئەوێ ، ئەم وویست لێیان بگەڕێمو سەربەخۆیی ووڵاتەکەمان پێشێل بکات · هەرگیز شتێکی وام نەوویستووەو نەم کردووە کە لەگەڵ خواستی گەلەکەمان نەگونجێ ، ئەوەی کردم دژی ئەمریکایی‌یەکان بوو ، ئەمووویست ئەو مەکنەمارایە بکوژم کە هەموو ئەو تاوانانەی بەرامبەر ووڵاتەکەم کردووە ·

یەکێك لە رۆژنامە نووسەکان لێی پرسی :ــ

ــ پێم بڵێ بەرلەوەی بمریت داخی چیت لەدڵدایە ؟

ــ تەنها داخی یەك شتم لەدڵدایە ، ئەویش ئەوەیە مەکنەمارام بۆ نەکوژرا ·

کاتێك یەکێك لە موغەکان وویستی داوای لێبوردنی بۆ بکات لەخوا ، تووڕە بوو ، ووتی :ــ

ــ هیچ تاوانێکم نەکردووە ، تاوان لای ئەمریکایی‌یەکانە ·

ئەوجا چاوپێچەکەی لەسەر چاوی لاداو ووتی :ــ

ــ لێم بگەڕێن با چاوێك بگێرم بە نیشتمانە خۆشەویستەکەمدا · بێ ترسو لەرز مرد ، کە یەکەم ریزی فیشەك سنگی سمی ، هێشتا هەر هاواری دەنگی ئەدایەوە :ــ

- بژی ڤیێتنـــــام .

- بژی سەرەك هۆشی منـــــه .

لەو کاتەوە هەموو گیتی ناوی ئەم خارەمانە لاوە ئەزانێ .

شاعیری بەناوبانگ (تۆهۆ) ووتەیەکی بەنرخی بەبۆنەی شەهید بوونی نیون فان ترۆیەوە ووتووە کە دەڵێ :ـ

(جۆرە مردنی وا هەیە ئەبێ بەهۆی نەمردنی خاوەنەکەی)

ئەم رۆڵە دلێرە بێوەژنێکی گەنجی لەپاش بەجێ ما کـه تـــــازە خواستبووی ناوی (فان تی کۆیان) بوو ، پاش شەهید بوونی مێردەکەی خۆی گەیاندە ناوچە ئازادکراوەکانی ڤیێتنـــــام .

هەزار سلاو لەو دایکەی کە رۆڵەی وا پێدەگەیەنێت .

هەزار سلاو لەو خاکەی کە رۆڵەی وا لە ئامێز دەگرێت .

ئەدەبو شۆڕش

بێگومان زۆربەی ئەو چیرۆكو شیعرانەی كە ئەدیبان لەكاتـــی شۆرشدا ریكیان خستبوو هەموو لە ژیانی گەلی ڤێتنام لەكاتی شۆڕشدا ئەدوان چونكە هەروەك هەموو رووناكبیران لەسەر ئەوە ریككەوتوون كە ئەدەب ئاوێنەی واقعــــە ٠

لە چیرۆكنووسە بەناوبانگەكانی ڤێتنام (ڤان ثای)یە كە یەكێـــك لە چیرۆكە بە ناوبانگەكانی ناوی (تێكۆشانی لادێیەك)ە كە تیایـــــدا رووداوەكانی سالآنی ١٩٥٤ ـ ١٩٦٣ی تۆمار كردووە ٠

گەلی ڤێتنام جگە لە چیرۆك نووس ژمارەیەكی زۆر شاعیـــ،ـری مەزنیشی تێدا هەلكەوتووە وەك (تاین نای) كە لە شیعرێكیدا لەخەباتـی دووەمی گەلی ڤێتنام ئەدوێو باسی خەباتگێرێك ئەكات كە پێنج ســالە رووی لە كوڕی تێكۆشان كـردووەو نەگەڕاوەتـەوە ، ئـەم شیعـرەش بەناونیشانی (پەڕینەوە لە هێلی سنوور)ە(٢٩) ٠

پەرینەوە لە هێلی سنوور

دوێنێ شـــەو ،

لەهێلی سنوور پەریمەوە ،

بەرەو باكوور ، بۆ دیتنی تـــۆ

چەند رۆژێكی پڕ لە تاسەو سۆز

بەناو كێلگەكانی برنجـــا ،

---

(٢٩) ئەم شیعرە لـــە ژمـارە ٤٣ـ٤٤ی گۆڤـاری رۆشنبیری نـوێوە بلاوكراوەتەوە ، ئەم شیعرە كاك عبداللە پەشێوی شاعیر كردوویە بەكوردی ٠

بەشەقامی چەندەها شارا
خێرا رۆیشتم .... خێرا
نای ! ئەوە کێیە ، لە دوورەوە ،
شێوەی لە تۆ ئەکات ؟
ـ ئەوە تۆی ! تۆ ، تۆ ، تۆ !
ـئەوە تۆی !
بەرەو پیریت ڕامکـــــرد
قیژانــــــدم :
(ئازیز راوەستە !
ئەوە منم مـــەرۆ)
ـ نـــەء ... نارۆم ،
لەناو سەدەها ... هەزارەها ئافرەتا ،
بەدیم کردیو جیـامکردیتەوە
ڕووی خۆم شاردووەوە ، لەسەر سنگت
دەستم کرد بەگریان ...
دوای پێنج ساڵ دابڕان
توند باسکت ئاڵاندە ملم
ویستت گەلێك شتم ، بۆ بگێڕیتەوە
لێت پرسیم ،
دەربارەی دێکەمان
چۆن دەکرێت
لەو دەمو دەستە ، هەموو شتێك
باس بکـــــەم ،
دەربارەی ئەو ساڵە ناڵانەی رابووردن ؟

دەستێکت بە قۆڵمدا هێنـــا
ئەو قۆڵو باسکەی ، جارەهای جـــار
ساڵانی رابردوو ، سەری خۆت پێ‌دەکرد
کتوپڕ راچڵەکیت
(ئاخ قۆڵت بڕاوە !)
کێ قۆڵی بڕیویت ؟
من پێنج ساڵە چاوەڕێت دەکـــەم
هێشتا دەستم لێت هەڵنەگرتووە
شووم نەکردۆتەوە

من بەجێم نەهێشتی ،
دوژمن ڕاوی کـــردم
دوژمن قۆڵی بڕیـم
ئەو قۆڵەی تۆ جاران ، سەری خۆت پێ‌دەکرد

هیچم نەدرکانـــد
تەنیا گریام ... تاکو ، دڵی خـــۆم ،
ڕووناك‌بکـــەمەوە
لەسنگی تۆشا ... ڕق پڕیشکی هاویشت
بۆوەشت پیـــا کردم ،
دەست کرد بە لاواندنەوەم

کەڵەشێر بانگـــیدا
بەئاگـــا هاتمو حەپەســـام
ئای ! ئەوە خەوبـــوو
دڵم خوێنی تاسەو ئازاری لێ ئەتکـــا

نازیـــزم
ئایا ئاگاداریت
لەخوارووی ئەوپەڕی ئاسەوە
هەموو شەوێك ، دلم ،
لەهێلی سنوور ڕەت دەبێتو
دێت ... بۆ بینینی تــۆ ؟!

هەروەها شاعیرێکی تر بەناوی (کوان می) پارچە شیعرێکی سەرکەوتووی هەیە ، وا لێرەدا دەیخەمە روو .

ـئاخفتنا بچویکەکی ـ(٣٠)

ئەزێ بویم دا گرتی خانا ببینم
چ قین من چ تە دیتیە ... ژ سێبەرێ
زنفەنگاو ستریا پێڤر
خوێندنا چیچکا نزانم
روناهی یا رۆژێ نزانم ...
ئەز نزانم ...
شەکرك د چاوانن
تۆ دبیێ وەکی سێین گەنی بن؟
نان وەکی کۆمتێت برنجێ رەقە ..
ئەزن ڤان دەخۆمو
برس من بەرنادەت ..
بۆچـــی ...

(٣٠) ئەم شیعرە لەژمارە ٢٨٦ی ٢٦/١٠/١٩٧٥ی رۆژنامەی هاوکاری‌یەوە وەرگیراوە ، وە لە لایەن شاعیرێکی لاوی کوردەوە بەنـــاوی (سەرفراز) کراوە بە کوردی .

ئان دوژمنا نەڤێن ئەز بژیم ..
چنكو ژمن دترسن !!
ئەز هێیشتا بچویكم
چاڤ زەلامم لێڤ سـوورە
دسەر هیندێ را ئەز گرتییەكی سیاسیمە
ئەز نزانم سترانا بێژم !!
دسەر هیندێ را ..
ئـەز كوشتم ؟
واو ژەهر كرە ناڤ برنجێو
مـن خـار ..
ئاگر ژ هناڤێن من چـو
من دەنگێ تفەنگـا گولێ بـوو
ئای ... دەیكـا منا شیرین
یا دگـەفزێت ...
سینگێ وێ یێ بێ شیرە
لیڤێن من یێن دسوژن
ئـەی هەڤالێن مـن ...
پەیڤێن من بكولن لهز راخـو
ئەم هزار بچویكین ..
دنالین لناڤ گرتی خانا (ڤێتناما ژووری)
دێ لمـەكەن
هەوارێن مە ناراوەستن
نزانم جیهانا هەوە گولێ هەیە ؟!

شاعیرانی کوردیش بەش بەحالی خۆیان هاوبەشی غەمو پەژارەو خۆشی ئەم گەلە بوونەو بەشیعرەکانیان هەستی خۆیانیان بۆ دەرخستوون ئەوەتا شێرکۆ بێکەسی شاعیر لە شیعرێکیـــا دەڵێت :ـ

لە ئێتنـــاما ...
شاخێ هەناسەی هەڵکێشاو ،
چەمی شەوێکی هەڵمژی
کاتێ هەناسەی دایەوە ، لەدەمێوە
خۆر سوارێ بوو هاتە دەرێو
لەناو بەیانیی دەروونیی ،
ـ هۆشیمنەـدا ، دابەزیی

دوو یادگـــاری(٣١)

لەکۆتایی ئەم کتێبەدا حەزم نەکرد ئەم دوو یادگارییە بلاخمە ناوییەوە کە جەنەڕاڵ جیاب دەیگێڕێتەوەو ڕووداوەکانی دەگەڕێنـــەوە بۆ پێش شەڕی ڕزگارکردنی ڤێتنامی باکوور واتە سالآنی چل :ــ

١ ــ ڕۆژێکیان لە شاخێکی نزیك پایتەختی ناوچەی (نجان سون) بووم ، نامەیەکی بەپەلەم لە هەڤاڵ (ئۆنگ)ەوە پێگەیشت تیایدا داوای لێ کردم کە بەپەلە بگەڕێمەوە بۆ سەرکردایەتی · منیش بەپەلە گەڕامەوە بۆ هەرێمی (کاوبانگ) ــ دوای گەیشتنم بۆ سەرکردایەتـی پێیـــان ڕاگەیاندم کە هۆشی‌منە لەکاتی بەجێ‌هێنانی ئەرکێکدا لەچیندا گیراوە ، وە بەهۆی نەخۆشییەکەوە کە تووشی بووە لە بەندیخانە کۆچی دوایـی کردووە ، هەرگیز چاوەڕوانی گوێ لێبوونی وەهام نەئەکرد ··· لەناکاو سەرم سووری خواردو هەموو شتێـك لەبەرچاوم دەســووڕانـەوە ···· بیرم کردەوە هۆشی‌منە مرد ·· ئای چ زیانێك لەگەڵ ڤێتنام کەوت ·

ئیتر گفتوگۆ دەستی پێ‌کرد دەربارەی ئەو ڕاپۆرتەی دەبوایـــــە کومیتەی ناوەندی بەرزیکرێتەوە ، هەروەهـا بەم بۆنەیـەوە بڕیــاری ڕێکخستنی ئاهەنگێکمان دا · بڕیاردرا کە هەڤاڵ ئۆنگ ووتاری ئـــەم ئاهەنگە بدات ، وە داوامان لە هەڤاڵ (کاب) کرد کە جانتا بەناوبانگـەی هۆشی‌منە ئامادە بکات ، بۆ ئەوەی شتەکانی ناوی وەکو یادگارێـــك هەلبگرین ·

لەدواییدا داوامان لە هەڤاڵ (کاب) کرد کە بچێت بۆ چین بـــۆ دۆزینەوەی ئەو شوێنەی کە سەرۆکی کۆچ کردووی لێ نێژراوە ·

---

(٣١) ئەم دوو یادگارییە لەکتێبی (قصة المقاومة الفيتنامية كما يرويها ابطالها) وەرگیراوە ·

دوای چەند رۆژێك سەرلەنوێ هەلسامەوە بەکارەکانم ٠ هەستم بە خەمێکی گەورە دەکرد کە دڵی پارچە پارچە دەکرم ، هەستم ئەکرد بەتەنها لە جیهاندا ئەژیم ٠

پاش تێپەڕبوونی چەند رۆژێك ، رۆژنامەیەکمان لە چینەوە پێگەیشیت کە تیایدا هۆشی‌منە سڵاوو تەندروستی خۆی تیا بەیان کردبوو ، هەروەها پارچە شیعرێکیشی بۆ نووسیبووین ٠ گەیشتینە پلەیەکی شادی کە هەرگیز وەسف ناکرێ ٠٠٠ رۆژنامەکەمان بەپەلە بۆ هەڤاڵ (کاب) برد و پرسیارمان لێ‌کرد :

ـ ئەمە مانای چی‌یە ؟

وەڵامی دایەوە :

ـ من تێناگەم ٠٠٠ پارێزگاری کۆفتانگ‌خۆی رایگەیاند کاتێك لە چین بووم ، کە نجوین ئای کووك (هۆشی‌منە) مردووە ٠
دەیان پرسیارمان لە هەڤاڵ کاب پرسی :

ـ هەوڵبدە بیربکەرەوە کە پارێزگاری کۆفتانگ چی پێ ووتووی ، ئەو رستەیە چی‌یە کە بەزمانی چینی پێی ڕاگەیاندی ؟

دوای ئەوە بۆمان دەرکەوت کە پارێزگاری چینی بەزمانی چینی پێی ووتووە (باشە ٠٠٠ باشە) ٠٠٠ بەڵام هەڤاڵەکەمان بەهەڵ لەم ووشەیە گەیشتووە ،وای زانیوە دەڵێ :

(مردووە ٠٠٠ مردووە) ، چونکە ئەگەر گۆڕانێکی زۆر کەم لە لەفزی ووشەکە روویدات ماناکەی دەگۆڕێت ٠

ئیتر هەموو دامانە قاقای پێکەنین ٠٠ لە گەورەترین تەنگ و چەڵەمە رزگاربووین کە چەند مانگێك بوو ببووە قورسایی سەرشانمان ٠

٢ - رۆژێکیان لەکاتی قسەکردنمدا بۆ خەڵکی لادێیەك لە باسی ئاسایی لامداو چوومە سەر چوار ئەسازی (التناقضات الاربعة) یەکەی کە باری دەوڵەتانی لێ جیادەکرێتەوە · دوای تەواوبوونی باسەکە هاونیشتمانییەك کە لە ئەندامە بەرزەکان بوو دەستی بەرزکردەوەو داوای قسەکردنی لێ کردم · منیش دوای ئەوەی ڕێم دا ووتی :-

- داوات لێ ئەکەم کە ڕێگەی کشانەوەم لە ڕێکخراوەکە بدەی ·

ئەی هەڤاڵ بۆچی دەتەوێ بکشێیتەوە ·

- من ئامادەم بە هەڵسان بە هەر کارێك کە داوام لێ بکەی ، بەڵام ئەبینم وانەکان زۆر قورسن ، وە ناتوانم وەری بگرم و لەبەری بکەم ، ئەمەش ئەوە ئەگەیەنێت کە من گونجاو نیم بۆ ئەم کارە ·

ئەمەم بە دەرسێکی زۆر مەزن دەژمارد کە لە یەکێك لە قوتابیەکانەوە وەرمگرت ··· لەبەر ئەوە کۆششم کرد بۆ ئەوەی پرۆگرامێك دابنێم کە تێگەیشتنی ئاسان بێت ·

ئەو سەرچاوانەی ئەم پاشکۆیەی لێ پێك هێنراوە

١ ـ كيف انتصر الفيتكونغ في فيتنام

٢ ـ قصة المقاومة الفيتنامية كما يرويها ابطالها

٣ ـ جەنگاوەرێکی ڤیتنـــامی

٤ ـ رۆژنامەی هاوکاری ژمارە ٣١٥ و ٢٨٦

٥ ـ گۆڤاری رۆشنبیری نوێ ژمارە ٤٣ـ٤٤

٦ ـ الفيتكونغ ـ اساليب تنظيمها ـ

٧ ـ هوشی‌منه ـ حياته ـ

٨ ـ الحرب الفيتنامية الثالثة ـ تاليف ـ وان‌تين‌زونك ـ

٩ ـ ئافرەت‌و ژانی لەدایك بوونێکی تر ـ١٩٧٩ـ

١٠ ـ هەروەها لە چەند برگەیەکدا سوود لە کتێبە وەرگێڕراوەکـــــە وەرگیـــراوە

١١ ـ مجلة كل شيء ـ العدد ١٠٢٥ المصادف ١٥ حزيران ١٩٧٤

رقم الايداع ٤٧٠ في المكتبة الوطنية ببغداد لسنة ١٩٨٤

مطبعة اســـعد - بغداد

ئەم کتێبە

* لە مێژووی خەباتی گەلی ڤیێتنام دەدوێت ، ئەو گەلەی بە درێژایی چەرخەکانی کۆنو ناوەڕاستو نوێ دژی دەسەڵاتی بێگانەو دەرەبەگو بۆرژوا خەباتی کردووەو سەختی ڕێگای تێکۆشانی ساردی نەکردۆتەوە .

* ئەو گەلەی بۆ یەکەم جار لە مێژووی مرۆڤدا ئەفسانەی هێزی سەربازی ئیمپریالیزمی ئەمریکای شکاند . وە سەلماندی کە هیچ هێزێک بەرامبەر ڕقو کینەی مرۆڤ خۆی ڕاناگرێ .

* ئەو گەلەی بۆ جاری دووەم لە مێژوودا ئابڕووی ئیمپریالیزمی جیهانی بردو (واتەرلۆی دووەم)ی خوڵقاند .

* ئەو گەلەی سەلماندی کە بەهار بێ سەرماو سۆڵی زستان نایەت ، سەرکەوتنیش بێ قوربانی دانو خوێن ڕشتن دەستگیر نابێت .

سەرپەرشتی لە چاپ دانی

سامی عزیز ڕسول

نرخی (١) دینارە